

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Universitas nationalis Odessae

Записки
з ономастики

Випуск 6

Збірник наукових праць

Opera
in onomastica

Fascicullum 6

Одеса
«Астропринт»
2002

ББК 81.031.4я5

3-324

УДК 801.311/313(066)

Редакційна колегія

д-р філол. наук *Ю. О. Карпенко* (відп. редактор),

канд. філол. наук *М. І. Зубов* (заст. редактора),

ст. викл. *С. П. Павелко* (відп. секретар)

д-р філол. наук *О. І. Бондар*,

д-р філол. наук *Т. О. Бровченко*,

д-р філол. наук *І. М. Железняк*,

канд. філол. наук *Г. Ю. Касім*,

канд. філол. наук *Т. Ю. Ковалевська*,

д-р філол. наук *І. М. Колегасва*,

д-р філол. наук *В. В. Лучик*,

д-р філол. наук *А. К. Смольська*,

канд. філол. наук *Л. Ф. Фоміна*,

д-р філол. наук *Н. М. Шляхова*,

д-р філол. наук *В. П. Шулгач*,

канд. філол. наук *Т. Ф. Шумаріна*.

Рекомендовано до друку Вченою радою ОНУ.

Протокол № 5 від 29 січня 2002 р.

«Записки з ономастики» внесені до переліку № 4 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук: Постанова Президії ВАК України № 2-02/2 від 9.02.2000 // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — С. 74.

3 $\frac{4602000000-172}{549-2002}$ Без оголош.

ISBN 966-549-865-7

© Одеський національний
університет, 2002

ДАВНЬОРУСЬКИЙ ЕТНОНІМ ФРЯЗИ:
ОДНА БОГОСЛОВСЬКА КОНОТАЦІЯ

Значення у заголовку статті етнонім не становить ніякої загадки для істориків і мовознавців: наприклад, у Ф. І. Буслаєва знаходимо пояснення, що назва *фрягъ* (*фрагъ*) має давній сенс *франк* і що колись вона стосувалася італійців і французів, а також інших західних народів, подібно як назва *латини* стосувалася німців [2: 451]. Етнонім часто згадується в давньоруських історичних джерелах. Його можна знайти вже у відомому пасажі “Повісті временних літ” про розселення народів за жеребами Сіма, Хама та Іафета: *Афетово бо и то колѣно: варязи, свеи, урмане, готе, русь, агняне, галичане, волхва, римляне, нѣмци, корязи, веньдици, фрягове и прочии, ти же присѣдять отъ запада къ полуденью и съсѣдятся съ племянемъ хамовым* [17: 11]. У включеній до Новгородського І літопису під 1204 роком “Повісті про взяття Царграда” назвою *фрягами* називаються хрестоносці [14: 46-49]. Із циклу повістей про Куликівську битву відомо, що у війську Мамає серед інших найманців були також фряги [18: 262]. “Казанський літописець”, повідомляючи про союзний склад московського війська, пише: *к сим же и Черкасовъ* (запорізьких козаків — М. З.) *10.000, и Мордвы 10.000, и Немець и Фрягъ и Ляхов 10.000...* [11: 114]. Причому фрягам присвячена окрема глава, у якій зокрема говориться, що сам Бог “*приведе новохитренняя мудрѣцы, Фряги иноземцы*” [11: 138-139]. Відома назва *фряги* також “Задонщини”: *И отскочи поганый Мамай серым волком от своєю дружины и притече к Кафы граду. И молвяше ему фрязове: “Чему ты, поганый Мамай, посягаешь на Русскую землю?”* [6: 178-179]. С. В. Платонов відзначає, що у XV ст. італійців, прибулих на Москву з Італії разом із Зоєю-Софією Палеолог (племінниця останнього візантійського імператора, дружина великого московського князя Івана III), московіти називали *фряжинами*, і це відобразилося навіть і в антропонімах *Іван Фрязин, Марк Фрязин, Антоній Фрязин* і под. [16]. Зрештою, назва утрималася в російській мові практично до наших часів: В. І. Даль наводить вираз *Фрыга, шшишь на кокуй (Шши! — “тише, молчи, нишни!”)* — вираз пов’язаний з відомою історичною об-

ставиною, що за часів Петра I іноземцям було заборонено залишатися в Москві: на ніч вони мали відправлятися в Німецьку слободу, Кокуй) і пояснює, що *фрыга* — це *фряг, фрязин, німець* [7: 637]. Відображено етнонім і в давніх східнослов'янських етнолінгвістичних уявленнях: в одному із рукописів XIV ст. фряг називається левом, турчин — змією, русин — видрою, литвин — туром, болгарин — биком, серб — вовком тощо [4: 26].

Наведені факти свідчать, таким чином, що західний вектор етноніма є прозорим (при тому, що референційно він може стосуватися різних західних народів: пор. *съи родъ фрѣжскѣи иже въ б(о)ж(ес)твенѣмъ писании германи наричютсѣ* в “Изложеніи въкратцѣ с(вѣ)тааго Никона *о родѣ фрѣжстѣмъ и тѣмъ паде-ниихъ потонкоу имаши изъбрѣсти*” [19: 175]) і що сам етнонім виявляє достатньо вагому значеннєвість для давньоруської мови. Водночас в етимологічному відношенні походження назви *фрягъ* (*фрѣгъ*) викликає певний інтерес: якщо носовий голосний *к* з подальшим його рефлексом пояснюється формою *франк* і свідчить про досить давнє проникнення назви до слов'ян (перехід дифтонгічного звукосполучення **an* у закритому складі в *к*, а не в о-носовий засвідчується ще небагатьма випадками типу *якір* при гр. *#gkvth*, *дякувати* при нім. *danken*), то фонетично пояснити походження дзвінкого приголосного [z] основи з глухого [к] важче. І це при тому, що дзвінкий приголосний засвідчений у всіх випадках без винятків (з іншого боку, пор. те ж саме *франк, Франція* тощо пізнішого походження, де відображений саме глухий приголосний основи). Окрім того, слід звернути увагу й на те, що чужий для слов'ян звук [ф] у слові *фрѣгъ* зберігся без його типових слов'янських замін: на час назалізації дифтонгічних сполучень відповідних голосних з носовими приголосними таке збереження при усному запозиченні маловірогідне.

Ясність дає давньогрецька мова, де етнонім *франки*, відомий вже Плутархові (40-120 р. н. е), передається графічною формою *Fr=ggoi* (нагадаємо, що літера *g* перед задньоязиковими вимовляється як [n]: пор. *ангел* при грецькому написанні *Bggelo~* або *сфінкс* при написанні *Sfjgx, Sfigg3~*; написання типу *аггель* — пор. ще *Михаїла сиггела* і *фраггіа* далі в тексті — не є чужими і для давньоруського письма при передачі подібних грецьких запози-

чень). Отже, фонетично давньоруський етнонім *фрязи* пояснюється через грецький вплив цілком добре. Виявитися цей вплив міг, очевидно, ще у період розквіту могутності Франкської держави, коли до слов'янських мов потрапило й ім'я імператора Карла I Великого (742-814), повноголосний рефлекс якого *король* у східних слов'ян та інослов'янські неповноголосні рефлекси на зразок польск. *kryl* або сербськ. *краљ* стали відомими індикаторами розпаду праслов'янської мовної єдності. Але справжня актуалізація етноніма у східних слов'ян пов'язана з розділенням єдиної вселенської церкви, важливіші етапи якого припадають уже на часи писемної християнської історії Русі (нагадаємо, перший етап розпочався близько 867 р. за часів патріарха Фотія та папи Миколи I, надалі кульмінаційною віхою став 1054 р., коли римський легат Гумберт відлучує константинопольського патріарха Керуларія від церкви, а кінцевий етап знаменується взяттям Константинополя фрягами-хрестоносцями 1204 р.).

Не дивно, що протистояння Рима й Константинополя породжує богословсько-літературну полеміку, яка знаходить книжне відлуння також у Києві: випад проти латинян міститься в Лаврентіївському літопису під 986 р. (прихід послів від папи до князя Володимира в епізоді про “вибір віри”) [12: 86], у тому ж літопису під 988 р. ще раз указується на низку збочень західної церкви [12: 114]. І хоча в цих та пізніших відлуннях мало що є самотутнім і укладені вони винятково (окрім відповідного твору Феодосія Печерського) за грецькими джерелами [19: IV; пор. також 23: 717], проте для конотативного наповнення давньоруського етноніма *фряги* полеміка відіграє важливу роль.

Нагадаємо, що з давньоруських творів XI—XII ст. проти латини відомі “Слово о вѣрѣ крестыанской и о латынской” ігумена Феодосія Печерського, “Стязаніє съ Латиною” Георгія митрополита Київського, “Посланіє къ папѣ Клименту” Іоанна II митрополита Київського, три (з п'яти відомих) послання Никифора митрополита Київського [див.: 19]. Особливо глибокий вплив на давньоруських авторів виявили твір патріарха Фотія “PerJ t^n Fr=ggwn kaJ t^n loip^n latjn^n” (“О Фрѣзехъ и ѡ прочихъ латинахъ” в давньоруському перекладі) [19: 56, 58-69], а також сказання “Михаила сиггела іер(уса)лимскаго изложениіе ѡ правѣрної

вѣрѣ повѣданіе вькратцѣ сложено. како и коего ради дѣла отлоучишасе ѿ насъ латини. и извръжени быше ѿ книгъ поменныи(х), идѣ же пишутсе православнїи патріарси”, яке дійшло у великій кількості списків [19: 137 і наступн.]. В останньому з погляду нашої теми привертає увагу таке місце:

*леже папа римскыи призва къ себѣ тогда ѿ вьноутрѣнѣшиее фругіе карѣла, его же ц(еса)ра състави. ѿ мѣста же ѿного ерѣдискаго послѣдоваше ересници карѣлѣ нѣкои, иже бѣхоу ѿ оученїа арїева и аполинарїева съдрьжими. <...> Ересници же пришьдшеи ѿ фругіе (інший варіант *фраггиа* — М. З.) проповѣдаахоу и оучаахоу ересемъ своимъ люди б(о)жіе. и ѿ правые вѣры ѿвѣрацаахоу [19: 138, 140].*

Таким чином, фряги кваліфікуються як латиняни та еретики (між іншим, фряги названі латинянами також і в згадуваній вище літописній “Повісті про взяття Царграда”) і тим самим знаходять для православних книжників своє місце в координатах світової конфесійної парадигми того часу. Визначення такого місця кожного народу взагалі було тоді першорядним питанням. Недарма Ю. М. Лотман доходить того висновку, що географія для русичів була своєрідним різновидом релігійно-утопічної класифікації народів [13: 210-216]. У розвиток цієї думки В. В. Долгов зазначає, що “давньоруський книжник не робить різниці між міфічними та реальними народами. Його завданням було об’єднати всі доступні йому відомості в єдину систему, у якій і фантастичні амазонки і реальні половці посіли б призначене їм місце. Точніше, головна мета ... полягала в тому, щоб органічно “вбудувати” факти реального життя у світоглядну систему, сприйняту разом з візантійською освіченістю” [8]. Це значить, що випадкової конфесійної кваліфікації того чи іншого народу давньоруська книжність не знала: православний, католик (латинянин), еретик, еллін, іудей, язичник (поганій) — усе це чітка сітка етнічних характеристик (пор. ще цитату із Георгія Амартола в “Повісті временних літ”: *Глаголетъ Георгий в лѣтописаньи: Ибо комуждо языку овѣмъ исписанъ законъ есть, другимъ же обычаи...* [17: 15].

Серед багатьох звинувачень проти латини особливої уваги заслуговує одне із них у слові “О Фрѣзехъ и ѿ прочихъ латинахъ”:

Матре г(оспод)а нашего іс(суса) х(рист)а не зовоуць в(ого-
родн)цею. но тькмо м(а)рья с(ва)тага (T\m mht1ra to\$ kurjou
Um^n “Ihso\$ Cristo\$ o8 kalo\$si qeot3kon, all+ m3non Бgjan
Mari=n) [19: 62].

Це звинувачення проти латинян, десяте за рахунком у патріарха Фотія і в давньоруському перекладі, має цікаве давньоруське продовження у “Посланні від Никифора митрополита Київського до Ярослава князя Святополчича”:

Осмое же. Пресвятыя владычица нашеа Богородица Маріа не Богородицею наречутъ, но тькмо святаа Маріа. а то есть ересь Несторіева [19: 113].

Давньоруським продовженням тут є визначення латинського збочення як несторіанської ересі — такий закид відсутній у візантійському оригіналі [19: 113]. Цікаво, що трохи пізніше за походженням повчання “Пренїа панагіота съ азимонитомъ” (азимонітами у Візантії називали латинян), візантійський оригінал якого відноситься до другої половини XII ст., а слов’янський переклад — до XIV ст. [19: 239], ставить це звинувачення вже на перше місце [19: 249].

У зв’язку з ним напрошується зіставлення давньоруських антилатинських повчань з зовсім іншим джерелом давньоруської книжності, яке пов’язує з ім’ям ересіарха Несторія походження рожаничного культу (роду і рожаницям присвячено численну кількість наукових розвідок, одна з останніх праць — глибоке дослідження В. Я. Петрухіна [15: 13-410, спеціально 236-243]):

Се буди всѣмъ вѣдомо ꙗко нестории кретики. наоучи трапѣзѹ класти рожаницѹю. мѣна в(огороди)цю ч(є)л(овѣ)кородицю. С(ва)тїиже о(т)ци лаодикинскаго свора. слышавше о(т) анг(є)ла. Зане в(ог)ѹ нелюботвори-
моє то. и с(ва)тѣи в(огороди)ци. Писаниємъ повѣлѣша не творити того. Да кто послоушає(т) заповѣдни с(ва)т(ы)хъ ѡ(т)ць сп(асє)нъ воудеть ащели кто не послоушаєтъ Ѡлүченъ да воудеть [22: 88].

Таким чином, у давньоруській церковній книжності під звинувачення в несторіанстві фряги-латини підпадають так само, як

і самі ж слов'яни. Цікаво, що є ще одна добре znana дослідникам давньоруської давнини пам'ятка — “Сло(во) с(в▲)та(го) Григорь▲. ізобр▲тено в тольц▲(х) w томъ. како первое погани с▲ще ▲зыци. клан▲лис▲ ідоломъ. і требы им клали. то і ны(н▲) твор▲(т)”, — де фряги разом з іншими народами, у тому числі і слов'янами, звинувачуються в ідолопоклонстві [5: 17-35].

Укладене це “Слово св. Григорія...” на підставі 39 Слова “На святі світи явлень Господніх” Григорія Богослова та має чітко виражену і навіть яскраво підсилену у порівнянні з візантійським текстом етнімічну домінанту, яка позначена вже у заголовку — *первое погани с▲ще ▲зыци*. У повному вигляді “Слово св. Григорія...” у різний час було видане за кількома списками: за Паїсіївським збірником кінця XIV — початку XV ст. (далі список позначається літерним скороченням ПЗ) пам'ятку видали М. С. Тихонравов та М. М. Гальковський; у тих самих авторів пам'ятка видана також за рукописом збірника XIV ст. Новгородської Софійської бібліотеки (далі НС); М. С. Тихонравовим пам'ятка видана ще за рукописом XVI ст. Кирило-Білозірського монастиря (далі КБ); за рукописом XVI ст. Чудівського монастиря пам'ятку видано М. М. Гальковським (далі Ч) [5: 17-35; 22: 92-105].

Уперше давньоруська переробка торкається “фрязької” теми у зв'язку із закликком книжника відмовитися від язичницької поведінки, як-от:

бубеннаго плескань▲. свир▲лнаго звука. пласань▲ сотонина. фружьски▲ слонница. і гуслеі. мусик▲искага□. (ПЗ);

боубеньнаго плескани□га. свирилини звоуци. пласани□га сотони-на. фр▲жьскы▲ слоньница▲ и гоусли. моуסיкиа. (НС);

боубеннаго плесканїа св▲вр▲лнїи звоуци. пласанїа сатанина. фр▲скїа слонница. и гоусли моуסיкиа. (КБ);

боубеньнаго плесканя свирьлнии звоуци пласания. фружьскыа слоньца и гоусли и замоуסיкия (Ч).

Як видно із уривків, однозначно маються на увазі фряги у списках НС та КБ, тоді як у двох інших списках з першого погляду можна підозрювати віддзеркалення візантійського оригіналу, у якому тут ідеться про ритуальні обрізання геніталій або оскоплення у фрігійців під час оргіастичних містерій на честь богині

Кібели: пор. o8d2 Frug^n 6ktoMaJ, kaJ au8loJ, kaJ Korvbante~ [24: 337] (пор. гр. 6k-tom/ — кастрація, оскоплення). У слов'янському перекладі XI ст. 39 Слова Григорія Богослова це місце передається таким чином: *Ни фружьскаа кроениа□ и свырѣли, и кориванти* [2: 2]. Цікаво, що переклад за списком XIV ст. передає відетнонімічне прикметникове утворення з іншою твірною основою: *Ни фригиската□ кроюнь▲ и свѣрили. и корувантии* [22: 98]. Очевидно, давньоруська переробка була укладена на підставі перекладу XI ст., про що серед інших фактів (вони розглядаються нами в іншому місці) свідчить збіг форм типу *фружьскаа* у перекладі XI ст. та в давньоруському “Слові св. Григорія...” Але ця форма в давньоруській переробці насправді вже теж стосується фрягів, а не фрігіяців: про це говорить назва музичного інструмента *слоньница*¹, яка фігурує в усіх списках і чітко узгоджується з музично-ігрищною смисловою компонентою уривку. Крім того, наведена вище цитата із слова “О Фрлзехъ и ѿ прочихъ латинахъ” свідчить, що написання етноніма з літерою у (варіант передачі іжиці) або з оу не є незвичайним для давньоруського письма: *Ѡ вьноутрѣнѣшиее фругіе; Ѡ мѣста же ѡного ѡрдискаго; Ѡ фругіе*. До речі, уже ця давня омонімія назв східної Фрігії та західної держави франків могла давати поштовх для переосмислення.

Наступний вияв “фрязької” теми у “Слові св. Григорія...” пов’язаний з такими виразами: *ї їврачьски▲ сны. ї чары* (ПЗ); *и фрлжьскы▲ сны. ї члры* (НС); *и фрлчскы▲ сны, и чары* (КБ); *и фрлчскыя сны и чары* (Ч).

У візантійському оригіналі в цьому місці Григорій Богослов говорить про оргії фракійців і про те, що від назви *фракійці* виникло, як вважають елліни, слово *qrhskevν* “ретельно дотримуватися релігійної обрядовості; бути дуже релігійним”: o8d2 QrIk^n

¹ Б. О. Рибаків пояснює, що *слоньници* — це роги-елефанти фрягів-хрестоносців [21: 12]. М. Г. Рабинович зазначає, що роги (як різновид духового музичного інструменту) із слонових кликів були поширені в епоху середньовіччя у Північній Африці, звідки проникали в Європу приблизно з IX ст. Сама назва такого рога “оліфант” пов’язується з матеріалом, з якого він був виготовлений (від лат. *elephans* — *слон*). Оліфанти були знаком аристократії й мали велике поширення як військовий музичний інструмент (ріг в Тулузькому музеї переказом приписується самому Роланду; ріг в Аахенському соборі — Карлу Великому) [20: 156-157].

Ėrgia ta\$ta, par} ĩn kaJ t4 qrhskevein, ж Ізго~ [24: 340]. Переклад XI ст. подає це місце з пояснювальною глоскою: *не ѿрачьскыѡ мьнимыѡ чистыѡ таины, отъ нихъ же и трискиѡ сѡ прозѡва, рѣкъше жьртѡва и вѣбра* [2: 3] (М. С. Тихонравов наводить текст XIV ст. з купюрою у цьому місці: *И ефрачьскыѡ мнимыѡ таины ч(ис)тыѡ та...* [22: 100]).

Повертаючись до давньоруської переробки, бачимо, що тільки список НС подає змістовне перекручення прикметника *фрачьскыѡ* як *фражьскыѡ*, тобто надає йому іншого етнімічного наповнення. Начебто нічого особливого тут немає: фонетично близькі написання можна легко переосмислити в умовах, коли смисл одного них (фракійці) був би затемнений для книжника, а інший смисл (фряги) уже виявився у попередньому місці (хоча постає питання, чи відбулося переосмислення одночасно, чи поетапно, а тоді — яке місце переосмислилося раніше). Наразі все ж головним для нас залишається інше питання: якщо “Слово св. Григорія...” спрямоване, як прийнято вважати, проти язичників, то чому фряги-християни теж виставлені як язичники? Невже книжник-християнин настільки не орієнтувався у розкладі ідей християнської церкви? Чи помилки припустився якийсь не дуже грамотний переписувач? Чи, нарешті, пам’ятка має на увазі не язичництво як таке, а щось інше? Не випадково, мабуть, в ній начисто відсутня антиіудейська лінія, яка майже завжди в церковників іде поруч з антиелліністичною.

Для прояснення картини звернемося ще до одного місця, де давньоруське “Слово св. Григорія...” теж викриває латинян. Приписавши рожаничний культ халдеям, єгиптянам, еллінам, сарацинам, болгарам (очевидно волзьким), огузам, туркменам, обезам (тобто грузинам — ще один християнський народ поруч з фрягами!¹), переосмисливши назву музичного інструмента *зама-*

¹ У подальшому етнімі *обези* теж становить значний інтерес для дослідження принаймні у двох аспектах: по-перше, у зв’язку з тим, що культ Богородиці з найдавніших часів посідає особливе місце в Грузії, по-друге, в аспекті того, що образ Грузії складається на Русі з X—XI ст. як етнотериторіальна цілісність, але у післямонгольській період він постає у своєму антиобразі — на зовнішній арені грузинські князівства виступають сепаратно, кожне зі своєю племінною назвою [9: 18, 43].

ра як етнонім, переосмисливши слово *наузи* як етнонім *оузи*, тобто огузи, і утворивши назву невідомого народу *гоньзноуль* огузького племені (НС), автори слова повідомляють, що роду і рожаниці навчилися поклонятися римляни (списки НС та Ч), а потім і слов'яни: *Ѡтоуда же начаша елини. ставити трапезоу. родоу и рожаницамъ. таже египтлане. таже римлане. даже и до словень доиде...* (НС).

Тепер можна зробити деякі підсумки. У давньоруській церковній книжності фряги-латини неодноразово звинувачуються в тому, що вони не визнають Діву Марію як Богородицю — для них вона є просто св. Марією (причому це звинувачення в якийсь момент постає навіть на першому місці). Підпадаючи під ознаки несторіанської ересі, це звинувачення перегукується з тим, що давньоруський рожаничний культ теж визначається іншим книжником як несторіанська ересь. Отже, певним чином можна поставити знак рівняння між латинами та тими слов'янами, які дотримуються рожаничної обрядовості. Водночас це значить, що на Русі Богородичний догмат обговорювався і що не всі церковники його поділяли [10: 195-200]. А в одному з головних давньоруських повчань, спрямованих проти рожаничного культу, “Слові св. Григорія...”, серед інших народів опиняються як ідолопоклонники ті ж самі фряги і римляни разом із слов'янами. Більше того, той самий список НС містить пояснення, що рожаничний культ виник у слов'ян після прийняття християнства і був інспірований священослужителями: *по с(в)тѣмъ крещеніи черевоу работни. попове оуставиша трепарь прикладати р(о)ж(е)ства б(огороди)ци. къ рожаничѣмъ трѣпезѣ Ѡклады дѣюче. такови нарицаютсѧ кармогѣзыци а не раби б(о)жьи* (щоправда, уривок традиційно прочитується так, що рожаничний культ вже існував, а попи лише пристосували його до своїх потреб [1: 61] — ми це прочитання відхиляємо на підставі того, що давньоруська книжність настійливо проводить тезу про постання культу через вчення). Таким чином коло замикається: в основі того тлумачення, на засадах якого укладене (*ізобрѣтено в тольцѣх*) “Слово св. Григорія...” в тому вигляді, як воно дійшло до нас, слід підозрювати богословську полеміку, спрямовану проти тих, що не визнають Богородичного догмата православної церкви і тому кваліфікуються як ідолопоклонники.

Такий сенс пам'ятки прочитується за рахунок конотативного богословського навантаження давньоруського етноніма *фрязи*.

1. Аничков Е. В. Язычество и древняя Русь. — СПб., 1914.
2. Будилович А. XIII Слов Григория Богослова в древнеславянском переводе по рукописи Императорской публичной библиотеки XI века. — СПб., 1875.
3. Буслаев Ф. И. Историческая хрестоматия церковно-славянского и древнерусского языков. — М., 1861.
4. Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства, Т. 2. — СПб., 1861.
5. Гальковский Н. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси. II. Древние слова и поучения, направленные против язычества в народе / / Записки Московского Императорского археологического института. — М., 1913. — Т. XVIII.
6. Гудзий Н. К. Хрестоматия по древней русской литературе. — М., 1973.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 4. — М., 1980.
8. Долгов В. В. Очерки истории общественного сознания Древней Руси XI—XIII вв. // [URL]: <http://gandariki.ques.info/history1/index.html>
9. Житие и деяния Иларiona Грузина. Перевод с древнегрузинского, введение, примечания Г. В. Цулая. — М., 1998.
10. Zubov N. I. Лексико-тематические сгущение и их семантико-аксиологические пики: к текстовому пониманию древнерусского ХУЛА // Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки. — 2001. — Вып. 4.
11. История о Казанском царстве (Казанский летописец) // Полное собрание русских летописей. Т. 19. — СПб., 1903.
12. Лаврентьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том первый.) — М., 1997.
13. Лотман Ю. М. О понятии географического пространства в русских средневековых текстах // Труды по знаковым системам 2. — Тарту, 1965.
14. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. — М.; Л., 1950.
15. Петрухин В. Я. Древняя Русь: Народ. Князья. Религия // Из истории русской культуры. Т. I (Древняя Русь). — М., 2000.
16. Платонов С. Ф. Полный курс лекций по русской истории [URL]: http://hronos.km.ru/libris/lib_p/chart1-4.html#g115
17. Повесть временных лет. Часть первая. Текст и перевод / Под ред. В. П. Андриановой-Перетц. — М., Л., 1950.
18. Повесть о Куликовской битве. Текст и миниатюры лицевого свода XVI века. — Л., 1984.
19. Попов А. Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян (XI-XV в.). — М., 1875.
20. Рабинович М. Г. Музыкальные инструменты в войске древней Руси и народные музыкальные инструменты // Советская этнография. — 1946. — № 4.

21. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. — М., 1981.
22. Тихонравов Н. С. Летописи русской литературы и древности. — Т. 4. — М., 1862.
23. Флоря Б. Н. У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя Русь и ее западные соседи в XIII в.) // Из истории русской культуры. Т. I (Древняя Русь). — М., 2000.
24. S. Gregorii Theologi Oratio XXXIX. In sancta Lumina // Migne J. P. Patrologiae cursus completus. Series graeca. — Paris, 1885. — Т. 35. — S. Gregorius Nasianzenus.

М. И. Пилаш

**ОТГЛАГОЛЬНЫЕ ПРОЗВИЩНЫЕ ИМЕНА
В “АКТАХ СОЛОВЕЦКОГО МОНАСТЫРЯ 1479–1571 гг.”**

Несмотря на официальное принятие на Руси в 988 году христианства, неканонические имена в течение долгих веков продолжали активно использоваться в русском антропонимиконе. Даже в XV–XVII вв. некрестильные имена, хотя их и теснили церковные онимы, выступали с многообразными функциями: они использовались и в качестве личного имени, и в функции прозвища, как правило, оценочного, характеризующего. Подтверждением этого факта служат многочисленные памятники старорусской письменности, в частности, “Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.” [1988], которые отражают живые следы хозяйственного и социального народного быта русского Севера XV — XVI вв. и до сих пор не подвергались анализу как возможная база антропонимических исследований. “Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.”, между тем, являются ценнейшим источником ономастических данных, позволяющим восстановить как древнейший список антропонимов, которым пользовались поморы, использовавшие район Соловецких островов для морского и рыбного промысла, так и пласт апеллятивной лексики, уже утраченный современным русским языком.

Под прозвищными именами мы, вслед за В.И. Тагуновой, подразумеваем “слова, которые существовали в русском языке как нарицательные и употреблялись в определенные исторические периоды наряду с календарными именами в качестве прозвищ,

а также в функции личных собственных имен” [7: 32]. Применение этимологического анализа при изучении старых русских антропонимов неканонического происхождения позволяет восстановить первичную семантику антропоосновы и реконструировать неизвестные современному языку нарицательные слова, подвергшиеся онимизации.

Среди широкого спектра лексико-семантических групп прозвищных имен “Актов Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.” количественно выделяются и привлекают особое внимание антропонимы, оценивающие свойства и качества человека, отражающие его привычки или характеризующие род занятий лица. Основу этих групп имен собственных составляют девербативные образования — всего 136 онимов. Они представлены в нашем материале в качестве первого или второго личного имени (**Томилко** Агафонов, **Шумила** да Чебот Гавриловы дети, **Молчан** Иванов сын Ворсин, Иванко **Огур** Максимов, Филип **Гуляй** Панфилов сын и под.), чаще — в функции прозвища (в качестве второго или третьего компонента именованного): Исайя **Копотило**, Ондрей **Пушута**, Тимофей Левонтьев сын **Бушуй**, Иван Яковлев сын **Дериба**, Иван Анисимов сын **Трутьян**, Василий Логинов сын **Мудорез** и т.п. Почти половина отглагольных прозвищных имен реконструирована нами по патронимическим формам: ***Корташь** < Перша Яковлев сын **Корташева**, ***Пируй** < Кузма **Пируев**, ***Тарабука** < Ванка **Тарабукин**, ***Тепяга** < Онцыфор Григорьев сын **Тепягина** и др.

В числе антропонимических девербативов “Актов Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.” много имен собственных с отрицательной семантикой. Например, композитное прозвище **Баборѣзь** □□□ < Павел Киприянов сын **Баборезова** [1546–1547, 123, 76], образованное от апеллятивов *баба* и *рѣзать*, появилось, видимо, в результате отражения конкретного жизненного факта, связанного с именуемым и послужившего поводом для номинации (ср. ***Недорѣзь** < Семен Кузмин сын **Недорезова** [1539, 76, 51]). Антропоним ***Бадакъ** < Алексей **Бадаков** [1556, 213, 131] связан, возможно, с глаголом *байдать* ‘бить баклуши, слоняться, шататься без дела’ [4, 1: 38] (при условии диэрезы йота, что было характерно для территорий, подвергшихся финно-угорскому языковому

влиянию, ср., например, село *Байчурово* — фамилия *Бачурин* [9: 14]), ср. диал. *байдакъ* ‘озорникъ, буянъ’ [4, 1: 38]. Менее вероятно объяснение происхождения имени от глагола *бодать, бадывать* ‘толкать, бить, бить рогами’, ‘толкать или пырять коломъ, рожномъ, рогатиной, вилами...’ [4, 1: 106].

Ряд подобных примеров можно продолжить. Так, прозвище *Бобоша* — Никон Офремов сын *Бобоша* [1532, 60, 44] — образовано от глагола *боботать* ‘невнятно говорить’ [СРНГ 3: 37], ср. совр. *бобоша* ‘человек, который много “бобочет”, говорит без толку’ (перм.) [СРНГ 3: 38]. Антропоним *Будай* — Степан *Будай* Михайлов сын [1571, 404, 245] — это отглагольное образование с суффиксом *-ай* от *будать* ‘бодать’ [ПскОС 2: 195], ср. *будавай* ‘бодливый’ [СРНГ 3: 240] (менее вероятной представляется связь антропонима с композитными личными именами *Будимирь* или *Будомирь*). Собственное имя *Бурко* — Василей Иванов сын *Бурко* [1556, 221, 135] — является, возможно, девербативом с формантом *-о* от диал. *буркать, буркнуть* ‘бросить, швырнуть; проворчать под нос’, *буркотать* ‘ворчать’ [Фасмер I: 245], однако исходным апеллятивом могло быть и прилагательное *бурый* (ср. *бурка, бурко* ‘конь бурой масти; иногда кличка бурой собаки’ [4, 1: 144]) или существительное *бурка, бурко* ‘короткая одежда из темной овечьей шерсти’ (перм., костр., яросл., волог., олон., арх., новг.) [СРНГ 3: 288, 290]. Прозвище **Бурчокъ (Бурчко)* < Васко Иванов сын *Бурчково* [1556, 221, 136] — вероятно, деминутивная форма прозвища *Бурчь*; образована от глагола *бурчать* ‘бурчать; трясти, бушевать, ворковать’ [Фасмер I: 249], ср. *бурчалю* ‘человекъ брюзга, воркотунъ; бормотунъ’ [4, 1: 143]. Антропоним *Оширя, восстановленный по патрониму (Васюк Михайлов сын *Оширина* [1565–1566, 286, 188]), является девербативным образованием с синкретической морфемой *-а* от диал. *ошириться* ‘зазнаться’ (арх.) [СРНГ 25: 88] или от *оширять, оширить* ‘уширить, расширить, сделать шире’ (сиб.) [Даль II: 778]. Прозвище *Лопотей* — Федотей Леонтиев сын Кропыш *Лопотей* [1550, 161, 100] — происходит от глагола *лопотать* ‘болтать бойко, резко, неумолчно, бестолково или невнятно’ (новг., твер., вор.) [4, 2: 267]. Девербативным прозвищным именем следует считать, по-видимому, и антропоним *Грабъ, реконструированный по патрониму (Михалец *Грабов* [1570, 350, 221]), — это

прозвище с нулевым суффиксом, мотивированное глаголом *грабить* ‘отымать силою’, ‘хватать руками’ (сев.) [4, 1: 388]. Подобные образования немногочисленны, но все же встречаются в русской исторической антропонимии, ср. *Тряс* [3: 324], *Объед* [3: 119], *Зарад* [1568, 319, 206] и др.

Однако исследуемый памятник засвидетельствовал и такие отглагольные прозвища, семантика которых связана с родом занятий лица или с привычками человека и не может быть интерпретирована как негативная. Например, производящей основой прозвища *Махаль [1556, 213, 131] является, скорее всего, основа глагола *махать*, а в роли словообразовательного средства использован непродуктивный формант *-аль*, выделяющийся в обозначениях лиц мужского пола по действию, названному производящим словом (ср. современные существительные *каталь*, *коваль*, *строгаль* и под.).

Прозвище *Барса < Есип Онцифоров сын *Барсина* [1539, 76, 51] — это, возможно, девербативное образование с формантом *-а* от диал. *барсовать* ‘думать, беспокоится’ (арх.) [СРНГ 2: 120]. Менее вероятной представляется связь с глаголом *барсить* ‘царапать’ или ‘стучать’, который зафиксирован в уральских говорах [СРНГ 2: 120] и так или иначе, на наш взгляд, связан с названием хищного зверя *барс*, вероятно, еще не известного жителям Поморья в XV — XVI вв.

Отглагольным антропонимом с суффиксом *-акъ* является собственное имя *Бутакъ* — Тимофей *Бутак* [1569, 327, 209], образованное от *бутать* ‘шумом, стуком пугать рыбу’ (пск.) [СРНГ 3: 309] или от *бутить* ‘сдирать бутню во время паловъ или лесных пожаровъ, чтобы отрезать земляной огонь’ (арх.) [4, 1: 145], ср. *бутня* ‘сухая моховина выше уровня тундры, сумшень’ [4, 1: 145]. Не исключена также связь с диалектным глаголом *буитъ* ‘толстеть’ (яросл., костр.) [4, 1: 146] или *бутаться* ‘бодаться’ (влад.) [СРНГ 3: 309].

Прозвище *Незамай* — Григорей Михайлов сын *Незамай* [1567, 305, 200] — это девербативное образование с суффиксом *-ай* от *незамать* ‘не трогать, не дразнить, не привязываться; бросить, покинуть, оставить въ покое’ [4, 2: 518], ср. антропонимы с той же структурой *Ботай*, *Будай*, *Докучай*.

В ряде случаев интерпретация происхождения прозвищного имени носит условный характер, так как существует целый ряд обоснованных объяснений образования антропонима. Так, прозвищное имя ***Курака** (Иван **Курака** Борисов сын Вахонина [1558, 231, 141]) может рассматриваться как отглагольный антропоним с суффиксом **–ак(а)** от диал. *курать* ‘*кропать, вахлять, варакать, делать кой-какъ, особенно о шитье и письме*’ (пенз., вят., волог.) [4, 2: 221]. Суффикс **–ак(а)** образует существительные, называющие лиц по их действиям, с оттенком неодобрения, ср. совр. *зевака, гуляка, писака, служака, рубака* и т.д. Однако имеются и иные точки зрения на происхождение антропонима **Курака**: Н.А.Баскаков, например, мотивирует это прозвище тюркским *quraq* ‘*сухой, засохший*’, ‘*мечтательный, мрачно настроенный, боязливый, задумчивый*’ [1: 48], поэтому полагает, что прозвище **Курака**, возможно, означало ‘*скупой, жадный, задумчивый, мечтательный*’ или ‘*мрачно настроенный*’ [1: 48].

Антропоним ***Борко** (Демид Микулин сын **Борков** [1542, 89, 58]) является, вероятно, deverбативом с формантом **–о** от диал. *боркать* ‘*стучать, брэнчать; бормотать, ворчать, бурчать*’ (волог.) [4, 1: 115], хотя не исключено, что речь идет о деминутивной форме личного имени **Борис**.

Прозвище **Ботай** (Иван Яковлев сын **Ботай** [1563, 261, 171]), полагаем, связано с глаголом *ботать*, демонстрирующим в говорах ряд значений: ‘*говорить ерунду, болтать, врать*’ (перм., сев. — двин., иркут.), ‘*говорить неразборчиво, непонятно*’ (олон.), ‘*жадно, быстро есть что-либо*’ (олон.) [СРНГ 3: 132], ‘*болтать, громыхать, загонять рыбу в сети, звенеть*’ [Фасмер I: 200], ср. *боть* ‘*шест для ботания рыбы*’, диал. ‘*приспособление для пугания рыбы у рыбаков Чудского озера*’ [Фасмер I: 200]. Любое из этих значений могло стать мотивирующим при онимизации апеллятива. Антропоним образован с помощью форманта **–ай**, ср. антропонимы с той же структурой **Касай** [2: 190], **Петрай** [3: 243] и т.д.

С аналогичной двойственной интерпретацией встречаемся и при этимологизации ряда иных антропонимов, зафиксированных в “Актах Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.” Прозвище **Кика** (Иван **Кика** [1571–1572, 427, 254]), например, — это собственное имя, образованное с помощью лексикализации существительно-

го **кика** ‘бабий головной уборъ, съ рогами, родъ повойника, кокошникъ съ высокимъ передомъ’ [4, 2: 107], либо вторичный антропоним с формантом –а от глагола **кикать** ‘плакаться, горевать’ (твер., пск.) [4, 2: 107], то есть результат действия антропонимической деривации.

Неясно, какое значение глагола **трутить** было исходным при образовании прозвища **Трутьянь** — Иван **Трутьян** Онисимов сын [1563, 262, 172]: ‘жить трутнемъ или тунеядомъ’ (ср. **трутень**), ‘натручать голову, натруждать, утомлять’ или ‘трутить рыбу, травить, изводить кокульванцемъ, для ловли, или мочкой льну’ (пск.) [4, 4: 438]. Достоверно лишь то, что средством антропонимической деривации является малопродуктивный после мягких согласных суффикс –ань [10: 54], ср. современные существительные **смутьян, пыжсян, молян, стоян, буян** и под.

Иногда множественность этимологических интерпретаций имени приводит к невозможности достоверного определения нехристианского или христианского происхождения антропонима. Например, реконструированное по патрониму собственное имя **Сакуля** (Онтипка **Сакулин** сын [1527, 55, 41]) может интерпретироваться как дериват с суффиксом –ул(я) от существительного **сакъ** ‘шлякъ, обрубокъ дерева, чурбанчикъ, какими играютъ въ рюхи, свинки, городки’ (твер.) или ‘род холщевой переметной сумы, для возки овса въ торокахъ’ [4, 4: 129] либо как deverbatивное имя от **сакать** ‘прибирать к рукам, присваивать, таскать’ [4, 4: 129]. Но с полным основанием данный антропоним можно отнести и к числу качественных, образованных от христианского личного имени **Исаакъ** в результате действия процессов фонетической и морфологической адаптации.

Безусловно, отглагольные прозвищные имена “Актов Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.”, являющиеся весьма яркими и колоритными элементами антропонимии исследуемого региона, позволяют реконструировать многие уникальные диалектные лексемы, а также выявить наиболее активные словообразовательные антропонимические модели и частотные аффиксы.

ИСТОЧНИКИ

Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг. Составитель И.З.Либерзон. — Л.: Наука, 1988. — 274 с. Все дальнейшие ссылки на это издание делаем в тексте с указанием года фиксации антропонима, номера грамоты и страницы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баскаков Н.А. Русские фамилии тюркского происхождения. — М., 1979.
2. Бірыла М.В. Белоруская антропонімія. — Т. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. — Мінск, 1969.
3. Веселовский С.Б. Ономастикон. Древнерусские имена, отчества, фамилии. — М., 1974.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. — М., 1955. — Т. 1–4.
5. ПскОС — Псковский областной словарь. — Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1967–1990. — Вып. 1–8.
6. СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. — Л.: Наука, 1966–1996. — Вып. 1–30.
7. Тагунова В.И. Прозвищные имена в муромских памятниках письменности XVII–XVIII вв. // Уч. зап. Рязанского и Муромского гос. пед. ин-тов. Т.40. Лексика современного русского языка. — М., 1967.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. — 2-е изд. — М., 1986.
9. Федорова М.В. Славяне, мордва и анты (к вопросу о языковых связях). — Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 1976.
10. Цыганенко Г.П. Словарь служебных морфем русского языка. — К., 1982.

УСЛОВНЫЕ СОКРАЩЕНИЯ НАЗВАНИЙ НАРЕЧИЙ И ДИАЛЕКТОВ

арх. — архангельский	пенз. — пензенский
влад. — владимирский	перм. — пермский
волог. — вологодский	пск. — псковский
вор. — воронежский	сев. — северный
вят. — вятский	сев. — двин. — северодвинский
иркут. — иркутский	сиб. — сибирский
костр. — костромской	смол. — смоленский
новг. — новгородский	твер. — тверской
олон. — олонекский	яросл. — ярославский

**СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД АНТРОПОНІМІЄЮ ЖИТОМИРЩИНИ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Історично змінна форма іменування особи являє особливий інтерес для історичної антропоніміки: пам'ятки письменства демонструють, як від століття до століття змінювалася форма називання особи [1: 11].

Актові книги гродських, земських та підкоморських судів Правобережної України містять цінний матеріал для вивчення української антропонімії. Дані цих книг неодноразово залучалися дослідниками для антропонімічних студій. І все ж нові, раніше не використовувані документи дають і новий фактаж.

Метою нашої роботи є опис структури і складу антропонімів, фіксованих в актовій книзі Житомирського гродського уряду 1605 року, опублікованій у збірниках “Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII століття” та “Волинь-Житомирщина” № 2 за 1999 рік.

Від індоєвропейської епохи слов'яни успадкували антропонімічну систему, за якою називання людини у суспільстві здійснювалося за допомогою імені без будь-яких додаткових засобів. Така система протягом тисячоліть відповідала потребам соціуму у визначенні його членів. З появою писемності цей споконвічний звичай однослівного найменування особи є провідним, хоча на периферії антропонімічної системи вже відзначаються найменування з двох або більше лексем [2: 187]. Аналізована пам'ятка показує, що єдиної норми документального іменування особи на початку XVII століття в Україні ще не було, домінуючими є двокомпонентні іменування, прикладів на однокомпонентні та трикомпонентні способи номінації особи небагато, інколи зустрічаються чотири- та п'ятикомпонентні й описові іменування.

Приймаючи традиційний спосіб групування іменувань за кількістю компонентів, виходимо від форм номінації особи одночленними, двочленними, тричленними і описовими (чотири- й п'ятичленними) формулами.

Особові імена, на думку В. М. Михайлова, утворюють стійкий національно характерний фонд одиниць, в основній своїй частині

відомий усьому народу, і входять до найбільш активної лексики національної мови [3: 71].

Чоловічі імена.

Слід зазначити, що в пам'ятці абсолютно превалюють християнські імена. Варіативність ряду антропонімів свідчить про їх адаптовану форму та частоту вжитку:

Адам (I, 34)¹, Адамец (II, 19), Александеръ (I, 41зв.), Александер (III, 23), Александро (37), Амьбрози(и) (III, 15), Андре(и) (IV, 50), Андрѣ(и) (II, 23 зв.), Андри(и) (II, 25), Аньдры(и) (IV, 6 зв.), Андре(и)ко (II, 19 зв.), Андрушко (II, 19 зв.), Аньтони(и) (III, 27), Антон (III, 24 зв.), Артем (II, 34), Афанась (Офанас) (II, 37), Бартко (I, 5), Ба(р)то(ш) (IV, 50 зв.), Болжич (II, 20), Борис (II, 19 зв.), Борыс (I, 17 зв.), Вакум (II, 19), Вален(т) (IV, 93), Валенти(и) (III, 9), Валенты(и) (III, 33), Валентин (I, 42 зв.), Валериан (III, 10), Валериян (I, 33 зв.), Васил (II, 20 зв.), Василь (I, 34), Василе(и) (IV, 53), Васко (I, 35), Владислав (III, 17), Гаврило (III, 37), Гарасим (II, 41), Григори(и) (I, 36), Григоре(и) (I, 3), Григор (II, 37), Гри(н)ко (II, 19), Гри(ц) (II, 37), Грицко (II, 19), Гришко (II, 19 зв.), Грыгор (IV, 52), Гры(ш)ко (IV, 61), Даниел (II, 3 зв.), Данило (II, 19 зв.), Демид (II, 19 зв.), Демко (II, 19), Денис (II, 34), Дмитѣро (II, 96), Дмитер (I, 16 зв.), Митко (II, 34), Дядко (II, 19 зв.), Евтух (II, 19), Евхим (Евфим) (I, 21), Ереми(и) (II, 19 зв.), Еремияш (Єремияш) (III, 35), Ероним (III, 30 зв.), Еры(и) (III, 10 зв.) Есиф (IV, 66), Жеско (II, 19), Иван (I, 37 зв.), Ива(н)ко (IV, 64), Игнаци(и) (III, 14) Игнат (II, 19зв.), Иля (II, 19 зв.), И(л)ко (II, 19), Илюта (II, 20 зв.), Иса(и) (II, 19), Калина (II, 48 зв.), Карпо (II, 33 зв.), Карпъ (II, 20 зв.), Кирило (IV, 14 зв.), Клим (II, 20 зв.), Корни(и) (II, 20 зв.), Константы(и) (III, 9 зв.), Костентин (I, 44 зв.), Коньдрат (III, 20 зв.), Криштоф (II, 29), Крыштоф (II, 32 зв.), Криш[тоф] (Крыско) (II, 32), Кузма (I, 29 зв.), Куземка (II, 20 зв.), Курило (Курыло) (IV, 58), Лаврин (II, 34), Лесь (II, 47 зв.), Ливон (II, 34), Лукян(II, 19 зв.), Лукаш (I, 32), Макар (I, 1), Макары(и) (III, 35), Махим (IV, 64), Марек (Марек) (II, 6 зв.), Маско (II, 19 зв.), Мате(и) (I, 20),

¹ Тут і надалі після антропоніма в дужках римськими цифрами вказується на відповідну актову книгу (I — 1605 р.; II — 1609 р.; III — 1648 р. у збірнику “Ділова мова Волині і Наддніпрянщини” та IV — 1605 р. у збірнику “Волинь-Житомирщина”) після коми — на аркуш оригіналу.

Матеуш (Метеуш) (I, 3 зв.), Матис (II, 29 зв.), Матияш (II, 34 зв.), Матыс (II, 19), Матяш (I, 42 зв.), Ма(т)фе(и) (IV, 53 зв.), Маце(и) (III, 14 зв.), Мартинъ (I, 14 зв.), Мартинец (II, 19), Марти(м) (IV, 51), Мартишко (I, 35), Микита (II, 31 зв.), Миклуш (I, 37 зв.), Микола(и) (I, 7), Микула (I, 34), Минко (I, 23), Миско (II, 35 зв.), Миха(и)ло (II, 19 зв.), Миха(л) (I, 41 зв.), Михалко (I, 7), Мишко (II, 19), Михно (I, 36), Мо(и)сѣ(и) (II, 34), Мо(и)се(и) (II, 20), Моке(и) (II, 19 зв.), Назар (III, 16), Наум (I, 45 зв.), Нестер (I, 7), Никон (II, 19 зв.), Ничипор (II, 20), Озарко (III, 25 зв.), Овде(и) (II, 19 зв.), Олешко (II, 19 зв.), Олисе(и) (II, 19 зв.), Омелко(II, 19 зв.), Омелян (II, 19), Онани(и) (I, 36 зв.), Онацко (II, 19), Ониси(м) (IV, 56 зв.), Ониско (I, 31), Онофре(и) (I, 26 зв.), Опанась (I, 30), Остап (II, 20), Остапко (I, 39 зв.), Остафиян (I, 3 зв.), Оско (II, 20 зв), Орешко (II, 20 зв.), Павель (IV, 53 зв.), Па(в)ло (IV, 50), Панюта (I, 13 зв.), Пархом (II, 19), Пашко (II, 19), Петръ (II, 19 зв.), Петро (II, 36), Петроня (III, 23 зв.), Пилипъ (II, 20 зв.), Пилко (II, 20 зв.), Прокоп (II, 19 зв.), Процик (II, 19 зв.), Радивон (I, 7), Роман (I, 17 зв.), Рослав (II, 9), Савостян (II, 41), Савка (II, 20 зв.), Сак (I, 30), Само(и)ло (I, 36), Самон (IV, 52), Самуель (I, 46), Самуе(л) (II, 5), Себестиян (III, 20), Селивестр (I, 47 зв.), Селивестр (III, 23), Семен (Семян) (I, 20), Семень (III, 32), Сенко (II, 20), Серафи(н) (II, 31), Серге(и) (I, 12 зв.), Сидор (II, 19 зв.), Симон (II, 19), Солтан (Сольтан) (I, 29 зв.), Степан (Стефан) (I, 5 зв.), Стецко (II, 15), Теодор (III, 7 зв.), Теофиля (IV, 24), Терешко (II, 20), Тимон(II, 20), Тимофе(и) (II 42 зв.), Тимошко (I, 35), Тимош (II, 23), Тишко (II, 27), Томаш (III, 14), Трофим (II, 34), Устим (II, 33 зв.), Улас (III, 16), Федор (II, 31), Федко (II, 20 зв.), Феде(и) (II, 41), Филон (II, 44), Халеле(и) (II, 19 зв.), Хале(и) (I, 45 зв.), Хазко (I, 27 зв.), Харко (II, 20 зв.) Хилимон (II, 20), Хилко (I, 35-35 зв.), Хилеш (II, 19 зв.), Хома (II, 19), Шимон (III, 22), Юзеф (II, 34 зв.), Юре(и) (III, 23 зв.), Юри(и) (II, 3), Юр(к)о (Юр) (IV, 56), Ю(с)ко (II, 19 зв.), Юхим (IV, 54), Яким (II, 34), Якимец (II, 19), Яковъ(I, 28), Яковец (II, 34), Якуб (II, 31), Янь (IV, 55), Янко (II, 19), Януш (I, 41 зв.), Ярема (I, 34 зв.), Ярмола (II, 19 зв.), Яроним (I, 41 зв.), Ярошъ (I, 28 зв.), Яско (II, 19 зв.), Яцько (I, 46 зв.), Яхим (I, 24), Яшко (I, 24).

Споконвічних українських імен у пам'ятці зафіксовано кілька:

Богдан (II, 19 зв.), Богданец (II, 19 зв.), Богуш (I, 17 зв.), Богушко (IV, 65 зв.), Ждан (II, 34), Жданец (II 20 зв.), Ласко (II, 20 зв.), Радко (II, 20 зв.), Станислав (I, 47), Стас (II, 19 зв.), Стаско (II, 33 зв.), Стась (II, 44 зв.).

Давні слов'янські антропонімічні форманти активно використовуються для творення варіантів християнських імен. Взаємний вплив і взаємне пристосування церковного і давньоруського іменника виявилися в загальних принципах утворення скорочених форм імен від імен довгих і незручних для повсякденного вжитку [4: 176].

Окрему групу становлять єврейські імена: Абрамъ (I, 26 зв.) Аврам (II, 19), Кгершон (II, 32), Гошко (III, 13), Доя (IV, 52), Език (III, 13), Зелко (II, 32), Жеско (II, 19), И(ц)ко (IV, 60 зв.), Куць (II, 19 зв.), Ле(ц) (IV, 60 зв.), Маер(III, 13), Фа(и)дыш, Фа(и)ндиш (IV, 53).

Серед інших, запозичених внаслідок різних контактів імен відзначимо:

А(р)тю(х) (IV, 58), Балцер (I, 7 зв.), Баки(и) (III, 24), Баркоц (III, 34 зв.), Вацьлав (III, 22), Ве(ц)лав (IV, 56 зв.), Винценты(и) (I, 46), Во(и)тък (I, 25 зв.), Во(и)тех (I, 20 зв.), Ганус (I, 36 зв.), Гацко (II, 20 зв.), Дахно (I, 33), Каспр (III, 13), Каспар (II, 42 зв.), Кгабриел (III, 23), Крикгер (I, 42), Киприк (II, 19), Кириш (II, 19), Лазар (III, 25 зв.), Лев (Левъ) (I, 8 зв.), Левко (II, 19), Марек (Марек) (II, 6 зв.), Маско (II, 19 зв.), Олбрыхт (II, 40 зв.), Олихвир (I, 31), Сахно (II, 44 зв.), Солтан (I, 29 зв.), Фридрих (Фрыдрихъ) (I, 20), Хасим (II, 20 зв.), Хале(и) (I, 45 зв.), Хецко (I, 23).

Це, переважно, поліські шляхетські імена, рідше селянські Гацко, Левко, Маско.

Жіночі імена представлені значно вужче:

Анна (II, 41 зв.), Барбара (III, 22), Галена (II, 17 зв.), Ганна (I, 7), Гата (Хата) (II, 20), Доротія (II, 21), Ева (II, 2 зв.), Зофія (I, 32 зв.), Зофія (I, 2 зв.), Зофѣя (II, 28 зв.), Йоюзія (III, 13), Катарина (III, 29), Катарына (III, 22), Катерина (III, 17), Катерына (IV, 53), Кристына (Крыстына) (III, 7), Марина (III, 17 зв.), Маруша (II, 33 зв.), Марушка (II, 20 зв.), Маря (I, 47 зв.), Настазія (III, 17 зв.), Настазя (IV, 68), Настася (I, 14 зв.), Овдоця (II, 48 зв.), Олена (III, 35), Полагя (I, 17 зв.), Полоня (II, 1), Про(с)ка (IV, 50), Радоха

(I, 7), Райна (III, 35), Стеця (I, 14), Татяна (I, 14 зв.), Томила (I, 14 зв.), Федора (II, 22 зв.), Ядвикга (II, 51).

Поряд з такими іменами зустрічаються однокомпонентні номінативи з суфіксом -их-, який вказує на заміжню жінку по відношенню до її чоловіка (так іменувалися тільки піддані): Волошиниха (II, 34), Гаврилиха (II, 20), Іваниха (II, 20), Олихвириха (III, 25 зв.), Опанасиха (II, 20 зв.), Пишчиха (II, 19 зв.), Харитониха (II, 19), Хомиха (II, 20 зв.), Шевелиха (II, 20), Янкова (I, 33 зв.).

Переважає більшість прізвищ, що фіксуються у пам'ятці, відомі. Це прізвища поліської дрібної і заможної шляхти, переважно з продуктивним суфіксом -ськ-: Велигорський, Збаразький, Івановський, Корчевський, Лакговницький, Телецький, проте поряд із такими прізвищами є прізвища з суфіксами -енк(о): Васютенко, Евтушенко, Рудченко, Соболенко, Ятченко, -ен(я): Витеня, Гладеня, Дмитреня, Заиченя, Чорнушеня, -к(о): Брушко, Величко, Глушко, Зушко, -ич: Бабич, Воронич, Попович, Хецович, -ин: Бондарчин, Волошин, Дендешин, Іванишин, Улащинашин та ін. Два прізвища з суфіксом -ук: Сташук Яско (II, 34), Костюк Вітеня (II, 19 зв.). Жодного разу прізвище особи із формантом -енк(о) не подано в пам'ятці із кваліфікатором пан: Бѣлченко Устим (II, 33 зв.), Вакотенко Стецко (II, 19 зв.), Васютенко Івашко (II, 20 зв.), Евтушенко Клим (II, 20 зв.), Калитенко (II, 20 зв.), Коваленко Феде(и) (II, 41), Кожаненко Гаврило (II, 20), Лобченъко Грицько (IV, 48 зв.), Лосенко(II, 20 зв.), Малиенко Данило (III, 20 зв.), Миколаенко Іван (II, 19), Науменко Лаврин (III, 24), Носаченко Миско (II, 20), Рахленко Конон (II, 34), Рудиченко Гришко (I, 45 зв.), Саленко Андре(и) (III, 25), Федуненко (II, 20), Фернитихоренко (II, 19), Юр'єнко Семень (III, 32), Янченко Федор (III, 24), Ятченко Грицко (III, 25).

Домінуючим способом номінації особи у пам'ятці є використання двочленних формул. Проте слід розмежовувати спосіб називання чоловіків і жінок.

Чоловічі двочленні формули.

1. Ім'я + прізвище: Павло Адружски(и) (II, 10), Тишко Бабич (III, 24 зв.), Павел Венкуринов (II, 19), Ян Голуб (I, 24), Дахно Горянович (I, 7), Демид Дуб (III, 24), Степан Дудка (II, 20 зв.), Петръ Жеребило (II, 20 зв.), Васко Кабак (II, 20), Гарасим Ласка

(I, 7), Федор Швець (II, 20 зв.), Махно Кожушко (II, 20), Іван Пригода (I, 4), Гришко Пастух (II, 19 зв.), Велики(и) Данило (II, 19 зв.), Григор Басараб (II, 35 зв.), Яцко Дмитреня (II, 20 зв.), Адам Олизар (IV, 54 зв.).

Слід зазначити, що другий компонент може бути відапелятивною назвою — назви осіб за професією, заняттям: Семен Бондар (II, 19), Борис Дегтяр (II, 19), Іван Коваль (II, 41), особливостями зовнішності, характеру, мови: Левко Кривобоки(и) (II, 19), Климко Лысы(и) (II, 19 зв.), Семень Лихомысьль (III, 32), назви тварин: Самуе(л) Горноста(и) (II, 5), Евхим Заиченя (II, 20 зв.), птахів: Павел Воробе(и) (II, 20 зв.), Александро Ворона (II, 37 зв.), рослинного світу: Демид Дуб (III, 24), днів тижня: Павел Середа (II, 19), різних предметів побуту: Іван Лемеш (III, 23зв.), Прадка (II, 20), Кузма Скрипка (II, 19), назви органів людського тіла: Ярош Зуб (I, 23), Якуб Губа (I, 17), назви за місцем проживання: Сенко Литвин (II, 20), Сенко Русин (II, 20 зв.), Яхим Корецьки(и) (III, 17 зв.), абстрактні назви: Гарасим Ласка (I, 7) та ін. Зустрічаються і подвійні прізвища: Миха(и)ло Проскура-Сушинські(и) (II, 18 зв.), Миха(и)ло Сила-Новицьки(и) (II, 34 зв.), Михал Тыша-Быковські(и) (III, 23). Щодо будови переважають прості основи, хоча є й складні: Кривобоки(и), Кривощоки(и), Мукозоб, Пивоварски(и).

2. Ім'я + по батькові: Демид Жданович (I, 5), Наум Климович (I, 45 зв.), Ярош Семенович (II, 19), Петр Иличь (II, 19).

Жіночі двочленні формули.

1. Ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійного прикметника жіночого роду: Миколаева Бранская (III, 13), Кондратова Бочуринская (II, 51), Романова Сингурова (I, 7).

2. Ім'я + прізвище чоловіка у родовому відмінку: Барбара Во(и)новського (III, 22), Катарина Вышполського (III, 29 зв.), Федора Есликовського (II, 22 зв.), Зофея Жаславського (I, 44), Ивтозиея Куровського (III, 13). Найменувань такого типу найбільше.

3. Ім'я + місце проживання: Зофея з Вышневеца (I, 32 зв.), Зофея з Карабчева (I, 2 зв.).

4. Ім'я + прізвище чоловіка: Катарына Збаражская (II, 3), Анна Комаровская (II, 40), Маруша Харлинская (II, 45).

5. Ім'я + прізвище з суфіксами:

а)-овн(а): Маря Бутовичовна (I, 47 зв.), Овдотя Сусловна (I, 18 зв.), Марина Мотовидловъна (III, 27 зв.);

б)-инк(а), -анк(а): Ева Вилжинка (II, 2 зв.), Маря Проскураанка (II, 20), Ядвикга Смятенчанка (II, 38 зв.);

в)-их(а): Гата (Хата) Деворчиха (II, 20), Стеця Севелиха (I, 14).

Цікавою щодо будови є назва Анна Алоиза Ходкевичова (III, 15), в якій ім'я складається з двох компонентів.

Чоловічі тричленні формули

1. Ім'я + по батькові + прізвище: Григор Ігнатович Белошицки(и) (I, 30 зв.), Кондрат Хребтович Бочурынски(и) (II, 51), Левъ Богушевич Лукошински(и) (I, 8 зв.), Ян Федорович Браженски(и) (II, 35 зв.).

2. Ім'я + ім'я + прізвище: Алехандр Ігнаци(и) Елец (III, 14).

3. Ім'я + прізвище + місце проживання: Абрамъ Мышка з Варковичъ (I, 26), Винценъты(и) Репковски(и) з Репокъ (I, 46), Януш Жаславски(и) з Острога (I, 48), Микола(и) Харлински(и) на Остроглядичах (I, 1 зв.).

4. Ім'я + прізвище (прізвисько) + прізвище: Минко Верещака Жолницки(и) (I, 23), Кондрат Дручанин Кнегинински(и) (II, 3), Даниел Васютински(и) Бышполски(и) (I, 12).

Жіночі тричленні формули.

1. Ім'я + ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: Зофея Крыштофова Вължиная (II, 40). Одна номінативна одиниця.

2. Ім'я + родове прізвище + прізвище чоловіка у родовому відмінку: Катарина Куровского Верещинского (III, 10), Галена Тишанка Быковского (II, 17 зв.). Радоха Ждановна Щениевского (I, 7).

3. Ім'я + по батькові + прізвище: Полагя Гирмановна Белошицковна (I, 17 зв.), Ядвикга Сокоревна Бочуринская (II, 51), Анна Ходкевичовна Корецкая (II, 38 зв.).

4. Ім'я + місце проживання + прізвище: Зофея з Вишневецка Вишневецкая (I, 32 зв.), Зофея з Шарева Дзербицкая (II, 34 зв.), Теофиля с Хоцимира Хмелецькая (IV, 24), Анна з Штембергку Костчонка (II, 47 зв.), Кристина з Лого(и)ска Тишкевичовна (III, 7).

5. Прізвище + ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: Кнегиницкая Семенова Дручани-

новая (III, 17 зв.). Це єдине у пам'ятці найменування особи жінки демонструє абсолютну залежність жінки від чоловіка, бо навіть не вказано імені, тим більше, що мова йде не про жінку простолюдина, а землевласницю.

Зустрічаємо й описову чотиричленну чоловічу формулу.

Ім'я + прізвище + 2 місця проживання: Владислав Доминик на Острогу и Заславу (III, 17).

Для називання жінок частіше використовуються антропонімічні утворення з чотирьох компонентів.

Жіночі чотиричленні формули.

1. Ім'я + родове прізвище у родовому відмінку + ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійного прикметника жіночого роду: Татьяна Бережецкого Александровая Бутовичовая (I, 14 зв.), Олена Махаринского Николаева Казновская (III, 35), Райна Лишковского Александровая Жасковская (III, 35).

2. Ім'я + родове прізвище + ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: Настазия Менницкая Станиславовая Пупковская (II, 41 зв.), Маруша Хребтовичовна Андреева Немиричовая (I, 16), Анна Прежевская Яновая Кросницкая (II, 17 зв.).

3. Ім'я + місце проживання + ім'я та прізвище чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: Зофея з Карабчева Романовая Ружинская (I, 2 зв.).

4. Ім'я + родове прізвище у родовому відмінку + ім'я та прізвище чоловіка у родовому відмінку: Маруша Бережецкого Ивановая Корчевского (II, 46 зв.).

Зустрічаються і поодинокі жіночі п'ятичленні формули: Овдотя Олычанка Невиданна Александровая Вороничовая (дружина Олександра Воронича) (II, 48 зв.), Маруша Ивановна Корчовна Николаева Дахновичовая (дружина Миколи Дахновича) (II, 33 зв.). Є одне п'ятикомпонентне іменування з топонімічною назвою: Кристына з Лого(и)ска Тишкевичовая Елцовая Константиновая (дружина Константина Елца) (III, 7)

Для ідентифікації особи інколи використовуються й такі описові назви: Андре(и)ко, Насонов зять (II, 19 зв.), Васко, Кравцов брат (II, 20), Васко, сын вдовы Яково(и) (II, 33 зв.), Васко, Яков шурин (II, 20), Калющенья Андре(и), Кощин брат (II, 19 зв.), Кре-

менецьки(и) Крыштоф, князь Збаражски(и) (II, 32 зв.), Андры(и) Калебинъ, сынъ Кочовъ с Пикуло(в) (IV, 62 зв.).

Таким чином, аналіз антропонімічної системи пам'ятки дозволяє констатувати, що остаточних, усталених формул іменування особи в першій половині XVII століття ще не існувало, переважало двочленне називання — ім'я + прізвище особи. Трикомпонентна антропонімічна формула номінації людини саме започатковувалася, тому спостерігається така значна різноманітність конструкцій. Способи називання особи відображали яскраво виражений класовий підхід та нерівність у суспільстві жінки і чоловіка: селяни іменуються переважно дво- та однокомпонентними утвореннями, для їх ідентифікації зовсім не характерні три- та чотиричленні антропонімічні формули, а при найменуванні жінки завжди підкреслюється її залежність від батька або чоловіка.

1. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. — К., 1984.
2. Пахомова С.М. Сербська антропонімія 14 століття в контексті становлення формул іменування (на матеріалі Дечанських грамот)// Ономастика та етимологія. Збірник наукових праць на честь І. М. Железняк. — К., 1997.
3. Михайлов В. Н. О статусе антропонимов в системе современного русского литературного языка // Русское языкознание. — К., 1981. — Вып. 2.
4. Суперанская А.В. Сулова А. В. Современные русские фамилии. — М., 1984.

С. О. Вербич

ТОПОНІМИ БОЙКІВЩИНИ В КОНСПЕКТІ І. ВАГИЛЕВИЧА (ЕТИМОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ)

Для етимологізування онімної лексики важливе значення має будь-яка лінгвальна й позамовна (наприклад, історична, етнографічна) інформація, яка допомагає з'ясувати мотивацію внутрішньої форми назви. Однак пріоритетними під час аналізу структурно-семантичних зв'язків у її основі є, безумовно, діалектні факти (так, зокрема діалектну лексику, внаслідок специфіки її функціонування, характеризує такий важливий фактор, як географічна локалізація, яку часто лишають поза увагою під час етимологіч-

ного аналізу онімів)[22: 49], оскільки той або інший онім має на-самперед свою ареальну характеристику. Разом з тим дослідникові, який ставить за мету визначити етимон, наприклад, топоніма, необхідно також враховувати можливість певної корекції структури назви відповідно до норм сучасної мови, що в багатьох випадках є наслідком видозміни первинної форми оніма. Тому особливу вагу для етимологічної інтерпретації мають, на нашу думку, ті поміна ргоргіа, що записані безпосередньо з вуст місцевого населення відповідного регіону.

Предметом нашого аналізу є топоніми, які зафіксував І.Вагилевич у різних районах Бойківщини [1: 121]. З цього приводу відзначимо, що бойківський діалект є своєрідним ядром карпатського діалектного масиву (пор. ще гуцульський, закарпатський, лемківський діалекти), яке зберегло найдавніші риси української мови на південному заході її території [11:18–19]. На думку М.Й.Онишкевича, лексичні, словотвірні, синтаксичні та фразеологічні особливості бойківських говірок можуть наблизити дослідників до розв'язання проблеми дописемного розселення слов'янських племен (очевидно, протоукраїнців. — С.В.) у районі Карпат [23: 114].

Отже, сподіваємося, що етимологічний аналіз топонімів *Брязка*, *Волоча*, *Стина*, *Чула* буде актуальним на перспективу саме з цього погляду.

Для гідроніма *Брязка* [1:121] — річка в межах України — спільнокореновими виступають лише топоніми Прикарпатського ареалу, що вказує на вузькорегіональну специфіку основи *Брыз-*. Пор., наприклад: р. *Брыза* (п. Сукелю л. Свічі п. Дністра; варіанти *Brzaza*, *Brzoza*; с. Козаківка Долинськ. р-ну Івано-Франківськ. обл.; 28: 22), пот. *Brzaza* й нп *Brzaza* в колишньому Долинському повіті Галичини та їх варіанти *Brzoza* там же [34, I: 396, 423], гора *Брыза(я)* (... до Брызюї; 13: 96). Порівняльний аналіз структури вказаних назв дозволяє говорити про первинну основу *Брыза* (>*Брызка*). На перший погляд виникає бажання зіставляти кореневу морфему *Брыз-* зі звуконаслідувальним дієсловом *брызнути* “вдарити” [24, 1: 73], *брызнути* “бризнути” [9, I: 46], що знаходить підтримку в псл. **brkzgnQti* (дериват від **brkzgati*; 7, 1: 24). Однак спроба пов'язати онімну основу *Брыз-* із апелятивом *брызнути* викликає за-

перечення, оскільки в похідних від дієслів із суф. — *nQti* іменах обов'язково лишається *-n-* твірної основи (унаслідок перерозкладу афіксального *-nQ-*) [2: 135]. З іншого погляду, для гідроніма *Брязка* можлива безафіксна дериваційна модель: *Брязка* < *брызкати* (пор. за аналогією **nasъra* < **nasъrati* ; 7, 23: 107-109): укр. *брызкати* “дзвеніти” [5, 1: 103]~ “вода дзвенить, дзюрчить”. Проте в такому випадку ми порушуємо принцип топонімної системи, складовою якої є назва *Брязка*, оскільки у зв'язку з дієсловом *брызкати* не можна пояснити не розширеної суфіксальним *-ка* топонімної основи *Бряза* (див. вище).

На нашу думку, географічні назви *Бряза*, *Брязка* мають спільний корінь *Брыз-*, етимон якого слід шукати в зовсім іншому лексичному гнізді. Так, укладачі “Етимологічного словника української мови” зазначають, що звукосполучення *брыз-* відповідно до повноголосного *бере-* нагадує фонетичну рису болгарської або румунської мови, наприклад: болг. *брыз* “перістий, з білою плямою на лобі або на хвості”, румун. *breaz* “білолобий” [8, I: 272]. Цей же корінь (у неповноголосному його варіанті) твірний для н. — луж. *baaza* “береза”, болг. *бреза*, схв. *бреза*, чес. *birza*, пол. *brzoza* “т.с.” [8, I: 201-203], українським відповідником для якого є *безез-* і, відповідно, *береза*. Однак етимон топонімів *Бряза*, *Брязка* не обов'язково пов'язаний із номеном *береза*. Тут можна вбачати також зв'язок із первісним значенням кореня *безез-/ брыз-* <і. — є. **bherBb-* “блищати, світлий”. Пор. з цього приводу укр. діал. *безезуна* “кличка вівці” — мотиваційна ознака семантики основи назви “світла, біла” [7, I, 171], макед. *брез* “з білою плямою на лобі (про домашніх тварин)”, слн. *breza* “періста” <псл. **berz-* < **berb-* “білий, світлий”, що споріднене з псл. **berza* “береза” [3: 22].

Запропонована етимологія гідроніма *Брязка* знаходить підтримку в колі споріднених (щодо первинної семантики основи) як слов'янських, так і неслов'янських географічних назв: болг. *Брезето* — назви гори < *бреза* [14: 81], пол. р. *Brzoza* в бас. Одеру [32: 74] < *brzoza* “береза” [35, I: 221], лит. р. *Bür•a* < *bür•as* “береза” [36: 62] тощо. До сказаного слід додати також, що номен *береза* — один із найбільш частотних у гідронімах, пов'язаних із назвами листяних дерев [21: 21].

Топонім *Волоча* зафіксовано без чіткого зв'язку з тим або іншим

географічним об'єктом. Назва цікава насамперед із погляду словотвору та фонетичних процесів у структурі слова. Очевидним є походження топоніма від кореня *волок-*, що вичленовується як у дієслівній, так і в іменній лексиці. Однак важко стверджувати, яка саме словотвірна модель цієї назви — віддієслівний іменник чи дериват від іменникової основи.

Топоніми на *Волок-/Волоч-* широко засвідчені в Україні та поза її межами, що вказує на спільнослов'янський ареал основи **volk-*, продуктивної насамперед у сфері апелятивної лексики. Серед споріднених назв можна назвати гідроніми: укр. рр. *Волок* — бас. Пд. Бугу й Дніпра, *Волока* — бас. Пд. Бугу й Дніпра; *Волочанка* (п. Черемошу п.Пруту л.Дунаю; нп Вашківці і Брусниця Кіцманськ. р-ну Чернівецьк. обл.; варіанти *Волочина*, *Волочана*; Ю.О.Карпенко пояснює цей гідронім як вторинний до назви нп *Волока*) [12: 113], пот. *Волочик* — бас. Дністра (Тернопільськ. обл.; варіант *Волочек*) [28: 119-120]; рос. рр. *Волока* — колишня Калузька губ., *Волочек* — колишня Пермська губ. [38, I: 357]; болг. *Влачищата* — назва урвища < *влачище* “схил, по якому волочать дерева” [15: 106], р. *Vilkmnis* у Литві (< лит. *vielkti* “тягнути, волочити”) [36: 384] тощо. Виходячи з наведеного онімного матеріалу, видно, що окремі назви мотивовані апелятивом *волок*, інші — *волокти*. Стосовно ж аналізованого *Волоча*, то структура назви, найімовірніше, відбиває безафіксний спосіб словотворення (усічення дієслівної основи): *Волоча* < *волоча* < *волочити* (<псл. **voluiti*) [29, I: 345], хоч, можливо, і результат приєднання суф. — *j-* до незв'язаної іменної основи *волок / волока* — **volkja*.

Мотивацію семантики онімної основи *Волоч-* допомагають з'ясувати українські апелятиви (серед яких і географічні терміни) *волок* “вид рибальської сіті, мотузок, яким притягають копиці сіна або колоди; сволок; місце зближення судноплавних річок, де суходолом перетягали човни від однієї річка до другої”, *волока* “зв'язка до постолів”, “площа землі від 8 до 40 десятин”, “вузька смужка землі”, *волоки* “ремінці до постолів”, *волочини* “залишки бур'яну в бороні”, *волочка* “боронування”, *зволоч* “спуск з гори”, *поволока* “рибальська сіть”, *уволока* “міра поля в 20 або 40 гектарів”, сюди ж діал. (бойк.) *заволока* “зайда, волоцюга” [24, I: 264], поліськ. *волока* “вузька смуга орної землі” [17: 39], *переволока* “ни-

зовина, по якій тече вода, що з'єднує дві річки” [30: 159], які пов'язані з псл. *velkti “волочити, тягати” [8, I: 120]. Пор. ще серб. *Влача* — прізвище, *влача* “борона” [26, 2: 717], болг. *влачище* (див. вище), чес. *wlauak* “такий, що волочить” [33, 5: 717] тощо.

Таким чином, стрижневими семами в колі лексики гнізда псл. **volk-/ *volu-* є “волочити, тягти”, “місце, де щось волочать, тягнуть”, “предмет, яким заволочують”. Стосовно топоніма *Волоча*, то мотиваційною для первинної семантики його основи могла бути ознака “місце, де щось волочать, тягнуть”, наприклад, стовбури дерев після їх заготівлі з метою транспортування до визначеного пункту, що є дуже частим явищем у Карпатському регіоні [19: 33–34].

Існує окрема група власних назв, які часто привертають увагу дослідників, але не мають остаточної етимології. Це зумовлено, очевидно, діалектними фонетичними процесами в структурі сучасного слова порівняно з його первинною формою. Відповідно, такі оніми час від часу знову стають предметом наукового аналізу. До зазначеної групи назв можна віднести також топонім *Стина*, мікротопонім *Стина* — назва гірського пасовища та лісу (с. Хітар Стрийськ. р-ну Львівськ. обл.) [25]. На думку Я.Рудницького, ця географічна назва пов'язана з румунським апелятивом *stina* “місце, де стоять вівці — кошара” [27: 268]. Запропонована версія цілком імовірна, оскільки романський мовний елемент непоодинокий у Карпатах в цілому й Прикарпатті зокрема, зважаючи на етапи “волоської колонізації” Карпат [4: 39–46]. Якщо припускати, що онім *Стина* походить від румунського *stina*, то тут слід вбачати адаптацію вказаного *stina* до особливостей місцевого мовлення (пор. ще бойк. *сигла* < румун. *sihla*) [24, 2: 213]. У зворотному випадку вихідним варіантом топоніма був би *Стіна*, який можна було б пов'язувати також із географічним терміном *стіна* “стрімкий берег річки” [30: 120], місцеве *стінка* “хмиз” [24, 2: 253] < *стіна* (очевидно, про ліс, який стоїть стіною. — С.В.). Однак назву *Стина* не слід вважати вторинною до *Стіна*, оскільки місцевий апелятивний матеріал не підтверджує вимову наголошеного й ненаголошеного *i* як *u*. Пор. ще споріднені за формою *Стинка* (бас. Тиси л. Дунаю; Закарпатськ. обл.), *Стинавка* (бас. Стрия п. Дністра Львівськ. обл.), *Стинянець*

(с. Розтока Воловецьк. р-ну Закарпатськ. обл.) [28: 530] й окремо *Стінка* — бас. Сів. Дінця [28: 530].

З іншого боку, етимологію топоніма *Стина* та споріднених із ним назв можна з'ясовувати в колі лексики гнізда псл. **tkti*, як це пропонує робити В.П.Шульгач [31: 187]. У цьому випадку аналізована *Стина* < **стина* — результат усічення дієслівної основи *стинати* (пор. місцеве бойк. *стинати* “різати”) [24, 2: 253].

Гідронім *Чула* — назва річки, враховуючи доступні ономастичні джерела, знаходимо лише в Прикарпатті, що спонукає шукати шляхи його етимологізування насамперед у колі місцевого мовного матеріалу. Слід відзначити також, що споріднені з назвою *Чула* оніми, наскільки це вдалося простежити, відсутні. Отже, головну увагу необхідно спрямувати на пошуки етимона гідроніма *Чула* в системі спільнокореневої апелятивної лексики. З цього приводу актуальними є спостереження Л.В.Куркіної, яка відзначає, що основу **uul-* широко відбивають саме карпатоукраїнські говори. Однак дослідниця ілюструє цю думку лише слн. *uula* “розколотий пеньок”, слц. *uula* “коза, вівця” [16: 60–61]. До вказаних лексем слід додати ще й похідні від основи **uul-* семантично споріднені українські апелятиви, засвідчені в уже згаданих карпатських діалектах української мови, наприклад: бойк. *чулий* “безрогий (про корів)”, “безрогий і безвухий (про овець)” [24, 2: 377], гуцул. *чулити* “затесувати край зрізаного дерева” [6: 214]. Пор. також болг. *чул* “з обрізаним вухом, безрогий; курносий”. схв. *uula* “з обрізаними вухами”, слн. *uula* “колода”, слц. *uula* “безвуха вівця”. Наведені лексичні факти дозволяють відновлювати праформу [7, 4: 132].

У контексті сказаного слушно вбачати семантичний зв'язок основи **uul-* із **kul-*, на що вказує Л.В. Куркіна, аргументуючи це слн. *kulj*, *kulja* “корова з кривими рогами або без рогів”, чес. діал. *kulka* “курка без хвоста”. Відповідно, є всі підстави для того, щоб розглядати зазначені **uul-/ *kul-* в одному етимологічному гнізді і. — є. **keu-/ *kou-* “гнути, згинати” [16: 61] на основі якісного аблауту *-eu/-ou*.

На нашу думку, також як імовірний шлях щодо етимології вказаного **uula* можна припускати його вторинність відповідно до базового **lyula*, що певною мірою підтверджує діал. (бойк.) *чулитися* “шулитися” [24, 2: 377]. Звідси мотивацію внутрішньої фор-

ми відновленого *uula з'ясовуємо на основі і. — є. **sqVu-*“різати, стригти, шкребти, дряпати” [37, II: 552], що й засвідчують наведені апелятиви на **uul-*. Таке припущення знаходить підтримку з урахуванням діал. (бойк.) *шутий* з ідентичною семантикою як у *чулий* (див. вище). Підстави для зв'язку **uula/ *uula* дають також факти діалектної апофонії звуків *шч* (орфографічне *щ*) із *ш* і *ч*. При цьому слова, що відбивають це явище, мають ідентичне значення. Пор., наприклад, бойк. *щабрик* “чебрець” і *чабрик* “т.с.” [24, 2: 392], діал. *щолопок* “вершина гори” й *чолопок* “т.с.” [20: 253-254].

Таким чином, враховуючи однакове базове значення архетипів *uula, *uula “щось викривлене; обрізане” (викривлене в процесі дії різати, збивати. — С.В.), можна припускати, що гідронім *Чула* міг початково позначати не лише водний, але й орографічний об'єкт, наприклад, гору без вершини.

У басейні Середнього Дністра відзначено гідронім *Чута* (л.Лімниці й Дністра; нп Липовиця, Ясень, Перегінське Рожнятівськ. р-ну Івано-Франківськ.обл.; там же ліс *Чута* [28: 525], який, на нашу думку, можна етимологічно пов'язувати з *Чула*. Назву *Чута* зафіксовано також у бас. Тясмину (похідні *Велика Чута* й *Мала Чута*). У колі гідронімів з основою *Чут-* можна, очевидно, й розглядати назву р. *Чутувата* (л. рук. Дніпра Черкаськ. обл., вона ж *Чутовата*). Вказані гідроніми були предметом уваги багатьох дослідників. Так, Я.Рудницький і О.М.Трубаčov прикарпатську *Чуту* пов'язують з однойменним оронімом, семантику якого, відповідно, мотивують румунським *ciuta* “олень” [27: 75].

Гідронім *Чута*, що в бас. Тясмину, етимологізували І.М.Железняк і В.В.Лучик. На думку І.М.Железняк, назва *Чута* перенесена в бас. Тясмину з Карпат (однак дослідниця не з'ясовує етимологію гідроніма) [10:95]. В.В.Лучик не заперечує праслов'янської генези гідроніма *Чута*, але пропонує розглядати його в гнізді лексики псл. *uuti з полісемантикою “відчувати, помічати, пізнавати; чути, слухати, стерегти, охороняти” < і. — є. **keu-i-*, **keuio-* “чути, почути” [18: 16], маючи на увазі, очевидно, псл. *uutъ “звук”: рос. діал. *чуть* “голос, звук” [7, 4: 136].

На нашу думку, гідронім *Чута* слід етимологізувати на основі базового псл. **uut-*, первинне значення якого відновлюємо в гнізді

і. — є. *kǫi: *kou-; *keu- “бити, розбивати”, “гнути, згинати” [37, I: 330, 370] як варіантному до *sqVu- “різати, стригти, шкребти, дряпати” [37, II: 552]. На жаль, споріднених лексем у досліджуваному й інших регіонах України та поза її межами не засвідчено (враховуємо доступний матеріал) за винятком укр. *чутка* “шишка ялини” [5, 4: 479] < *чута+ка*. Однак структура гідроніма *Чута* ідентична структурі гідроніма *Чула*. І якщо погоджуватися із запропонованою версією пояснення назви *Чута*, то можна припускати для неї існування певного апелятивного відповідника *uuta, мотивацію семантики якого з’ясуємо в уже згаданому і. — є. *kǫi-: *kou-: *keu- “бити, розбивати”, “гнути, згинати”, розширеного детермінативом *-t*. Звідси *uuta — *”щось викривлене, обрізане”>”об’єкт, що має таку форму”.

Етимологічні спостереження над топонімами *Брязка*, *Волоча*, *Стина*, *Чула* й *Чута* підтвердили автохтонне походження більшості з цих назв, про що свідчать архетипи *berza, *volua, *uula, *uuta. Для топоніма *Стина* можлива як слов’янська, так східнороманська генеза.

1. Вагилевич І. Бойки русько-слов’янський народ у Галичині // Жовтень. — 1978. — №12.

2. Варбот Ж.Ж. Древнерусское именное словообразование. — М., 1968.

3. Вендина Т.И. Гидронимы фитонимического и зоонимического происхождения // Топонимика. — М., 1971. — Вып. 5.

4. Галас К.Й., Лизанець П.М. До питання про валаську колонізацію //XIX наукова конференція Ужгородського університету: Тези. Серія мовознавча. — Ужгород, 1965; Удлер Р.Я. Значение восточнороманского языкового элемента в “Общекарпатском диалектологическом атласе //Общекарпатский диалектологический атлас. — Кишинев, 1976.

5. Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. мат. Б.Д.Грінченко. — К., 1907-1908. — Т.1-4.

6. Гуцульські говірки: Короткий словник /Відповідальний ред. Я.Закревська. — Львів, 1997.

7. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд /Под ред. О.Н.Трубачева. — М., 1974-2001. — Вып. 1-28.

8. Етимологічний словник української мови: У 7 т./ За ред. О.С.Мельничука. — К.,1982-1989. — Т.1-3.

9. Желехівський С., Недільський С. Малорусско-німецький словар. — Львів, 1886. — Т.1-11.

10. Железняк І.М. Гідронімікон північного порубіжжя степової України (бас. Тясмина)// Питання ономастики Південної України. — К.,1974.

11. Жилко Ф.Т. Формирование карпатских диалектных ареалов украинского языка // Симпозиум по проблемам карпатского языкознания: Тезисы. — М., 1973.

12. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. — К., 1973.

13. Кобилянська О. Некультурна // Людина: Повісті та оповідання. — К., 2000.

14. Ковачев Н.П. Местните названия в Габровско. — София, 1965.

15. Ковачев Н.П. Топонимията на Троянско. — София, 1969.

16. Куркина Л.В. К реконструкции этимологических связей основ с дифтонгом на -и // Этимология. 1971. — М., 1973.

17. Лисенко П.С. Словник поліських говірок. — К., 1974.

18. Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межириччя. — Кіровоград, 1996.

19. Манівчук В.В. Лексика лесных промыслов Карпат как источник изучения межъязыковых контактов // Симпозиум по проблемам карпатского языкознания: Тезисы. — М., 1973; Сабадош І. Лексика лісосплаву українських говорів району Карпат // Мовознавство. — 1974. — №3.

20. Марусенко Т.А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика. — М., 1968.

21. Мельничук О.С. Принципи укладання етимологічного словника української мови // Мовознавство. — 1967. — №2.

22. Мызников С.А. Ареальный анализ диалектного слова и некоторые аспекты этимологических исследований // Русская диалектная этимология: Тезисы докл. и сообщ. — Екатеринбург, 1999.

23. Онишкевич М.Й. Про складання словника бойківського діалекту // Праці Х республіканської діалектологічної наради. — К., 1961.

24. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х Ч. — К., 1984.

25. Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.

26. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. — Београд, 1959-1989. — Књ. 1-14.

27. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини (2-ге вид.). — Вінніпег, 1962.

28. Словник гідронімів України / Ред. кол. А.П. Корепанова, І.М. Железняк, О.С. Стрижак. — К., 1979.

29. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. — М., 1964-1973. — Т. I-IV.

30. Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. — Сумы, 1984.

31. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). — К., 1998.

32. Hydronimia Odry: Wykaz nazw w ukiadzie hydrograficznym/ Pod red. H. Borka. — Opole, 1983.

33. Jungmann J. Slovník jiesko-nmnecky. — Praha, 1835-1839.

34. Siownik geograficzny Krylestwa polskiego i innych krajyw siowiacskich. — Warszawa, 1880-1895. — Т. I-XV.

35. Słownik języka polskiego / Pod red. J.Kariowicza, A.Kryckiego, W.Niedzwiedźkiego. — Warszawa, 1900-1927. — T.I-VIII.

36. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis •odinas. — Vilnius, 1981.

37. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. — Berlin-Leipzig, 1927-1930. — Bd I-II.

38. Wörterbuch der russischen Gewässernamen /Begr. von M.Vasmer. — Berlin-Wiesbaden, 1961-1964. — Bd I-III.

Т. Ю. Ковалевська

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ОНІМНИХ АСОЦІАТИВ

Онімна кодифікація асоціатів рекламного сприйняття дає підстави не лише для екстралінгвальних узагальнень щодо актуальних референтних позицій, а й унаочнює характерні мовні конектори, які, виконуючи насамперед ідентифікуючу функцію, окреслюють напрямки потенційних семантичних кореляцій між частотними рекламними номенами та їх декодувальними перспективами. Якщо відповідні апелювати ілюструють певною мірою дифузоване сприйняття, то наявність онімних асоціатів фіксує усталене у свідомості носія мови зчеплення стимульного індикатора з конкретним елементом позамовної дійсності (пор.: **найсмачніший** — шоколад, печиво, торт та **найсмачніший** — шоколад “Корона”, печиво “Дніпро”, торт “Світоч”; **пий** — чай, пиво, сік, каву та **пий** — “Живчик”, пиво “Оболонь”, пиво “Славутич”, сік “Галичина”, “Майський чай”, чай “Монарх”, чай “Орлов” або **кращий** — за всіх, друг, зошит, ефект, автобус, актор та **кращий** —Клічко, клуб “Динамо”, “Тайд” і т.і.), що засвідчують матеріали “Асоціативного словника української рекламної лексики” [див.1]. Відзначена нами актуальність онімних реакцій у рекламному мовленні [2], зумовлена розмаїттям їх семантичного спектру та психолінгвістичною специфікою, акцентує на необхідності детальнішої класифікації відповідних елементів.

Сучасні дослідники, спираючись на доробок Дж.Діза, О.Залевської, О.Леонтєва, Н.Уфимцевої, О.Шахнаровича та ін., вичленовують синтагматичні, парадигматичні, тематичні, фонетичні, номінаторно-операторні, граматичні, ремінісцентні та персональні різновиди асоціативних реакцій [3:169-171]. Р.М.Фрумкі-

на наголошує на усталеності асоціативних зв'язків, які ґрунтуються на смисловій синонімії, сенсовому протиставленні, фонетичній ономатопеїчності, гіперо-гіпонімічних та синекдохічних відношеннях [4:194]. Проте для онімних класифікацій, яким властива своєрідна мовна специфіка (див. праці Ю.Карпенка, О.Суперанської та ін.), ми пропонуємо виділяти принаймі три основних асоціативних різновиди:

1. Синтагматичні (синтаксичні), які утворюють зі стимулом словосполучення і можуть бути додатково розподілені на 1). Персоналії (антропонімічні): ареальні: **вибери-** Л.Кучму (8); **влада** — В.Путіна, Л.Кучми; **економний** — Л.Кучма; **завітай** — до Георга; **кращий** — Шевченко(3), за професора Мишанича, Клічко, Шевченко А.; **міцний-** Клічко; **надстійкий** — Шварценеггер; **неповторний** — Клічко, Копперфільд, Таркан; **ніжний** — Максим; **популярний** — Вересень М., Елвіс, Майкл Джексон, Пономарьов, Поплавський, як Біллі; **послуга** — у Василя; **прекрасний** — Білл Клінтон(2), Ріккі Мартін; **реформи** — Столипін(7), Петра1(5), Сталіна(2), Юценка(2), Валуєва, Горбачова, Кучми Л., Пензеника, Рузвельта, Хрущова; б) ірреальні (імена літературних героїв, теоніми, міфоперсоніми): **впевненість-** у Богові; **економний** — Дід Мороз; **міцний-** як Зевс; **надстійкий** — Геракл, Геркулес, Прометей; **прекрасний** — Адоніс;

2. Ремінісцентні (цитатні), які є наслідком здійснення рекламного впливу на підсвідомість реципієнта і являють собою цитування найхарактерніших рекламних слоганів-нейролінгвістичних якорів: **легко** — вигравати в “Лото Забава”; **почни** — день з “Нескафе”, новий день- чашка “Нескафе”;

3. Локальні (топоніми, хороніми, космоніми тощо): **влада** — України(7), в Україні; **дивовижний-** Київ; **економіка-** України(115), в Україні(3), США(2), Росії; **завітай** — в Карпати(2), в Чернівці(2), в Коломию, до Італії, до Києва, до Миколаєва, до США, у Париж; **інвестиція** — в Україну (4), в Україні(3), у промисловість України, з Німеччини, із США, України, України; **кращий** — в Україні, Київ; **криза** — в Україні(17), України(6), в Африці, в Батьківщині, Карибська; **круто-** в Україні; **купуй** — у Львові; **можливість** — врятувати Землю; **натуральний** — продукт з Німеччини; **новинка** — Вінниці; **повідомлення** — про Чечню(2), з Греції, з Києва, з Марсу, із

США, про події в Чечні; **прекрасний** — Львів; **реформи** — в Україні(20), України(8), в історії України, у США, економіки України; **повідомлення** — із США;

4. Темпоральні (геортоніми, хрононіми): **дивовижний**- Новий рік; **кращий** — Новий рік; **новий** — рік(239);

5. Ергоніми, які представлені в онімних асоціатах такими типами:

а) назви органів влади, партійних об'єднань: **вибери**- Народний Рух, **влада** — Верховної Ради(2); **діяльність**- Верховної Ради(10), ГКЧП(2), Верховної Ради України, Кабміну, КППС, ОУН-УПА, Ради міністрів, СБУ; **кращий** — в Думі; **повідомлення** — в СБУ, Верховної Ради, до Верховного суду; **реформи** — Верховної Ради(2); **рішення** — Верховної Ради(61), Кабміну(6), ВР України(3), Верховного суду, Думи, Кабінету Міністрів, Ученої ради;

б) назви магазинів, кафе, торговельних організацій тощо: **завітай** — в “Макдональдс”(4), в “McDonalds”(3), до “Дісней Ленду”(2), в бар “Сова”, в країну “Marlboro”, в магазин “Ласоці”, в магазин “Світоч”, в “Поцілунок Фортуни”, до “Альтанки”, до “Делікату”, до “Лонди”, до салону “Вікторія”, до салону “Ренесанс”, до “Тараса”; **послуга** — від “Київ-Star”;

в) назви навчальних закладів: **завітай** — в ДонДУ; **круто**- бути студенткою ДонДУ, вчитися в ДДМА; **повідомлення** — в ЧДУ;

г) назви теле- та радіокомпаній, теле- та радіоканалів: **реклама** — на каналі “1+1”(15), на “ОРТ”(8), на каналі “Інтер”(4), на ТБ(4), на “ТВ”(4), на “Радіо-Люкс”(2), на “Радіотрек”(2), на “Топ-радіо”(2), від “Радіотрек”, на “ACTV”, на “ISTV”, на каналі “УТ-1”, на “MTV”, на радіо “Такт”, на “TV-6”, на “ТВА”, на “Хіт FM”;

?) назви міжнародних політичних і банківсько-кредитних установ: **діяльність**- ООН(2), НАТО; **інвестиція** — МВФ(2), Валютного фонду, ЄЕС, Міжнародного банку; **повідомлення** — з ООН; **рішення** — ООН;

6. Товарні (рекламно-ідентифікуючі, прагматоніміїні): напр.: **вибери**- “Кока-колу”(6), “Спрайт”(3), “Снікерс”, “Pepsi”, “Play Station”; **дивовижний**- “Стіморол”; **економний** — порошок “Гала”, “Тайд”; **ефективний**- “Еффералган UPSA”, курс “Єсико”, “Фейрі”, “Always”, “Tide”; **класний**- “Cool”(2), “Mercedes”, “Спрайт”; **ко-**

рисний — “Береш-вітамін”, “Біттнер”, “Живчик”, напій “Несквік”, “Fax”, “Multi Tabs”; **кращий** — “Тайд”, “Stimorol”; **круто-** жувати “Love is”; **кунуй** — “Кока-колу”(9), “Orbit”(4), “Аріель”(3), “Пепсі”(2), “Снікерс”(2), “Фанту”(2), “Sprite”(2), “Біттнер”, “Досю”, “Колу”, лише “Дану”, “Maggi”, “Молоко Т”, “Оболонь”, “Пепсі-колу”, пиво “Славутич”, “Стіморол”, “Чупа-чупс”, “Avon”, “Dirol”, “Orbit”, “Samsung”, “Stimorol”, “Tide”; **надстійкий** — “Orbit”(2), смак “Orbitу”(2), бронейбийний “Мерс”, “Taft”, “Рейд”, “Стіморол”, “Stimorol”; **найсмачніший** — “Світоч”(5), “Orbit”(3), шоколад “Корона”(3), “Снікерс”(2), бокал “Мартіні”, крекер “Ніжний”, крекер “Цибулевий”, “Марс”, “Стіморол”, торт “Світоч”, шоколад “Оленка”, шоколад “Світоч”, “Kinder-сюрприз”, “Orbit”, “Whiskas”; **найприваліший** — “Orbit”(2), “Stimorol”(2), “Orbit”, смак жулки “Dirol”, “Energizer”, “Mennen”, “Stimorol Pro-Z”; **натуральний** — “Фріскіс” для кішки, “Palmolive”; **неповторний** — смак “Gallina Blanca”, “Mentos”; **ніжний** — аромат кави “Якобс”, “Доктор MOM”, “Е”, “Комет”, крекер “Львівський”, “Світоч”, смак шоколаду “Корона”, “Raffaello”, “Timotei”; **новий** — “Стіморол”(4), “Запорожець”(2), “Mercedes”(2), “Stimorol Pro-Z”(2), “Tide”(2), антиперспірант “Рексона”, “Аріель”, “Джилет”, “Омо”, “Ровер”, “Фанта-апельсин”, “Alldays”, “Lady speed stick”, “Orbit”, “Pantene”, “Timotey”; **новинка** — від “Світоча”(4), від шоколаду “Корона”(2), від “Біттнера”, від Голівуда, від “Джилет”, від “Досі”, від “Лакме”, від “Мак-Дональдс”, від “Оксі”, від “Оріфлейм”, від “Coca-Cola”, від “Maggi”, від “Max Factor”, від “Orbit”, від “Oriflame”, від “Panasonic”, від “P&G”, від “Tide”, від “Philips”, від “Johnson”, від фірми “Світоч”, шоколаду “Корона”; **ний** — “Кока-колу”(102), “Спрайт”(102), “Фанту”(15), “Пепсі”(5), “Оболонь”(3), соки “Смак”(3), “Бренді-колу”(2), “Добру воду”(2), “Живчик”(2), “Миргородську”(2), пиво “Оболонь”(2), пиво “Росинку”(2), сік “Галичина”(2), “Гетьман”, “Куяльник”, “Майський чай”, “Мартіні”, мінеральну воду “Кароліна”, мінеральну воду “Оболонь”, пиво “Amstel”, пиво “Че Геваре”, “Сармат”, “Світанок”, соки “Галичина”, справжню “Лужанську воду”, “Фанту-лимон”, “Херші”, чай “Маброк”, чай “Монарх”, чай “Орлов”, “Masscoffee”; **популярний** — “Джонсон і Джонсон”, “Мажор”; **почни** — з “Nescaffe”; **прекрасний** — “Mercedes”(2); **реклама** — “Нескафе”(2), “Дани”,

“Кока-коли”, “Маггі”, сигарет “Мальборо”; **розкішний** — “Мерседес”(17), “Ягуар”(2), “БМВ”, “ВМВ”;

7.Ідеоніміїні (бібліоніми, назви кінофільмів, журналів, передач тощо): **купуї** — журнал “Looks”; **міцний-** “Горішок-2”, “Горішок-3”; **найтриваліший** — фільм “Титанік”; **новий** — “Завіт”(3), “Заповіт”; **новинка** — у “Фітнес”-журналі;

II.Парадигматичні, які належать до спільного зі стимулом семантичного поля й об’єднані синоніміко-антонімічними відношеннями, додатково можуть бути розподілені на 1.Персоналіїні: а)реальні: **влада** — Л.Кучма(7); **впевненість** — Л.Кучма; **економіка** — Свічинський М.(3), Ющенко В.(2), Адам Сміт, Пензенік В.; **реформи** — Століпін(4), Кучма Л.(3), Ющенко(2), Мао Цзе Дун, Петро1, Піночет, Путін В., Рузвельт (відзначимо, що параметр ірреальних онімних реакцій у цьому різновиді є неактуальним);

2.Локальні: **влада** — Київ, Україна; **інвестиція** —Україна(3), Україна та Росія; **криза** — Україна(29), Росія, Україна та Росія, Україна+СНД; **забезпечення-** Україна; **здоров’я** — Чорнобиль; **реформи** — Рим;

3.Темпоральні: **криза** — Відродження;

4.Ергоніміїні: а)назви органів влади, партійних об’єднань: **влада** — Верховна Рада(6), Рада(5), Кабінет Міністрів; **діяльність-** Верховна рада(2), партія “Батьківщина”; **реформи** — Верховна Рада; **рішення** — Верховна Рада(5), Дума, засідання Верховної Ради, Кабмін; б)назви магазинів, кафе, торговельних організацій тощо: **послуга** — фірма “Світанок”; в)назви теле- та радіокомпаній, теле- та радіоканалів: **повідомлення** — ТСН(2), УТН(2), ТАРС, УНІ-АН; **реклама** — “1+1”(6), “Наше радіо”(2), “ОРТ”, “Поле чудес”, “РІО”, “РТР”, “УТН” тощо;

5.Товарні: **впевненість-** “Керфрі”, “Олвейз”, “Always”; **здоров’я** — “Біттнер”(2), “Бальзам Біттнера”, “Мульти-табс”, “Natur-продукт”, “Панадол”, сік “Галичина”, “Фервекс”, “Johnson&Johnson”, “Panadol”; **інвестиція** — “Coca-cola”; **знижка** — “Benetton”; **інвестиція** — “Coca-cola”; **новинка** — “Орбіт”(11), “Олвейз”(6), “Orbit”(6), “Alldays”(5), “Орбіт” без цукру(3), “Аріель”(2), “Протекс”(2), “Світоч”(2), “Спрайт”(2), “Стіморол”(2), “АВК”- цукерки, “Галіна-Бланка”, “Дося”, кубики “Маггі”, нова “Фанта-лимон”, новий “Тайд”, нові горішки “Хрумкий Боб”,

нові “Carefree”, “Омо”, “Органікс”, “Оріфлейм”, “Orbit” з цукром, помада “Revlon”, “Снікерс”, “Тампакс”, “Хед енд шолдерс “Шок”, “Ariel”, “Ace”, “Dirol”, “Dirol Arctic air”, “Maggi”, “Oriflame”, “Organics”, “Palmolive”, “Sprite”; **реклама** — “Орбіт”(6), “Олвейз”(3), “Orbit”(3), “Дірол”(2), “Пантін”(2), “Світоч”(2), “Comet”(2), “Nescafe”(2), “Тамрах”(2), “Бітмнер”, “Кока-кола”, “Корона”, “Марс”, “Органікс”, “Оріфлейм”, “Рама”, “Спрайт”, “Фанта”, чай “Маброк”, “Coca-Cola”, “Sony”, “Whiskas”;

II. Тематичні, які утворюють зі стимулом словосполучення або гіпотетично можуть його утворити в тематично обмеженому контексті, співвідносному з індивідуальними когніціями та аксіосистемними пріоритетами й уподобаннями інформанта, які переважають над мовно-граматичною конвенційністю. Такі асоціації апріорно не входять до семантичного поля стимула і можуть лише гіпотетично перебувати на периферії його семантичної структури та, як правило, належать до різних граматичних класів. До них зараховуємо 1. Персональні: а) реальні: **вибери-Л.Кучма**; **гарантувати** — Л.Кучма; **економний** — Олег; **дбайливо-Л.Кучма**; **круто-Нінка**, **Шевчук у пісні**; **почни** — Іванов; **прекрасний** — О.К., Олена; б) ірреальні: **економний** — тьоття Ася, чоловік Людоджерки Елочки;

2. Ремінісцентні: **купуй** — завжди “Coca-Cola”; **новий** — “Дося хороше порося”; **реформи** — “ще склянку “Несквіку”;

3. Локальні (топонімічні): **можливість** — Гаваї; **новинка** — магазин в Полтаві(2); **підвищення** — г.Говерла; **послуга** — Прага; **прагнути** — Прага; **розкішний** — Канарські острови;

4. Темпоральні: **знижка** — Різдво; **купуй** — Новий рік;

5. Ергонімічні, серед яких є актуальними а) назви магазинів, кафе, торговельних організацій тощо: **завітай** — M&D; б) назви теле- та радіокомпаній, теле- та радіоканалів: **ефективний** — радіо “Гонолулу”; в) назви міжнародних політичних і банківсько-кредитних установ: **переконайся** — “МММ” тощо;

6. Товарні: **дбайливо** — “Тайд”; **економний** — “Дося”(5), “Dosia”; **ефективний-** “Віагра”, прокладки “Олвейз”; **корисний** — молоко “Ласуня”; **круто-** батончик “Мажор”, батончик “Фінт”, “Jeer”, “Sprite”; **купуй** — “Coca-cola”(7), “Кока-кола”, “Коніка”; **легко** — “Alldays”; **міцний-** паста “Blend-a-med”; **найсмачніший** — печиво

“Дніпро”, пиво “Янтар”, “Пташине молоко”, “Рама”; **ніжний** — “Корона”; “Raffaello”; **новий** — “Фанта-апельсин”; **переконайся** — “Кока-кола”, “Олвейз”; **пий** — “Coca-cola”(73), “Кока-кола”(15), горілка “Шустов”; **почни** — “Нескафе”; **прагнути** — “Спрайт”;

7. Ідеономімічні (бібліоніми, назви газет, станцій, журналів-гемероніми, газет): **дивовижний** — “Собаке серце”; **круто** — програма “Каламбур”; **найтриваліший** — реклама “Еліт Італія”;

Відзначимо, що зафіксовані й поодинокі випадки фонетичних (ономатопеїчних) онімних реакцій, напр.: **влада** — Рада(5); **круто** — “Червона рута”(4); **реклама** — “Рама”.

Наведена спроба класифікації, скерована на упорядкування онімних асоціатив, дає змогу фіксування пріоритетних груп ономастичної лексики у процесах рекламного сприйняття та виявлення загальних ментальних орієнтирів у декодувальних процесах ретельної комунікації.

1. Асоціативний словник української рекламної лексики. Упорядники Т. Ю. Ковалевська, Г. Д. Сологуб, О. В. Ставченко. — Одеса: Астропринт, 2001.

2. Ковалевська Т. Ю. Семантика онімних асоціатив у рекламному дискурсі // Записки з ономастики. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 5.

3. Терехова Д. И. О национально-языковом сознании русских и украинцев // Язык и культура. Проблемы современной лингвистики. — Минск: МГЛУ, 2001.

4. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика. — М.: Academia, 2001.

Т. Ф. Шумарина, М. М. Харитоновна

ОНОМАСТИЧЕСКАЯ И АПЕЛЛЯТИВНАЯ НОМИНАЦИЯ С ПОЗИЦИЙ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ СКРИБЕРОЛОГИИ (КЛАССИФИКАЦИОННЫЙ АСПЕКТ)

В последние годы при назначении следственными органами скриберологической экспертизы для решения вопросов классификационного характера специалисты все чаще вынуждены прибегать к ее автороведческому аспекту. Используемый в современных условиях компьютерный набор с задействованной орфографической программой не имеет тех преимуществ рукописи, на которых зиждилось почерковедение, или даже машинописи (с разнообразием ее шрифтов и других технических показателей). Со-

временное автороведение вынуждено искать новые источники информации о закодированном в тексте психологическом и социально-биологическом облике автора анонимного документа, в том числе дисплейного текста интернет-коммуникации и продукта электронной почты. В этих условиях приобретают актуальность синхронические и диахронические социолингвистические исследования, направленные на выявление групповых шаблонов речи и стандартных приемов их имитации. В кругу идентифицируемых признаков (родной язык, место формирования языковых навыков, пол, эмоциональное состояние) задача установления возрастных характеристик автора анонимного документа до сих пор относится к числу наиболее сложных в судебно-автороведческой диагностике [1]. Еще более усугубляет проблему тот факт, что вышеназванные современные условия продуцирования текстов абсолютно исключают привлечение (в качестве вспомогательных) результатов почерковедческой экспертизы, гарантировавшей в свое время высокий уровень объективности в определении данного параметра, а необходимые автороведению теоретические и практические разработки либо полностью отсутствуют, либо фрагментарны и не лишены существенных недостатков. В частности, разрозненны и зачастую противоречивы результаты исследования речевого общения возрастных групп, не применяется дифференцированный подход к анализу ономастической и апеллятивной лексики, незаслуженно игнорируется специфика диагностических возможностей имени собственного, например переименования [3 :12]. Демонстрация паритетной значимости апеллятивной и ономастической номинации для целей криминалистической диагностики — актуальная задача настоящего исследования.

Как известно, в повседневной жизни мы пользуемся различными типами речевого поведения в зависимости от настроения, времени года и дня, от социального положения, от рода занятий и, конечно, возраста [4]. Взаимодействие социальных и индивидуальных факторов порождает не только типичные психологические особенности, общие для людей одного возраста, определяя его специфику, но и приводит к выработке определенных речевых шаблонов. Вспомним, например, дифференцированные в соответствии с возрастным цензом формулы речевого этикета “**Мое**

почтение!” или **“Разрешите откланяться”**, свойственные пожилым людям. С другой стороны, развивающийся и изменяющийся в онтогенезе человек, каждое новое поколение более или менее устойчиво сохраняет “модные” слова, усвоенные в период, совпадающий со временем его наиболее активной социализации, - молодостью. Таким образом, в идиолекте личности зрелого, пожилого и старческого возраста можно выделить два пласта специфических единиц (слов, оборотов, конструкций), а у представителей обоих периодов юношеского возраста — только один, к тому же организованный не по хронологическому принципу, а сконцентрированный в одной временной плоскости (современный молодежный и профессиональный жаргон, современная специальная лексика и т.д.), что само по себе уже является диагностически информативным. Своеобразие “возрастного” аспекта автороведческого исследования мы склонны усматривать в том, что диагностической информативностью могут обладать как константные, так и переменные, т.е. варьирующие с течением времени, составляющие письменной речи анонима.

Константные лингвистические показатели возраста — это, как представляется, определенный вербальный стереотип, функционирующий в настоящее время либо имевший место в диалогах прошлого, зависимый от конкретной возрастной характеристики группы. На лексико-фразеологическом уровне к нему можно отнести молодежный жаргон: **аскать, отрываться, облом** (современный сленг)- **стиляга, корочки, шкары, отстреляться** (50 — 60 годы). Кроме этой группы, как свидетельствуют результаты эксперимента, проведенного на основе методики определения возрастных характеристик по синонимическим доминантам, в лексиконе представителей разных поколений наличествуют свои “модные” синонимы, и именно они выбирались нашими информантами из ряда: 60-летние безоговорочно указали на слово **“конечно”**, 40-летние остановились на **“естественно”**, 18-летние же предпочли жаргонное **“в натуре”**. О возрасте можно судить и по синонимическим предпочтениям, отражающим социальную позицию адресанта, по его отношению к называемому объекту, по характеру оценки. Так, негативная коннотация слов **“спекулянт”** и **“фарцовщик”** явилась в старшей группе причиной предпочтения их современ-

ным конкурентам “деловой” и “бизнесмен”, все более склоняющимся к мелиоративам; безусловно и тяготение к семантическим историзмам, каковыми являются “кеды” и “папиросы” по отношению к “кроссовкам” и “сигаретам”. Однако не следует полагаться на абсолютный консерватизм представителей старшего поколения. Думается, что консерватизм этот в значительной степени относителен. Упрощенное же, поверхностное толкование данного положения может свести исследование к поиску историзмов времен революции и гражданской войны и неминуемо повлечет за собой экспертную ошибку [7: 84]. По нашим данным, не только люди старческого возраста (75-90 лет), но и долгожители (90 лет и старше) предпочитают, конечно, не эпатажно-молодежный вариант, но и отнюдь не крайнюю точку на шкале возрастных лексем: танцплощадка — **дискотека** — клуб (танцпол); валюта — **доллары** — зеленые, зелень, баксы, гринь. Диагностика возрастных показателей анонима может осуществляться не только в процессе собственно лексического анализа, но и на уровне анализа семной структуры слова. Возрастные лакуны регулярно обнаруживаются при семном варьировании. В речевом употреблении стариков, например, может отмечаться наведение геронтосемы (**доллар** — `очень дорогая денежная единица`: “За нее долларами платили!”)или отразиться актуальная в предшествующий временной период речевая структура слова (**морячка** — `жена моряка` + `спекулянтка`, `торговка`. В качестве константных показателей современной молодежной среды, вероятно, может рассматриваться точное и уместное использование профессионального жаргона пользователя компьютера, особенно в том случае, когда его употребление зафиксировано не в профессионально ориентированных текстах. Своеобразные метафоры общеупотребительных слов (**бомба** — `неверная программа`, **жокей** — `программист, в работе которого отсутствует творческий подход`), предпочтение родовых номинаций (**машина, сеть**), грамматико-семантический (на коннотативном уровне) тип адаптации англицизмов (**юзера, ламера**), дериваты (**пингануть, законектиться,юзать**) с элементами языковой игры (**покликать** (от англ.click),**Аська**), символическое письмо: **:(o), 8=)** свидетельствуют о сложившемся языковом динамическом стереотипе в основном молодых людей.

К переменным носителям классификационной информации в письменном тексте можно отнести, в числе других, фразеологизмы и единицы речевого этикета. Социально-символическая функция формул прощания, приветствия, пожелания, апеллятивные и онимические виды обращения с последующим учетом вероятной аккомодации к адресату и реконструкцией конситуации гарантируют автороведу успешное завершение синтезирующей стадии экспертно-диагностического исследования текста в плане установления возрастных параметров личности автора. Однако формальный анализ данного массива лексики может стать причиной ошибочного заключения эксперта, так как в силу своей “прозрачности” именно речевой этикет наиболее приспособлен для маскировки и, следовательно, его однозначная интерпретация приемлема лишь до тех пор, пока не выдвинута гипотеза о составлении текста с намеренным искажением признаков письменной речи.

В определении примерного возраста значительную помощь специалисту может оказать и активный фразеологический запас личности, характеризующийся, как правило, темпоральной вариативностью. Юношеские группы фразеологизмов с семантикой “романтичности”, “беспечности” (**влюбиться по уши, крутиться перед зеркалом**) сменяются озабоченностью (**засучив рукава, выжатый лимон**) и заносчивостью зрелого возраста (**молоко на губах не обсохло**) и, наконец, назидательностью и обреченностью пожилого (**тише едешь — дальше будешь, без труда не выловишь рыбку из пруда, лебединая песня, время собирать камни**). Возрастная дифференциация фразеологизмов была доказана статистически в ходе эксперимента, убедительной иллюстрацией результатов которого могут послужить приведенные ниже показатели: частотность употребления фразеологизма **слушать краем уха** женщинами и мужчинами 45-60-летнего возраста составила соответственно 41% и 33%, а 15-18-летними девушками и юношами — всего 8%. Более того, на материале фразеологизмов отчетливо прослеживается наличие корреляционной зависимости двух основных в классификационной диагностике социальных признаков — возраста и пола. Обратимся за доказательством к уже охарактеризованному с возрастной точки зрения фразеологизму **крутиться пе-**

ред зеркалом. С позиций гендерного и возрастного диморфизма картина его частотности и оценочности такова: девочки (31%, знак оценки +) — женщины и мужчины (соответственно 12% и 22%, знак оценки -) — мальчики (4%, нулевая оценочность). Как видим, по знаку оценочной коннотации фразеологической единицы можно определить сразу два социальных параметра, то есть не только возраст (девочки +, женщины —), но и пол (девочки +, мальчики — 0) .Взаимозависимость признаков может быть использована и по-иному, если органами, направившими материалы на экспертизу, ставится задача определения только одного из двух упомянутых социальных параметров — возраста, например в тех случаях, когда круг предполагаемых авторов ограничен представителями одного из полов. Полезными для решения этого вопроса , как представляется, могут оказаться результаты наблюдений над дифференциацией фразеологизмов по возрастному принципу в гомогенных половых группах. Необходимость в результатах подобных исследований ощущается в практической деятельности экспертов-криминалистов, решающих классификационные задачи в условиях дефицита информации.

В сфере ономастической лексики для диагностики возрастного контраста приемлемы такие переменные символические единицы, как антропонимические формулы “детерминант + имя (в любой форме)”, где в качестве титульного слова функционируют релятивные номинации (**дядя, тетя, бабушка** и т.п.), антономасии по-этонимов (**Митрофанушка**), лепетные имена. Еще один переменный показатель- ономастическая мода. Являясь, наряду с модой на одежду и макияж, социальным порождением, она подчиняется тем же законам и развивается по их предписаниям. Тяготение представителей старшего поколения к ретроономастикону сродни консерватизму в вопросах этики и пристрастия к песням своей молодости. Поэтому реноминированные годонимы частотнее именно в их речи, а не представителей среднего возраста. Поистине, как философски подметил Юм, “руководителем в жизни является не разум, а привычка”[6:330], которая в нашем случае проявляется в устойчивости номинативного навыка, не утраченного стариками в процессе многочисленных переименований. Так , старожилы- одесситы теперь уже на законном основании продолжают назы-

вать **улицу** Преображенской. Новизна функционирования этого имени заключается лишь в том, что для осуществления идентификации от них уже не требуется синоним, выполнявший в недавнем прошлом функцию уточнения: Она живет на Преображенской // Ну, Советской Армии // (РР).

Возрастной символизм имени собственного доказывался нами на материале имитации признаков письменной речи. Как свидетельствуют результаты эксперимента, в 70% случаев из списка предлагаемых слов-символов имитации возраста (старшего) избирались не устаревшие апеллятивы, а онимы — архаизмы и историзмы — как наиболее весомые, на взгляд информанта, в диагностическом плане и максимально гарантирующие реализацию поставленной цели. Научное обоснование подобного предпочтения респондентами ономастического способа имитации содержится в работах известного авторитета в области психологии лжи Пола Экмана [8: 66]. Таким образом, имена собственные потенциально могут служить индикатором возраста. Однако, с другой стороны, результаты этого эксперимента стали основой для парадоксального вывода о непригодности онимов в целях возрастной диагностики, и именно по причине их предсказуемости (ср. единицы речевого этикета). Ведь привлекательность ономастического символизма для имитатора как раз и заключается в том, что употребление им хронологического варианта создает полную иллюзию завершенной референции (при отсутствии таковой) [5] ; и как следствие — искомая идентификация в качестве представителя запрограммированной возрастной группы. Как видим , ономастическая компетенция автора анонимного текста требует тщательного и глубокого исследования, особенно в тех случаях, когда есть основание подозревать искажение признаков устной или письменной речи.

В целом же проблема выявления нашедших отражение в тексте свойств языковой личности продолжает оставаться открытой. Плодотворным, на наш взгляд, может оказаться ее решение объединенными усилиями специалистов в области ономастики, социолингвистики, психолингвистики и судебного автороведения.

1. Бирюков К.В., Коваленко В.В. Криминалистическое исследование документов. — Луганск, 1999.
2. Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы. — К., 1984.
3. Карпенко Ю.А. Современное развитие русской ономастической системы //Актуальные вопросы русской ономастики. — К., 1988.
4. Крысин Л.М. Социальная маркированность языковых единиц //Вопросы языкознания. — 2000. — №4.
5. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты// Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1986. — Вып.ХУП.
6. Таранов П.С. 120 философов.Жизнь.Судьба.Учение. — Симферополь,1996.
7. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. — М.,1977.
8. Экман Пол. Психология лжи. — Санкт-Петербург, 1999.

С. П. Павелко

НЕОФІЦІЙНІ ЖІНОЧІ НАЙМЕНУВАННЯ В АНТРОПОНІМІКОНІ ГУЦУЛЬЩИНИ

Однією з характерних ознак особових імен є їх здатність багатоманітно варіюватись. Найактивніше варіанти використовуються у розмовно-побутовій сфері, рідше — в офіційній. Поява варіантів імен — це живий словотворчий процес, який ніколи не припиняється. Поки існує ім'я, доти будуть існувати і його варіації, які допомагають людині висловити найтонші почуття до іншої особи, свою приязнь чи відразу, симпатію чи антипатію. Як зауважує О.Ю. Карпенко, “повнота почуттів вимагає повноти форми, різноманітності засобів вираження” [5 : 19]. Крім того, варіанти імен якоюсь мірою компенсують нечисленність сучасного офіційного іменника і залишаються одним із важливих джерел його поповнення. П.П. Чучка вважає, що для дослідника антропонімії “вихідним пунктом завжди мусить бути народно-розмовна система, оскільки саме вона є першоосновою всього. Офіційна ж система великою мірою штучна, особливо в тих випадках, коли вона перенесена з одного діалекту на інший чи, тим більше, з одної мови на іншу” [14 :18].

Кожен регіон, кожна місцевість мають свій антропонімикон та свою спицифіку найменування. Предметом нашого дослідження

є жіночі неофіційні найменування, що побутують на Косівщині Івано-Франківської області. Як чоловічі, так і жіночі імена мають тут у своєму творенні ряд особливостей, тому кожна з цих груп ми будемо розглядати окремо. Варіанти імен, групуючись навколо свого стрижневого компонента, утворюють синонімічні ряди. Характерною особливістю таких рядів є наявність у них живомовних варіантів імен як з різноманітними суфіксами для вираження емоційно-експресивних відношень: -к(а), -очк(а), -ечк / єчк(а), -оньк(а), -еньк / -єньк(а), -ус / -юс(я), -ун / -юн(я), -уськ(а), -ичк(а), -ічк(а), -ок, -ин(а), -уш / -юш(а), -ушк / -юшк(а), так і з різними за своїм складом твірними основами: Анастасія — Туня; Василина — Сюта; Ганна — Нуця; Гафія — Гапка; Євдокія — Доця, Дуся; Катерина — Кася; Марія — Муся; Олександра — Леся, Саша; Параска — Пазуня, Паюта. На думку І.І. Ковалика, “у цьому саме виявляється своєрідна характерна відмінність здрібніло-пестливих форм особових імен від таких же форм загальних назв, в яких звичайно послідовно збережена одна і та ж вихідна словотворча повна (чи скорочена) основа” [6: 219-220].

В залежності від кількості варіантів, що входять до синонімічного ряду, він може бути ширшим чи вужчим. Найпопулярнішими жіночими іменами на Косівщині є Марія, Ганна, Олена, Параска, Ольга, Ксеня (Оксана), Наталія, Анастасія (Настя), Катерина, тому вони утворюють найбільшу кількість варіантів, а, отже, і найкolorитніші синонімічні ряди. Перші два імені особливо полюбались жителям села Космач. Більше як півстоліття незаперечним лідером тут є Марія, а Ганна також стабільно займає друге місце. Ось приклади варіантів деяких найуживаніших імен: Марія — Маріка, Марійка, Марічка, Марієчка, Марічечка, Маріченька, Марієнька, Маруся, Маруська, Марусечка, Марусичка, Марусина, Марусинка, Марусенька, Марусейка, Марися, Марисі, Мариська, Марисечка, Марисенька, Марисейка, Марисуня, Маса, Масенька, Масінька, Масечка, Масюнечка, Масюненька, Масюнінька, Муся, Мусі, Муська, Мусенька, Мусечка, Мусічка, Мусятко, Манюня, Манюся, Манюта, Манютка, Манюточка, Манюсенька, Манюсечка, Муня, Мунька, Мунічка, Мунечка, Муненька, Маша, Машка, Машечка, Машічка, Машенька, Машуня, Машунька, Машунечка, Машутка, Машутчик, Машок, Марина,

Мариня, Марині, Маринка, Марунька, Мариночка, Маринонька, Марунечка, Маруня, Маруні, Мар'я, Мар'яна, Мар'янка, Мар'яночка, Мар'янонька, Маріанна, Маріана, Маріаннка, Маріанка, Маріанночка, Маріаночка, Маріанонька, Мері, Міка, Міня, Мінька, Мінечка, Мінонька, Марта і ще близько 30 варіантів з пейоративним забарвленням. Ганна (Анна) — Гануся, Гануська, Ганусенька, Ганусечка, Ганусейка, Ганусик, Ганя, Гані, Ганька, Ганка, Ганечка, Ганочка, Ганулька, Ганчітко, Ганнуся, Ганнуська, Ганнусенька, Ганнусечка, Ганнонька, Ганночка, Ганнуненька, Ганнусик, Ганнусейка, Ганнушка, Ганзя, Ганзі, Ганзуня, Ганзюня, Ганзунечка, Ганзюнечка, Ганзуненька, Ганзюненька, Гандзя, Гандзуня, Гандзюня, Гандзунечка, Гандзюнечка, Гандзуненька, Гандзюненька, Ганця, Ганцуня, Ганцюня, Ганцунька, Ганцюнька, Ганцуненька, Ганціоненька, Ганцунечка, Ганціонечка, Ганцулька, Ганціолька, Ганча, Ганьча, Ганчітко, Аня, Анночка, Аннонька, Анничка, Аниця, Анниця, Аннуся, Аннуська, Аннуня, Аннунька, Бннушка, Аннэшка, Анічка, Анька, Анка, Анюта, Анютонька, Анюточка, Анютка, Анюрка, Анет, Анця, Анцюрка, Анча, Аньча, Нюта, Нюточка, Нютонька, Нуся, Нуська, Нусечка, Нусічка, Нусінька, Нуня, Нуні, Нунька, Нуненька, Нунечка, Нюра, Нюрка, Нюрочка, Нюронька, Нюсенька, Нюсінька, Нюсечка, Ноця, Ноцька, Ноцечка, Ноцюня, Ноцуня, Ниця, Ницька, Нуця, Нуцька, Нуцечка, Галя, Галина, Галинка, Галиночка, Галинонька, Галюся, Галюська, Галюсечка, Галюненька, Галка, Галочка, Гелена, Геленка, Геленочка, Міця. Олена — Оленка, Оленчик, Оленочка, Оленонька, Олененька, Оленуня, Оленуся, Оленусик, Оленуля, Оленейка, Оленця, Оленцуня, Оленцунчик, Єлена, Єленка, Єленочка, Єленчик, Єленонька, Єля, Єлюся, Єлюсик, Єлюнчик, Єлюньчик, Їлена, Їленка, Їленочка, Їленонька, Їлюсик, Улена, Уленка, Уленочка, Уленчик, Улюнчик, Улюньчик, Уленонька, Улечка, Уленька, Улюнька, Ілена, Іленка, Іленочка, Влена, Вленка, Вленочка, Вленонька, Вленці, Вленця, Лена, Леночка, Ленонька, Ленуся, Ленуська, Ленусьчик, Ленуля, Оля, Ольга, Олюня, Олюнчик, Олюньчик, Олюся, Олюська, Олюсечка, Олюсенька, Олюсчик, Олюсьчик, Олюнька, Олюненька, Ользя, Ольдзя, Олеся, Люся, Люська, Люна, Ляля, Льоля, Альона.

Більшість іменних варіантів утворюється за допомогою трьох

типів морфологічного словотворення: 1) суфіксального, 2) регресивного або усичувального, 3) регресивно-суфіксального.

За словами І.І. Ковалика, ”основні тенденції в процесі творення здрібно-пестливих форм особових імен в українській мові, як і в інослов’янських, виявляються переважно в явищах їх суфіксації, і набагато рідше виступає так званий регресивний спосіб словотворення” [6: 217]. Цю думку підтримують й інші дослідники [8: 15; 2: 12; 1: 200; 13: 200; 4: 106]. Завданням даної статті є розглянути особливості саме суфіксального способу творення розмовно-побутових варіантів імен.

Для творення здрібно-пестливих варіантів жіночих імен на досліджуваній території використовуються різноманітні суфікси, які можуть додаватися як до повних імен, так і до їх усичених варіантів. Найбільш продуктивним є суфікс -к(а): Ан(ь)ка, Афійка, Богданка, Валька, Василинка, Васютка, Галинка, Гал(ь)ка, Ган(ь)ка, Гафі(й)ка, Генка, Генка (варіант імені Євгенія), Данка (від Богдана), Даринка, Дарійка, Доцька, Дунька, Євгенка, Женька, Зорька, Іванка, Іринка, Йванка, Калинка, Каська, Катька, Леська, Ленка, Лідка, Любка, Людка, Марі(й)ка, Мар’янка, Машка, Меланка, Мілька (Емілія), Надійка, Надька, Настка, Настунька, Оксанка, Оленка, Ориська, Пазинка (Пазина — Параска), Палажка, Паранька, Пашка, Паютка (Паюта — Параска; такі варіанти цього антропоніма поширені у селах Снідавка, Річка, Соколівка, Яворів, Трач та ін.), Ромка, Рузька, Санка (Оксана), Сенька (Ксеня), Світланка, Славка, Сніжанка, Солом(ій)ка, Софка, Стефка, Танька, Тикенка (Тетяна), Тунька (Туня — Євдокія і Туня — Настя — Анастасія), Христинка, Юлька, Юстинка, Явдошка, Яринка. Суфікс -к- найактивніший в іменнику української мови, він поєднується майже з усіма іменами (із загальними назвами також). Високу продуктивність цього форманта при творенні розмовно-побутових варіантів засвідчують лінгвістичні дослідження вчених-ономастів. [6: 222; 4: 106; 7: 56; 3: 33; 10: 193].

У деяких іменах суфікс -к(а) втратив здрібно-пестливий відтінок і одержав нейтральне забарвлення: Іванка, Меланка, Мілька, Наталка, Параска, Славка, Дарка, Данка, Дзвінка, Ольга, Сенька та ін. Перші шість імен на Косівщині в актових книгах про народження часто фіксуються як офіційні, що рівноправно

співіснують з їх повними формами — Іванна, Меланія, Емілія, Наталія, Парасковія, Ярослава (чи Дзвенислава, Зореслава, Мирослава, Мстислава, Ростислава, Станіслава). Словник “Власних імен людей” [11] серед названих антропонімів подає тільки три як такі, що мають нормативно-офіційні варіанти — Наталія, Наталя, Наталка (с. 164); Меланія, Мелана (Меланка, Маланка, Малана, Мелашка, Малашка) (с. 162); Парасковія, Параскева, Параска (с. 172).

Ще одна особливість цього типу суфіксального утворення — втрата окремими варіантами імен передсуфіксального -й: Гафійка — Гафіка, Марійка — Маріка, Надійка — Надіка, а також звукосполучення — йй: Соломійка — Соломка, Софійка — Софка. Таке явище спостерігається і в східних говорах Закарпаття. П.П. Чучка вважає, що ”причиною цього може бути румунський або угорський вплив, але може бути пояснене й особливостями місцевої фонетичної системи” [14: 74].

Двоморфемні суфікси -очк(а), -ечк /-єчк(а) також дуже продуктивні. Вони служать для вираження вищої міри пестливості чи здрібнілості. Антропоніми з такими компонентами найчастіше використовують у сімейному колі батьки, близькі родичі, звертаючись до дітей, підлітків: Анночка, Богданочка, Василючка, Вірочка, Галиночка, Дзвениславочка, Ельвірочка, Євгеночка, Єфросиночка, Зореславочка, Іван(н)очка, Іриночка, Калиночка, Ларисочка, Лідочка, Людочка, Маргариточка, Мариночка, Мар’яночка, Наталочка, Ніночка, Одарочка, Оленочка, Оксаночка, Рогнідочка, Світланочка, Славочка, Стефаночка, Тетяночка, Уляночка, Христиночка, Юстиночка; Гафієчка, Емілечка, Зоєчка, Ксенечка, Лесечка, Ма(й)єчка, Марієчка, Надієчка, Настунечка, Олесечка, Олечка, Орисечка, Соломієчка, Софієчка, Тодосечка, Явдошечка.

Складні суфікси -оньк(а), -еньк / -єньк(а) в іменних варіантах виражають пестливість з особливим відтінком інтимності, ніжності, прихильності: Альбінонька, Анжелонька, Валентинонька, Василюнька, Галинонька, Даринонька, Діанонька, Зінонька, Ілононька, Калинонька, Карінонька, Лідонька, Любонька, Мартонька, Мирославонька, Наталонька, Нінонька, Оксанонька, Павлинонька, Роксоланонька, Русланонька, Сніжанонька,

Тамаронька, Тетянонька, Улянонька, Фросинонька, Юстинонька, Яринонька, Ярославонька; Ганусенька, Ма(й)єнька, Оленька, Олесенька, Орисенька, Софієнька, Тодосенька. Процес нанизування здрібніло-пестливих суфіксальних елементів на словотворчу основу особових імен з метою вираження найвищого ступеня здрібності чи пестливості ріднить структуру здрібніло-пестливих імен із такою ж ступінчатою здрібніло-пестливою будовою загальних здрібніло-пестливих слів [6: 221].

Широко живаються суфікси -ик, -чик, за якими закріпився також вищий ступінь пестливості, рідше — здрібності; додаються до основи повного або ж усіченого імені та до основи деминутива. Валюсик, Владзик, (від Володимира), Галюсик, Ганусик, Іннесик, Ірусик, Ладзик (Володимира), Лесик, Лідусик, Марусик, Настусик, Наталюсик, Нусик (Нуся — Ганна), Олесик, Олюсик, Полюсик, Сютик (Сюта — Васюта — Василина), Танюсик; Богданчик, Данчик (Богданна), Іванчик (Іванна), Ілончик, Ірчик, Їленчик (Олена), Лесьчик, Лільчик, Любчик, Мільчик (Емілія), Натальчик, Оксанчик, Сузанчик, Тетянчик, Тоньчик (Тоня — Антоніна), Туньчик (Туля — Настуня — Анастасія), Улянчик. У сучасній українській мові ці ж форманти активно використовуються і в апелятивах на позначення здрібності та позитивної суб'єктивної оцінки: братик, вогник, котик, столик; крайчик, стільчик, хлопчик. Однак серед апелятивів суфікс -ик та похідний від нього -чик поєднується виключно з іменниками чоловічого роду. Іменні ж форми типу Лесик (від Леся) утворюються від іменників жіночого роду (чоловічого теж). Внаслідок цього особа жіночої статі позначається іменником чоловічого роду, що додає цьому антропонімічному утворенню особливих конотативних відтінків, у яких свою експресивну функцію одержує і залежна категорія роду.

Серед жіночих здрібніло-пестливих імен наявні утворення з суфіксами -ус'-(іюс'-), -ун(-юн'-). Характерною ознакою таких варіантів є те, що вони мають паралельні закінчення -я, -і: Богдануся — Богданусі, Вікуся — Вікусі, Віруся — Вірусі, Галюся — Галюсі, Ган(н)уся — Ган(н)усі, Дануся — Данусі, Іннуся — Іннусі, Іруся — Ірусі, Катруся — Катрусі, Лідуся — Лідусі, Мартуся — Мартусі, Надюся — Надюсі, Наталюся — Наталюсі, Оксануся —

Оксанусі, Павлуся — Павлусі. Суфікс *-ун(-юн-)* приєднується переважно до основи демінутива: Валюня — Валюні, Васюня — Васюні, Галюня — Галюні, Іруня — Іруні, Касуня — Касуні, Катуня — Катуні, Лесуня — Лесуні, Лідуня — Лідуні, Любуня — Любуні, Настуня — Настуні, Наталюня — Наталюні, Олюня — Олюні. Поява тут флексії — *і є* виключно фонетичною гуцульською зміною: у гуцульських говірках ненаголошене *а* після м'якого приголосного має тенденцію підвищуватися до *і*. Інколи ці суфікси можуть ускладнюватися ще формантом *-к-* *-ус'* — + *-к-* > *-уськ(-юс'-+к-> -юськ-)*; *-ун'* — + *-к-* > *-уньк(-юн- + -к- > -юньк-)* — Віруська, Гануська, Олюська, Оксануська; Валюнька, Васюнька, Галюнька, Ірунька. Багато з таких утворень, наприклад, Гануся, Катруся, Мартуся, Маруся, Касуня, Настуня взагалі втратили здрібніло-пестливий відтінок, і суфікси в них не виражають уже ніякої суб'єктивної оцінки. Зокрема, у селі Космач і прилеглих до нього 32 присілках в актових книгах про народження ми зустрічаємо в однаковій мірі як офіційні форми імен і Анастасія, і Настуня. Усього з 1880 по 1998 роки ми зафіксували там 499 носіїв цього імені, з них: Анастасія — 250 жінок, Настуня — 234. Також до книг реєстрації новонароджених потрапили й інші місцеві варіанти: Настуні — 6, Анастасія — 4, Настуне — 3, Настя — 2. Ім'я Настуня є нейтральним щодо емоційного забарвлення і в північно-західних районах Закарпаття [14: 75]. “Словник власних імен людей” [11] як рівноправні офіційні форми подає Анастасія, Настасія, Настя, і шансів попасти сюди варіанту Настуня, на наш погляд, майже немає, оскільки, по-перше, — це стара форма, нею іменуються здебільшого жінки старшого та середнього віку (молодь віддає перевагу варіантам Настя, Настасія), по-друге, він не набув належної популярності в інших регіонах України.

При творенні неофіційних імен значно рідше в ролі здрібніло-пестливих виступають суфікси, що додаються як до основи повного чи усіченого імені, так і до основи демінутива:

-ичк(а), -ічк(а): Анничка, Ганічка, Лесичка, Манічка (Маня — Марія), Неличка, Нелічка, Танічка, Фанічка (Фаїна).

-ок: Аньок, Вальок, Вірок, Лесьок, Лідок, Натальок, Нельок, Нінок, Светок, Таньок. У процесі творення здрібніло-пестливих

чоловічих імен цей суфікс використовується також рідко (Васильок, Дімок, Ігор(ь)ок, Петьок).

-ин(а): Ганусина, Дарусина, Марусина, Наталина, Парасина, Розалина.

Суфікс -ц(я) частіше додається до усіченої основи, рідше — до повної: Анця, Вірця, Гальця, Ган(ь)ця (Гандзя — одзвінчений варіант цього суфікса -дз (я)), Дарця, Ленця, Любця, Меланця, Надійця, Ольця (Ольдзя), Парасця, Ромця, Славця, Стефця, Юльця; Богданця, Василиця, Ірця, Лес(ь)ця, Нінця, Оленця. У багатьох селах суфікс -ц- втратив у антропонімі Юльця будь-яку експресію, і це ім'я сприймається там як нейтральне. При творенні розмовних варіантів у небагатьох жіночих іменах використовується суфікс -иц(я), що надає їм у залежності від ареалу використання різних експресій. Так, у селах Березів, Брустори, Космач, Люча, Прокурава, Стопчатів, Текуча у варіанті Анниця виражається згрубіло-зневажливе ставлення до особи, а в Кобаках, Річці, Снідавці, Соколівці, Яворові — прихильне відношення, повагу. Випадки розбіжності емоційного забарвлення варіантів імен у різних селах досліджуваного регіону не обмежуються тільки цим прикладом. Не однаково тут сприймаються варіанти Доцька, Дунька (Євдокія), Мунька (Марія), Єлена, Їлена (Олена), Іруні, Славуні. Подібні явища зустрічаються і в інших регіонах України, Росії [14: 13; 13: 202]. Слушною з цього приводу є думка Ю.П. Чумакової: “В переважній більшості випадків тільки з наявності того чи іншого суфікса в формі імені без урахування конкретної ситуації не можна судити про присутність у ній того чи іншого відтінку експресивного значення” [13: 202-203].

Певну продуктивність мають і суфікси-уш / -юш(а), -ушк / -юшк(а): Валюша, Віруша, Катюша, Надюша, Настюша, Танюша; Аннушка, Богданушка, Варварушка, Зінушка, Зоюшка, Ілонушка, Меланушка, Меланюшка, Наталушка, Наталюшка, Оксанушка, Олюшка, Танюшка, Улянушка. Імена з суфіксами -уш / -юш(а) є нейтральними щодо емоційного забарвлення, а імена із суфіксами -ушк / -юшк(а) мають відтінок пестливості, ніжності.

Малопродуктивними виявилися суфікси -ул / -юл(а): Вікуля, Віруля, Зінуля, Лідуля, Машуля, Нінуля, Оксануля, Ромуля, Світуля, Славуля;

-ульк-/-юльк(а): Богданулька, Ган(н)улька, Гандзулька, Ганцулька, Іннулька, Ірулька, Касулька, Лесулька, Славулька, Танюлька;

-уньк /-юньк(а): Валюнька, Ган(н)унька, Доцюнька, Касунька, Лесунька, Любунька, Людунька, Настунька, Олюнька, Славунька;

-урк / -юрк(а): Аннюрка, Данюрка, Лесюрка, Оксанюрка, Танюрка, Стефанюрка.

Непродуктивними є суфікси, від яких утворюється мала кількість похідних:

-ейк(а): Ганусейка, Касюнейка, Марусейка, Настунейка, Оленейка,

-он(а, я): Альона (з фонетичною видозміною антропоніма Оля), Лесьоня, Настьона,

-ч(а): Анча, Аньча, Ганча, Ганьча, Тонча, Тоньча. Ці варіанти зафіксовано у селі Кобаки. Тут же зустрівся ще один похідний антропонім з унікальним суфіксом -ітк(о) — Ганчітко; найчастіше він використовується при звертанні до дітей.

Суфікси , за допомогою яких утворюються згрубіло-зневажливі варіанти імен:

-ищ(е): Аннище, Богданище, Варварище, Василице, Галинище, Гафійище, Дарусище, Калинище, Лесище, Людмилище, Марійище, Меланище, Мотрище, Настище, Настунище, Наталище, Оксанище, Оленище, Олище, Палагнище, Романище, Рузище, Світланище, Теклюнище, Тикєнище (Тетяна), Улянище, Юльцище, Явдошище. Високою продуктивністю цього форманта з аналогічним забарвленням відзначаються також чоловічі варіанти імен (Василище, Іванище, Дмитрище, Петрище). Суфікс -ищ активно використовується в українській мові при творенні апелятивів, він “живається для підкреслення великого розміру якогось предмета чи істоти і надає їм відтінку згрубілості: домище, чоботище, столище” [12: 45].

-иск(о): Анніско, Богданіско, Іван(н)іско, Галиніско, Лесіско, Лідіско, Марійіско, Настуніско, Наталіско, Оксаніско, Оленіско, Палагніско, Парасіско, Світланіско, Тамаріско, Теклюніско, Уляніско. Функції суфікса -иск(о) тотожні з -ищ(е). Побувають такі утворення у багатьох селах Косівщини.

-д(а), -д(я): Вірунда, Галинда, Ганусинда, Іван(н)да, Іринда,

Катеринда, Маринда, Меландя, Олендя, Павлинда, Парандя, Парасинда, Ружинда (Розалія), Юстинда. Базою для утворень цього типу служать переважно імена з основою на приголосний -н-. Тому, власне, тут можна вбачати й суфікс -нд(а).

-ондр(а), -индр(а), -ундр / -юндр(а): Василиндра, Васильондра, Василундра; Лесиндра, Лесьондра, Лесундра; Марійиндра, Марійондра, Маріюндра, Наталиндра, Натальондра; Павлиндра, Павльондра, Павлундра; Славиндра, Славундра; Стефаниндра, Стефаньондра, Стефанундра; Штефаниндра, Штефаньондра, Штефанундра. Найбільше таких варіантів фігурувало в анкетах учнів села Космач.

-ах / -ях(а): Любаха, Лідаха, Оленяха, Оляха, Юляха. Ці суфікси додаються частіше до основ денумітивів і утворюють тільки згрубіло-зневажливі варіанти.

-ох(а), -'ох(а): Васильоха, Лесьоха, Людоха, Меланьоха, Надьоха, Натальоха, Оксаньоха, Оленьоха, Паландьоха, Світланьоха. З цими іменами на досліджуваній території перегукуються апелятиви, які також мають негативне забарвлення: бабьоха, дурьоха, молодьоха, сліпоха, товстьоха. У селі Люча ми зафіксували прізвисько Петльоха, дане молодій жінці за манерою повільної ходьби.

Неоднозначну суб'єктивну оцінку містить у собі суфікс -ух / -юх(а). Поряд із негативним забарвленням в залежності від конкретного імені, конкретної ситуації вжитку, характеру відношень між особою, яка називає, і носієм імені, в залежності від віку іменованого варіанти імен з цим суфіксом можуть виражати пестливий, фамільярний відтінок (Надюха, Танюха). По-різному поводять себе такі антропоніми і в іменниках інших регіонів [1: 197; 4: 108; 13: 202].

-их(а): Богданиха (від Богдана), Іван(н)иха (від Іванна), Лесиха (від Леся), Маріаниха, Мар'яниха, Оксаниха, Олениха, Палагниха, Уляниха, Христиниха. Ці та подібні варіанти імен не слід плутати з андронімами — “найменуванням дружини за іменем, прізвиськом чи прізвиськом чоловіка” [9: 29]. Вони, на відміну від андронімів, утворюються від жіночих імен.

-аш / -яш(і): Валяші, Гафіяші, Даріяші, Дуняші, Лідаші, Любаші, Маріяші, Меланяші, Оленяші, Палагняші. Цей суфікс вживається

і з флексією -а, проте для підсилення пейоративного відтінку активніше використовується її діалектна трансформація -і.

-ош(а) виражає згрубілість, зневагу: Анноша, Варвароша. Гафійоша, Іван(н)оша, Калиноша, Любоша, Марійоша, Натальоша, Оленьоша, Параньоша, Стефаньоша, Штефаньоша, Юлиноша. Побутують такі варіанти у багатьох селах Косівщини.

Суфікси -іш(а), -ішт(а), -ушт / -юшт(а) значно рідше додаються до повних імен, а частіше до тих, що зазнали вже усічення: Гафіша, Даріша, Іріша, Катеріша, Маріша, Параніша, Федоріша; Гафішта, Марішта, Наталішта, Мартушта, Меланушта, Юлішта, Вірушта, Ганушта, Лідушта, Людуста, Олюшта.

Найчастіше іронію чи навіть зневагу надають іменам суфікси -ун / -юн(і) в поєднанні з діалектною флексією -і: Ганнуні, Іруні, Лідуні, Любуні, Олоні, Павлуні, Славуні, Теклюні. У поєднанні з флексією -я цей же формант виражає фамільярність чи просто нейтральність і дуже рідко іронію. Територія поширення — Акришора, Березів, Космач, Люча, Прокурава, Стопчатів, Уторопи, Яблунів.

У небагатьох селах, найчастіше серед дитячого мовлення (а діти — мастаки новоутворень!), функціонують варіанти імен, утворені від повних та усічених форм з додаванням поліморфемних суфіксів -икал(о), -ікал(о), -игал(о), -іцал(о): Анникало, Валентикало, Гафікало, Іван(н)икало, Лідикало, Наталікало, Оленікало; Ганнигало, Галинигало, Настигало (Настя); Любіцало, Оксаницало, Юліцало (село Космач). Такі суфікси надають іменам відтінку зневаги, і їх діти використовують, щоб подражнити один одного.

З негативним забарвленням використовуються непродуктивні на досліджуваній території суфікси -іц(а): Галіца, Гафіца, Лесіца, Оленіца, Палагніца, Федоріца; -уц(а): Аннуца, Галіуца, Маргуца, Маргуца (Маргарита), Оксануца, Палагнуца. Непродуктивність цих формантів пояснюється їх неукраїнською природою: вони мають румунське походження [7: 54; 14: 77; 4: 110]. Адже села Чернівецької області, які межують з Косівщиною, довгий час перебували під владою Румунії. Історичне минуле відбилось і в мові. Спочатку румунські елементи потрапляють в антропонімію Буковини, потім на межові території, а згодом і на весь сусідній Косівський район.

Мало варіантів утворено й за допомогою суфікса -онз(а). Гальонза, Лесьонза, Марійонза, Оленьонза, Ольонза, Світланьонза, Юльонза.

Ще рідше трапляються згрубіло-зневажливі варіанти імен з суфіксами: -ег(а), -ег /-ег(а), що додаються як до повних, так і до усічених основ: Аннага, Аннага; Василега, Василега; Марієга, Марієга; Катерега, Катерега; Настега, Настега; Оленега, Оленега. У діалектах обстежуваного регіону звук (г) ніколи не переставав уживатись ні у власних назвах (прізвище Горган, гора Грегит, куток Глоди), ні в апелятивах.

-уг / -юг(а): Ганусюга, Варваруга, Варварюга, Наталюга, Палагнюга. Як і подібні загальні назви (волоцюга, злодюга, ледацюга), такі іменні утворення виражають тільки негативну суб'єктивну оцінку.

Тільки два варіанти трапилося з формантом -еп(а): Галепа (Галя), Рузепа (Рузя — Розалія). Такі утворення містять відтінок згрубілості і зневажливості, вони характеризують не дуже акуратну і не дуже розумну жінку. На наш погляд, вони вилучені із загальних назв галепа — “не дуже акуратна, розхристана особа (чоловік чи жінка), яка завжди поспішає”, дурепа, халепа.

Отже, проаналізований фактичний матеріал засвідчує широке використання на досліджуваній території різноманітних суфіксів, які служать засобами мовної експресії. Широта почуттів, які можна висловити суфіксальними формами імен, надзвичайно багата і розмаїта — від ласкаво-ніжного, приятного, шанобливого, інтимного й фамільярного до згрубіло-зневажливого, насмішкуватого, презирливого й осудливого. У варіантах імен відбита мовна творчість народу, заґрунтована на місцевому діалекті. Варіанти імен є свідченням того, що мова перебуває в безперервному процесі саморозвитку, вдосконалюється й ніколи не перестає використовувати свої власні ресурси.

1. Бондалетов В.Д., Данилина Е.Ф. Средства выражения эмоционально-экспрессивных оттенков в русских личных именах // Антропонимика. — М., 1970.

2. Брайченко С.Л. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Одеса, 1999.

3. Брайченко С.Л. Варіанти імен у колі сучасних уподобань мешканців Одеської області // Записки з ономастики. — Одеса, 1999. — Вип. 1.

4. Карпенко А.Ю. Деминутивное антропонимическое словообразование (на материале русских говоров юга Украины) // Вопросы ономастики. — Свердловск, 1980. — Вып. 14.
5. Карпенко А.Ю. Именник русских островных говоров юга Украины: Автореф. дис... канд. филол. наук. — Минск, 1982.
6. Ковалик І.І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення) // Територіальні діалекти і власні назви. — К., 1965.
7. Кракалія Л.В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів // Мовознавство. — 1974. — № 2.
8. Панцьо С.С. Антропонімія Лемківщини. — Тернопіль, 1995.
9. Подольская.Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988.
10. Сими́на Г.Я. Бытовые варианты личных имен (по материалам древних письменных памятников и современной антропонимии Понезжья) // Антропонимика. — М., 1970.
11. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 1996.
12. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. — К., 1969.
13. Чумакова Ю.П. К вопросу о формах личного имени в русской диалектной речи // Антропонимика. — М., 1970.
14. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена): Конспект лекцій. — Ужгород, 1970.

М. Л. Микитин, І. О. Засухіна

ДИНАМІКА ОСОБОВИХ ІМЕН СТУДЕНТОК ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ОНУ ім. І. І. МЕЧНИКОВА

Дослідження власних імен людей — цікавий матеріал для глибшого розуміння процесів, які відбувались на різних історичних зрізах у мові народу, його історії, культурі. “Личные имена имеют важность и значение... и как памятник воззрений, понятий и представленный народных, и в них нередко отражается характер и дух народа лучше всех других исторических памятников” [8: 6].

Мета нашого дослідження — простежити динаміку особових імен студенток українського відділення філологічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, процес розвитку певних імен або їх занепад (одиничне використання або повне випадіння імені з ужитку), кількісну та якісну динаміку жіночих іменувань.

Фонд жіночих імен містить дохристиянські, християнські та нові антропоніми. Вивчений нами іменник містить: а) численну групу календарних імен (включаючи жіночі варіанти до церковних чоловічих імен, а також народні форми канонічних найменувань) — **Галина, Наталія, Олена, Ольга** та ін.; б) велику кількість нових антропонімів (запозичення із західноєвропейських мов або новоутворення пореволюційних років) — **Аліна, Ельвіра, Жанна** та ін.; в) невеликий відсоток етимологічно прозорих слов'янських найменувань — **Владислава, Зоряна, Світлана, Ярослава** та ін. Крім офіційно прийнятих імен були зафіксовані і скорочені форми традиційних антропонімів, що нині визнані документальними — **Альона, Ліна, Леся** та ін.

Жіночий іменник ми поділили на групи за методикою В.Д.Бондалетова [1: 80]. У нашій системі виділяються три групи: 1) популярні імені, які вживаються найчастіше, і всі ті імена, які на певному із зрізів очолюють список. Ім'я зараховується до цієї групи, якщо воно має не менше 5 носіїв; 2) рідкісними є маловживані імена. Ім'я зараховується до цієї групи, якщо воно має не більше 4 і не менше 2 носіїв; 3) до одиничних належать імена, що зустрілись 1 раз на будь-якому із вікових зрізів.

Наші матеріали розподілені за віковими зрізами в залежності від вступу особи до університету. Виділено три вікових зрізи: I — 1986-1990 рр.; II — 1991-1995 рр.; III — 1996-2000 рр.

За період з **1986 по 1990 рр.** зустрілось 58 імен (59% від загальної кількості найменувань), які були вжиті 347 разів. Із них 55 — повні імена, 3 — скорочені форми. Популярними виявились 15 імен, які були названі у сумі 272 рази (78%). **Першу десятку імен** очолює світле ім'я **Світлана** (36 разів). Крім нього популярними є також: аристократичне ім'я **Тетяна** (30), **Олена** (29), **Оксана** (28), **Наталія** (27), **Ірина** (20), **Ольга** (18), **Валентина** (18), **Лариса** (15), **Людмила** (14). Імена першої десятки були зафіксовані 232 рази (66%). Розряд рідкісних імен містить 17 найменувань, що у сукупності фіксувались 50 разів (14%): **Антоніна** (4), **Лілія** (4), **Марія** (4), **Олеся** (4), **Лідія** (3), **Любов** (3), **Анна** (3), **Майя** (3), **Надія** (3), **Руслана** (3), **Аліна** (2), **Віра** (2), **Ганна** (2), яке відома поетеса Ахматова назвала “найсолодшим для губ людських і слуху” [2: 117-118], **Зінаїда** (2) — “народжена Зевсом” [4: 224], **Марина** (2), **Катерина** (2),

грузинське ім'я **Ніна** (2) та давньоєврейське ім'я **Тамара** (2). У розряді одиничних опинилися 25 одиниць, що займають 7% від сукупності ім'явжитків. Вони являють собою численну і різнобарвну групу. Більшість з них — це нові імені: запозичення із західноєвропейських мов: **Анжела**, ім'я давньоримської богині полювання **Діана**, ім'я Орлеанської діви **Жанна**, **Інесса**, запозичене з нім. Ines; “перлина” — **Маргарита** (з гр.); **Ореста** (з гр. ogos — горець, дикун) [9: 152], **Яна**, запозичене з польської, чеської мов, де Ян є аналогом імені Іван [9: 170]; жіночі варіанти імен до канонічних чоловічих, які набули поширення на початку ХХ ст.: **Валерія**, **Вігалія**; в) власне імена-новації: **Аеліта** — новоутворення О.М.Толстого від двох гр. слів: aeg “повітря”, lithos — “каміння” [8: 103]; **Нінель** — зворотне прочитання псевдоніма Ленін [8: 147]. Також до розряду одиничних належать імена старого календарного фонду, довгий час невживані: **Алевтина**, **Анастасія**, **Зоя**, **Ксенія**, **Олександра**, **Уляна**, **Юлія**. Склад іменника цього періоду доповнюють слов'янські імена: **Лада**, **Мирослава**, **Ярослава**. До розряду одиничних входять і зафіксовані нами скорочені варіанти: **Ліна**, **Неллі**, **Неля**, **Ріта**.

Якщо порівняти наслідки нашого дослідження із рівнем популярності імен у 70-х роках — в Одесі [3], на Одещині [7], на території півдня України [5], то спільність виявляється серед найпопулярніших імен першої десятки. На 90% вона збігається із частотною десяткою реального ім'явжитку 70-х років.

Таблиця 1

Наші дані 1986 – 2000 рр.	70 роки		
	Одеса	Одещина	Південь України
Світлана	Олена	Тетяна	Олена
Тетяна	Наталія	Наталія	Тетяна
Олена	Ірина	Олена	Наталія
Оксана	Тетяна	Оксана	Світлана
Наталія	Ольга	Людмила	Оксана
Ірина	Світлана	Ірина	Ірина
Ольга	Вікторія	Лариса	Ольга
Валентина	Галина	Світлана	Людмила
Лариса	Оксана	Ольга	Лариса
Людмила	Лариса	Інна	Вікторія

Тільки ім'я **Валентина** жодного разу не потрапило до найкращої десятки імен, хоч популярність його відзначають і О.Ю.Касім [7: 78] і О.Ю.Карпенко [5: 67]. Слід також відзначити високий ранг імені **Світлана** в нашому дослідженні, хоча воно не підіймається вище 4 місця у 70 р. на півдні України, а в Одесі посідає лише 6 місце. Однак зростання популярності цього імені підтверджують О.Ю.Касім [7: 79], О.Ю.Карпенко [5: 66].

Іменник періоду **1991-1995** років складається з 56 імен, що були названі 543 рази; із них 51 — повні імена, 5 — скорочені варіанти.

Найулюбленіші перші 10 імен згадуються 398 разів (72%). Склад їх на 80% збігається з результатами попереднього зрізу, оновлюючись іменами **Інна** (17 разів), **Юлія** (14), що витісняють імена **Валентина** та **Лариса** і переводять їх до розряду частотних. Зміни відбуваються усередині десятки: при відносній стабільності більшості рангів різко змінюються імена — лідери. На перше місце виходить **Наталія** (з 5 в попередньому зрізі, і ім'я **Валентина** опускається аж на шосте місце. Розглядаючи решту антропонімів, що входять до розряду популярних, помічаємо, що кількість імен різко зросла (з 5 імен до 12) збереглися лише імена **Галина** (9), **Вікторія** (8), **Алла** (7), а ім'я-новація **Альона** (3) перейшло до рідкісних. До популярних імен долучилися: раніше рідкісні імена **Ганна** (6), **Катерина** (5), **Лілія** (8), **Любов** (7), **Марія** (10), **Олександра** (6), а також раніше одиничний антропонім **Анжела** (5). Також приєдналися до цієї групи імена **Лариса** (11), **Валентина** (6), що були вилучені з десятки найуживаніших. У групі рідкісних найменувань зміни помітні яскравіше, хоча приблизно на 60% її склад є тотожним попередньому. В основному імена є новими, що жодного разу не були вжиті у попередньому зрізі: **Леся** (3), **Віта** (2), **Євгенія** (2) та **Мар'яна** (2).

Спільними для обох вікових зрізів у цій групі є імена **Аліна** (2), **Віра** (4), **Майя** (2), **Марина** (2), **Надія** (3), **Ніна** (2), **Олеся** (2), **Руслана** (2), **Тамара** (2). Також до розряду рідкісних потрапило ім'я **Альона** (3), що послабило свої позиції. Навпаки імена — неологізми **Жанна** (2), **Неля** (4), що були у складі одиничних, піднімаються на вищий щабель. Усього у цьому розряді нараховуються 16 найменувань. Посилюючи свої позиції, зникають з розряду рідкісних імена **Ганна** (6), **Лілія** (8), **Любов** (7), **Марія** (10). Зовсім

виходить з ужитку найменування попереднього вікового зрізу **Лілія, Зінаїда**.

Дуже розмаїтим є склад **одиничних імен**: до них приєднуються іншомовні імена **Анжеліка, Евеліна, Мальвіна, Інга**. Також це імена, що з'явилися на початку ХХ ст.: **Сніжана, Яніна** і призабуті календарні: **Райса**, що, можливо, утворене від лат. *radia* — “покірна, поступлива, легка” [8: 286]; **Нонна**, ім'я, яке крім версії про походження його від лат. *nonus* — “дев'ята”, має ще переклад з єгип. (у старовинних календарях) — “присвячена Богові” або походить з лат. і перекладається як “мати-годувальниця” [8: 284]; **Антоніна**; також з'являються імена **Владислава, Зоряна**. Залишилися на своїх позиціях імена: **Валерія, Віталія, Мирослава, Неллі, Ульяна**. Зменшилась загальна кількість одиничних імен, яких тепер нараховується 18.

Отже, в іменнику цього періоду переважають канонічні імена і утворені від них форми (50%); 39% складають нові імена; збільшився відсоток слов'янських імен (11%). За кількісним складом популярних імен нараховується 40% (це набагато більше, ніж за попередній період — 26%), приблизно таким же залишився склад рідкісних імен (29%), менше новоутворень у другому періоді — 32% (з 44%).

Порівнюючи результати нашого дослідження з показниками, що одержали Л.П.Зайчикова [3], О.Ю.Касім [7] та О.Ю.Карпенко [5] за 70 роки, можна твердити, що склад іменника співпадає на 80% з даними згаданих дослідників (стосовно першої десятки). Слід тільки відзначити, що ім'я **Юлія**, що посідає 10 місце в цьому віковому зрізі, жодного разу не було назване у розряді популярних імен Одеси, Одещини, півдня України.

За період з **1996 р. до 2000 року** навчалася 452 студентки. Склад іменника — 54 імені. До розряду популярних потрапили 23 імені, які були названі 405 разів, що складає 90% від загальної кількості ім'явжитків.

Очолює **частотну десятку** знову ім'я **Наталія** (51), а сам склад десятки на 70% співпадає з попереднім. Долучаються імена **Вікторія** (17), **Ганна** (15), **Катерина** (21), що раніше також були популярними іменами, але жодного разу не посідали місця в десятці найпродуктивніших. Ці імена витіснили **Оксану** (12), **Людмилу** (13),

Світлану (13), що однак не залишили розряду популярних імен. Група **популярних імен**, що не потрапили до десятки, майже на 50% збігається зі списком попереднього вікового зрізу. Також до них приєднуються, активізувавши свій ужиток, імена **Марина** (12), **Надія** (7), **Віта** (5), **Олеся** (5), що раніше вважались рідкісними. У розряді рідкісних антропонімів — 10 імен, що згадувались 26 разів (5,5%). Крім раніше зафіксованих імен **Аліна** (2), **Мар'яна** (2), **Тамара** (2), до них приєдналися нові: **Дар'я**, **Вероніка**, **Ельвіра**. Піднялися з одиничних імена **Антоніна** (4), **Анастасія** (30), **Валерія** (2); послабило свої позиції ім'я **Олександра** (3). Вибули зі складу іменника найменування **Віта**, **Леся**, **Майя**, **Руслана**, **Віра**, **Ніна**, **Неля**. На 60% оновився склад одиничних імен, що нараховує 21 одиницю (4,5% усіх ім'явжитків). Даний віковий зріз багатий на іменологізми: **Еліна**, **Моніка**, **Віола**, **Іванна**, **Богдана**, **Каріна**. Також були згадані старі канонічні імена **Софія**, **Таїса**, **Уляна**, **Христина**, **Клаудія**. З розряду популярних сюди потрапили **Валентина**, **Анжела**; стали одиничними в минулому рідкісні імена **Жанна**, **Євгенія**; повернулися з першого вікового зрізу імена **Анна**, **Лідія**, **Яна**.

Склад іменника цього періоду з якісного боку розподілився таким чином: канонічні імена та похідні від них нараховують 60%, решту складають нові та слов'янські імена (35% і 6%). За кількісними показниками переважають частовживані імена (43%), 18% рідкісних і майже дорівнюють кількості частих одиничні імена: 39%.

Отже, на III віковому зрізі послабили свої позиції імена **Оксана**, **Світлана**, **Людмила**, **Віра**, **Ніна**, **Валентина**, **Анжела**. Зайняли вищі позиції імена **Катерина**, **Юлія Вікторія**, **Ганна**. Іменник цього зрізу був на 30% складений з нових імен, чого не простежувалось на попередніх зрізах.

За період з **1986 р. по 2000 рік** на денній формі навчалися 1342 студентки. Іменник складається з 88 різних імен. Кожний віковий зріз відзначається специфічністю, що виявляється в наборі імен. Більшість з них протягом часу виявляє різні ступені активності. В залежності від динаміки можна виділити такі групи імен: 1) імена, що протягом трьох вікових зрізів посилювали свої позиції; 2) імена, що протягом трьох вікових зрізів послаблювали свої позиції; 3) відносно стабільні імена (спостерігаються коливання частотності в межах одного розряду).

До десятки **найпопулярніших** імен протягом трьох вікових зрізів потрапило 15 імен: **Валентина** (22), **Вікторія** (33), **Ганна** (23), **Інна** (41), **Ірина** (94), **Катерина** (28), **Лариса** (33), **Людмила** (60), **Наталія** (159), **Оксана** (81), **Олена** (138), **Ольга** (90), **Світлана** (85), **Тетяна** (113), **Юлія** (34). Лише 5 з них жодного разу не покидало меж десятки: **Ірина, Наталія, Олена, Ольга, Тетяна**. Найчастіше зустрічається ім'я **Наталія**, яке протягом 3 зрізів належало до розряду популярних, а на II — III зрізах очолює десятку найкращих імен. Також до групи імен, що з часом посилювали свої позиції (у межах десятки), належать імена: **Ольга** (з 7 місця на 3); **Вікторія** (з розряду частотних на 7 місце на III зрізі), **Інна** (з частотних на 8 місце на III зрізі); **Ганна** (з рідкісних на 8 місце на III зрізі), **Катерина** (з рідкісних на 5 місце); **Юлія** (з одиничних на 6 місце на III зрізі). До групи імен, що з часом послаблювали свої позиції: відбули з десятки найкращих, але залишилися у розряді популярних, належать імена **Лариса, Людмила, Оксана, Світлана**. **Одиничним** стало ім'я **Валентина**. Відносно стабільними є імена: **Ірина** (6-5 місце), **Олена** (3-2), **Тетяна** (2-4). Крім названих антропонімів до популярних імен належать: **Алла** (28), **Альона** (8), **Анжела** (7), **Віта** (7), **Галина** (23), **Лілія** (25), **Любов** (15), **Марина** (16), **Марія** (19), **Надія** (13), **Олександра** (10), **Олеся** (11). Жодного разу не залишили розряду популярних імена **Алла, Галина**. У динаміці решти найменувань спостерігаються коливання: а) зростання частотності — **Лілія** (0,3% — 0,97%), **Любов** (0,2% — 0,37%), **Марія** (0,3% — 0,37%), **Марина** (0,15% — 0,84%), **Надія** (0,22% — 0,52%); б) спадання частотності — **Альона** (0,37% — зникає з ужитку). Якщо у розряді популярних імен протягом трьох вікових зрізів нараховується 27 одиниць, то у розряді рідкісних — 19 найменувань. Спільними для трьох зрізів є імена **Аліна, Тамара**. На двох вікових зрізах до цього розряду входили: **Віра, Майя, Мар'яна, Ніна, Руслана, Антоніна**. Найбільшою за кількістю антропонімів є група одиничних імен. Вона складається з 42 найменувань. На двох вікових зрізах побували імена **Віталія, Зоя, Інга, Мирослава, Неллі, Уляна**. Решта імен: **Аеліта, Алевтина, Анжеліка, Богдана, Віола, Владислава, Дарія, Діана, Евеліна, Еліна, Ельвіра, Зоряна, Іванна, Інесса, Каріна, Клаудія, Христина, Ксенія, Лада, Ліна, Мальвіна, Маргарита, Моніка, Нінель, Нонна, Ореста, Раїса, Ріта, Сніжана,**

Софія, Таїса, Ульяна, Крістіна, Яна, Яніна, Ярослава є разовими (тобто зафіксовані лише один раз на одному з вікових зрізів).

Динаміку частотності антропонімічних розрядів добре видно у таблиці 2, яка містить кількісні показники популярності розрядів імен протягом трьох вікових зрізів, а також співвіднесення числа одиниць кожного з розрядів на I-III зрізах.

Таблиця 2

Питома вага розрядів імен

Розряди імен	I зріз			II зріз			III зріз		
	Кільк.	%	Питома вага в %	Кільк.	%	Питома вага в %	Кільк.	%	Питома вага в %
Перша десятка	10	17	72	10	17,8	73	10	18,5	63
Усі популярні імена	15	26	78	22	40	90	23	43	90
Рідкісні імена	17	30	15	16	29	7	10	18	6
Одиничні імена	25	43	7	18	31	3	21	39	4

Протягом I-III вікових зрізів спостерігається зростання кількості популярних імен і паралельно зростання їх питомої ваги. Коливання частотності їх складає 78%-90%. Це є показником високої концентрації іменника.

Розглянутий іменник виявляє тенденцію до розширення складу жіночих найменувань за рахунок модних імен, що поширюються через кіно, художню літературу та ін. Як бачимо, помічається швидке оновлення жіночого репертуару та помітне збільшення його обсягу. У повному складі він зафіксований у таблиці 3.

Таблиця 3

Загальний склад дослідженого іменника (1986-2000 рр.)

№	Імена	Усього ужитків		Динаміка за роками																
		к-ть	%	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
1.	Аеліта	1	0,1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
2.	Алевтина	1	0,1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
3.	Аліна	6	0,45	-	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2		

№	Імена	Усього ужитків		Динаміка за роками																
		к-ть	%	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
4.	Алла	28	2,1	3	1	2	3	1	2	-	2	3	-	3	3	1	1			
5.	Альона	8	0,59	-	-	2	-	3	-	-	3	-	-	-	-	-	-			
6.	Анастасія	4	0,3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	1			
7.	Анжела	7	0,52	-	-	-	1	-	1	-	1	2	1	1	-	-	-			
8.	Анжеліка	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-			
9.	Анна	4	0,3	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1			
10.	Антоніна	9	0,67	2	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1	1	-	1			
11.	Богдана	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1			
12.	Валентина	22	1,6	3	2	2	4	4	1	-	1	3	1	-	-	1	-			
13.	Валерія	4	0,3	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	1			
14.	Вероніка	2	0,15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-			
15.	Вікторія	33	2,46	2	1	1	1	3	2	-	4	1	1	2	4	6	2	3		
16.	Віола	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-		
17.	Віра	6	0,45	-	1	-	1	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-		
18.	Віга	7	0,52	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	2	1	1		
19.	Віталія	2	0,15	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-		
20.	Владислава	1	0,1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
21.	Галина	29	2,16	3	3	1	-	1	3	-	2	2	2	2	4	4	1	1		
22.	Ганна	23	1,7	2	-	-	-	-	-	-	-	4	2	3	3	4	2	3		
23.	Дарія	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-		
24.	Дар'я	4	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-		
25.	Діана	1	0,1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
26.	Евеліна	1	0,1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
27.	Еліна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-		
28.	Ельвіра	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-		
29.	Євгенія	3	0,22	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-		
30.	Жанна	4	0,3	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-		
31.	Зінаїда	2	0,15	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
32.	Зоряна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-		
33.	Зоя	2	0,15	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-		
34.	Іванна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
35.	Інга	2	0,15	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-		
36.	Інесса	1	0,1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
37.	Інна	4	3,05	1	2	2	2	2	2	2	8	4	1	2	2	5	5	1		
38.	Ірина	94	7	6	4	5	1	4	8	4	10	6	11	6	6	5	8	10		
39.	Каріна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-		
40.	Катерина	28	2,1	-	-	1	-	1	1	1	1	2	-	2	5	1	6	7		
41.	Клаудія	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
42.	Крістіна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		

№	Імена	Усього ужитків		Динаміка за роками																
		к-ть	%	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
43.	Ксенія	1	0,1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
44.	Лада	1	0,1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
45.	Лариса	33	2,46	2	6	1	1	5	2	-	5	2	2	2	-	2	1	2		
46.	Леся	3	0,22	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-		
47.	Лідія	5	0,37	1	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-		
48.	Лілія	25	1,86	-	1	-	3	-	1	5	1	1	-	4	6	2	-	1		
49.	Ліна	1	0,1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
50.	Любов	15	1,12	-	1	-	-	2	1	1	2	1	2	2	-	1	-	2		
51.	Людмила	60	4,47	1	3	-	5	5	7	5	6	11	3	2	6	2	-	3		
52.	Майя	5	0,37	-	2	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-		
53.	Мальвіна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-		
54.	Маргарита	1	0,1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
55.	Марина	16	1,19	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	2	2	3	3	2		
56.	Марія	19	1,42	-	1	-	1	2	1	4	2	2	1	-	1	1	3	-		
57.	Мар'яна	4	0,3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	1		
58.	Мирослава	2	0,15	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-		
59.	Моніка	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
60.	Надія	13	0,97	-	2	-	-	1	-	1	-	-	2	2	3	-	-	2		
61.	Наталія	159	11,85	3	3	4	8	9	17	9	26	19	10	13	12	11	6	9		
62.	Неллі	2	0,15	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-		
63.	Неля	5	0,37	-	-	-	-	1	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-		
64.	Ніна	4	0,3	-	-	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-		
65.	Нінель	1	0,1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
66.	Нонна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-		
67.	Оксана	81	6,04	4	2	5	8	9	7	5	11	9	9	2	6	-	3	1		
68.	Олександра	10	0,75	-	-	-	-	1	2	1	1	2	-	-	1	-	1	1		
69.	Олена	138	10,3	4	4	4	10	7	12	9	10	18	12	6	8	6	10	8		
70.	Олеся	11	0,82	-	1	1	2	-	-	-	1	-	1	1	1	2	1	1		
71.	Ольга	90	6,7	3	2	3	4	6	6	6	7	9	7	13	4	5	6	10		
72.	Ореста	1	0,1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
73.	Раїса	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-		
74.	Ріга	1	0,1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
75.	Руслана	5	0,37	-	-	1	-	2	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-		
76.	Світлана	85	6,3	8	6	8	4	10	6	5	7	11	7	2	5	4	1	1		
77.	Сніжана	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-		
78.	Софія	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-		
79.	Таїса	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-		
80.	Тамара	6	0,45	-	-	-	-	2	1	-	-	-	1	1	-	-	-	1		
81.	Тетяна	113	8,42	2	5	3	9	11	6	7	7	18	9	10	2	3	12	9		

№	Імена	Усього ужитків		Динаміка за роками																
		к-ть	%	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
82.	Ульяна	1	0,1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
83.	Уляна	2	0,15	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	
84.	Христина	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
85.	Юлія	34	2,5	-	-	1	-	-	1	-	7	3	3	2	-	6	6	5	-	
86.	Яна	2	0,15	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
87.	Яніна	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
88.	Ярослава	1	0,1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика. — М., 1983.
2. Глинський І. Твоє ім'я — твій друг. — К., 1985.
3. Зайчикова Л. П. Динамика русского женского именика Одессы: наиболее употребительные имена// Русская ономастика: Сб. науч. трудов. — Одесса, 1984.
4. Ивашко В. А. Как выбирают имена. — Минск, 1988.
5. Карпенко А. Ю. Наиболее употребительные имена на материале русских островных говоров Южной Украины// Русская ономастика: Сб. науч. трудов. — Одесса, 1984.
6. Карпенко Ю. А. Специфика ономастики// Русская ономастика: Сб. науч. трудов. — Одесса, 1984.
7. Касим Е. Ю. Динамика русских и украинских имен жителей Одещины (женский именик)// Русская ономастика: Сб. науч. трудов. — Одесса, 1984.
8. Морозкин М. Я. Славянский именолов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. — Спб., 1867.
9. Скрипник А. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник/ За ред. В. М. Русанівського. — 2-е вид. — К., 1996.

А. П. Романченко, О. І. Андоньєва

СВОЄРІДНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЇ

Головною проблемою при вивченні фразеологічної ономастики є проблема статусу слова — компонента фразеологічної одиниці, зокрема власної назви. Багато дослідників наполягає на тому, що “фразеологічне життя слова”, тобто його функціонування у складі фразеологічної одиниці, відрізняється від існування того ж слова поза фразеологізмом. Деякі вчені вважають цей компонент

сталого вислову повнозначною лексемою, інші рішуче відмовляють йому в семантичності. У зв'язку з цим актуальним є розгляд особливостей функціонування у складі фразеологічної одиниці такого складного мовленнєвого знака як онім, визначення природи слова — компонента фразеологічної одиниці, аналіз семантичних трансформацій самого оніма, з'ясування формування його нового значення.

За твердженням О.Хроленка, фольклорне слово особливе, структура його суттєво відрізняється від структури слова в художньому стилі та розмовно-побутовому мовленні. Специфіку онімів як одиниць онімічної системи він вбачає в акумулятивній функції, багатому конотативному потенціалі, поєднанні конкретного та абстрактного. Оніми в будь-якому тексті, зокрема фольклорному, є наріжним каменем, що дає підстави говорити про оніми у фольклорі як слова, яким найбільшою мірою притаманні ознаки фольклорних слів. Як зазначає вчений, усна природа фольклорного слова обумовила його акумулюючі властивості, а обов'язковий конотативний зміст, який сформувався завдяки багатомовному використанню фольклорного слова, не є випадковим, оскільки конотації його зумовлені всією системою фольклорного світу та його мови [12: 149-150].

У кожній мові є оніми, які завдяки дії багатьох соціальних, психолінгвальних та інших чинників ще до фразеологізації отримали певну соціальну оцінку. Можна говорити про суто українські імена (Іван, Гриць, Маруся), як і про суто німецькі (Ганс, Фріц) чи англійські (Джек). Якщо написати дані імена з малої букви, вони будуть синонімічними до слів “українець”, “німець” “англієць”. Майже подібний поділ імен говорить, до якого соціального класу належить людина. Імена Хома, Палажка, Семен сприймаються насамперед як селянські. Соціальна ж оцінка імені часто переростає в оцінку якостей людини. В.М.Мокієнко вважає: “Не випадково стільки імен, які називають людей “підлого” стану, мають значення “дурний”, “нерозумний” [3: 166].

В.Д.Ужченко стверджує, що для фразеології більш значущою є не стільки етимологія імені, скільки його належність до тієї чи іншої лексичної групи, його фонові ознаки [11: 23]. Деякі імена внаслідок свого поширення й належності до певної групи стають

символами, навколо яких і утворюються різнопланові фразеологічно-семантичні стійкі вирази. Саме ім'я починає співвідноситися не з конкретною особою, а з типовою діяльністю чи властивістю багатьох.

Онім з давніх пір слугував одним із засобів створення образності. В основі цього явища лежать соціальні й культурні традиції, які дозволяють той чи інший асоціативний зв'язок. Це пов'язане перш за все з процесом переходу онімів в апелятиви. О.В.Суперанська наголошує на тому, що конотація, створення образу, а разом із тим і потенції переходу в загальні виникають у власних назв у тих випадках, коли: 1) денотат імені стає достатньо відомим серед усіх членів певного мовного колективу, які отримали певний загальний мінімум виховання та освіти; 2) ім'я перестає пов'язуватися з певним денотатом і стає типовим для багатьох чимось подібних один до одного людей, поселень, річок [10:116].

Процес перетворення власного імені в загальне з певним значенням і яскравим експресивним забарвленням дуже складний. Саме формування нового значення у власного імені повинно бути соціально-історично мотивованим [3: 144]. Будучи елементами національної культури, оніми переносять нас в атмосферу життя народу. Так, імена з народних сказань і легенд, імена героїв, що їх висуває народна творчість чи історія, стають у сталих висловах загальними назвами, які лише підкреслюють особливості характеру чи окремі фізичні вади людини, котрій властиві ті самі фізичні чи духовні якості, що й відомому носієві даної мови.

У фольклорній мові використовується основний, важливіший склад мови, який є загальним для всіх говорів мови. Однак є зміни, які, зазвичай, “знаходимо в деталях, що дають більше свободи для внесення місцевого колориту, конкретного живого побуту, а разом із тим ширше, глибше захоплюють лексику тієї чи іншої говірки. Жива деталь, конкретна риса, ...особливість предмета змінюються залежно від часу, обставин, середовища, тому в змаюванні їх ширше використовується своя, місцева, діалектна лексика” [1: 12]. Це твердження, без сумніву, безпосередньо пов'язане з проблемою функціонування власних назв у фольклорному тексті, оскільки саме оніми є нерідко тією “живою деталлю”, яка змінюється залежно від часу, місця та особи виконавця фольклор-

ного тексту. Таким чином, ідеться про оніми як елементи онімної системи конкретної говірки.

Усне побутування фольклору зумовило постійне відтворення фольклорних текстів, що немає нічого спільного із звичайним відтворенням, оскільки кожен раз є початком нового життя тексту в новому просторі й часі. Власні імена як наймобільніша, найконкретніша частина цього тексту змінюються відповідно до території та часу виконання фольклорного твору. Адже, крім називання, у більшості випадків вони сигналізують про регіональну, національну або культурно-ареальну належність носія імені.

Як бачимо, джерелом фольклорної онімії може бути народно-розмовний іменник регіону (особливо у первісному варіанті твору).

Найголовнішим критерієм частотності вживання онімів є, безсумнівно, їх загальноновживаність та загальноповідомість. Із часом група загальноповідомих онімів змінюється. Як зазначає Ю.О.Карпенко, “частина ономастичних знань людей залежить від місця проживання, способу життя, рівня освіти й навіть від міри елементарної цікавості”[2: 7].

Серед наявних антропонімів у фразеології переважають суто українські імена. За даними Л.Г.Скрипник, укладений покажчик сталих словесних формул з іменами людей — прислів'їв, приказок, приписів народного календаря, різних римованих приповідок, якими дражнять так чи інакше названих людей, — нараховує сотні одиниць, серед яких особливою фразотворчістю відзначаються імена Іван, Григорій, Петро, Семен, Хома, Ганна, Марія, Хима та інші [9:113]. Ці імена більшою мірою вказують на здатність власної назви узагальнювати.

Існує думка, що оніми у фразеологізмах найчастіше взяті на вмання або для рими, співзвуччя, розміру. Гра звуків у таких виразах іде поряд із живописанням. Оскільки більшість імен іноземні, люди охоче наближали їх до рідних слів і через гру звуків засвоювали значення: Архип охрип, а Матвій зроду німий; Герасим попросив, а Штефан узяв сам; казав Наум — бери на ум; без Гриця і вода не освятиться; про мене й Семене.

Крім музичної основи, була й інша, за словами В.Д.Ужченка, пластично-зображувальна. Слово “людина” виражає поняття аб-

страктно, тому прислів'я, фразеологічна одиниця обходяться без нього, дане слово замінюється власним іменем, надаючи виразові наочності й динамічності [11: 22].

Онім Іван є найпопулярнішою чоловічою назвою в українському фольклорі. Його популярність пов'язана з тим, що протягом багатьох століть надавання імен було регламентоване святцями. Онім Іван у святцях трапляється 105 разів [4: 69]. Найчастіше за образом Івана в прислів'ях та приказках стоїть проста людина, бідняк, що протиставляється панові, багатіям як соціальний антипод: без Івана не було б пана; дай, Боже, аби з Івана не було пана; пан з паном, а Іван з Іваном; що вільно панові, то не вільно Іванові; не перший раз Іван бідний. Також Іван характеризується як чванлива, пихата, неслухняна, хитра особа: Іване бідний, тягни пиріг спідний; Івана Івановича з себе корчить; кажи Іванові: бери насухо, а він заїхав по вухо.

Дослідники звернули увагу на гумористичні фразеологізми, утворені навколо імен із звуком [х]: Охрім, Хомка, Хима, Хвеська, Хівря, Хведько. Такі імена стали організуючими центрами у фразеологізмах — характеристиках недотеп, пустобрехів, невдах, недоумкуватих: плести щось про Химині кури; не зівай, Хомко, на те ярмарок; Хома невірний. Подібна характеристика наявна в прислів'ях та приказках: і ззаду знать, що Хомою звать; на безлюдді і Хома пан; на бідного Хому і дерево паде; помалу, Трохима, не спіткнись на Юхима; видно ззаду, що Пархім.

Як уже зазначалося, соціальна оцінка імені часто переростає в оцінку якостей людини. Так, поступово склався образ бідного простака й незграби Макара: на бідного Макара всі шишки летять; нещасному Макару нема ніде талану; куди Макар телят не ганяв; де Макар телят пасе. За спостереженням над загальним значенням імені, Макар — це бідний, безземельний селянин, який був змушений пасти телят на покинутих землях. Більше того, можливо, що Макарові телята — фікція, і ці вирази мають таке ж трактування, як і фразеологічна одиниця “показати, де раки зимують”[3: 169].

Як уже згадувалося, внаслідок поширення онім може набувати узагальненого значення, ставати певним символом. Саме ім'я починає співвідноситися не з конкретною особою, а з типовою оз-

накою багатьох осіб. Скажімо, язикатих жінок характеризують вислови: баба Параска та баба Палажка; язиката Феська і будинок рознесе; без нашої Фесі тут не обійдеться; Леська та Хвеська хоча якого дзвона перегудуть; торохтить Солоха, як діжка з горохом. Онім Гриць широко побутує у фольклорі й має ряд значень. Проте чи не найчастіше Гриць — легковажна особа. Як у піснях, так і в прислів'ях він задурює дівчатам голови, любить тільки вродливих: бліді лица не чарують Гриця. Не завжди у фразеології ті чи інші особливості характеру або фізичні вади людини приписують певній особі, носієві якогось імені. Одну й ту ж духовну чи фізичну ваду народ втілює в носіях різних імен. Так, нерозумними у прислів'ях є Кирило (дурного Кирила і Хима побила), Мартин (або Бог дитина — слухати дурного Мартина), Панько (догадався Панько очкур зав'язати та й думає, що помудрішав), Педоря (велика Педоря та дурна).

В українській фразеології оніми функціонують у різноманітних видозмінах. За даними П.П.Чучки [13], дослідника онімів сучасних говорів Закарпаття, 270 онімів, які функціонують серед українського населення цього краю, реалізуються у 2200 варіантах. Поряд з офіційними іменами існують розмовно-побутові (скорочені, здрібніло-пестливі та згрубіло-зневажливі) їх варіанти. Загальнонаціональні варіанти офіційних онімів виникли, як зазначає Л.Г. Скрипник, у процесі освоєння давніх запозичень і відображають давню взаємодію літературно-книжної та усно-розмовної традицій у розвитку української мови [8: 9]. Так, у досліджуваних прислів'ях виявлено такі варіанти цього типу: чергування приголосних звуків (Векла — Фекла), скорочення початку чи кінцівки оніма (Опанас — Панас, Антоній — Антін).

Крім того, число варіантів онімів чоловіків поповнюється типовими для української мови утворення на -ко, -ка, наявними і у пареміях: Лев — Левко, Юрій — Юрко, Сава — Савка, Григорій — Грицько, Пантелеймон — Панько. Варто зазначити, що саме другий із цих варіантів (крім оніма Григорій) зафіксовано у досліджуваних прислів'ях (бери, Левко, хоч глевко; збирайся, Юрку, копати бандурку; біда Савці і на печі і на лавці; доки мене звали Грицьком, то я гроші горнув горшком, а як сказали “пане Григорій”, то я щораз — то лучче голий; добрий коповик, гарні й дві

копійки, добрий Панько, гарна й Оришка). Серед жіночих онімів виявлено варіанти Хима, Химка від Юхимія із скороченням початку слова та варіюванням його закінчення (дурного Кирила і Хима побила).

Словотвірною різноманітністю відзначаються розмовно-побутові варіанти онімів. Так, вісім онімів із зафіксованих у досліджуваних збірниках прислів'їв [5; 6; 7] має здрібніло-пестливі чи згрубіло-зневажливі варіанти: Андрій — Андрійко — Андрушка — Андруха (неділя — поцілуй Андрія, субота — поцілуй Федота; засмійся, Андрійку, дам тобі копійку; обійдеться Андрушка без того кожушка; зібралися два Андрухи: один сліпий, другий глухий), Антін — Антошка (наш Антін не тужить об тім; Антошку, їж потрошку, не з'їж ложку), Варвара — Варварка (цікавій Варварі носа одірвали; вийшов до Варварки — надибав шкварки), Ганна — Гандзя (казала Ганна, що надія марна; пішла Гандзя в поле жати та й забула серпа взяти), Дарія — Дарка (у роззяви Дарії кожен день аварії; і в ярмарку ніхто не зиркне на Дарку), Катерина — Катруся — Кася (Катерина просо полола, Катерину колька колола; казала Катруся — я до мами вернуся; що буде Касі, буде й Тарасі), Матвій — Матвійко (ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій; заплач, Матвійку, дам копійку), Хома — Хомушка (їхав до Хоми, а заїхав до куми), Ярема — Яремушка (стидко-бридко Яремою зваться; Яремушка утонув, а Хомушка не сплинув). На різних територіях України, крім спільного фонду цих варіантів, якими користуються усі представники нації, безперечно, існує свій набір варіантів із суб'єктивно-оцінним значенням. Нами виявлено один такий варіант, не зафіксований словником-довідником Л.Г.Скрипник і Н.П.Дзятківської: бо то не грушку, вкусити Марушку.

Нерідко у прислів'ях зафіксовано тільки зменшено-пестливі чи згрубіло-зневажливі варіанти чоловічих і жіночих онімів: Лесь (де піде Лесь, то всюди увесь; про Леся обійдеться), Мацько (Мацько зробив, Мацько з'їв), Сенько (не пойти за пенька, коли не маєш Сенька; по Сеньку шапка), Стецько (Стецько з печі, Стецько на піч), Стьопа (уже й Стьопа борщем хльопа), Тишко (якби тепер хто народивсь, то Тишком назвали б), Федько (гони, Федьку, а Федько босий; запивай, Федьку, то хрін, то редьку), Яцьо (іду,

Яцю, бо люблю твою працю), Галя (не буде Галя, буде другая), Гапка (прийшли жнива — стала Гапка ледве жива, як прийшла Пречиста, стала Гапка плечиста, а як настала Покрова — стала Гапка здорова; заробила Гапка бісового батька), Леся — Леська (добре сказала Леся, що як не даси, то обійдеться; бери, Лесько, хоч не легко), Луця (спекла Луця, не хоче їсти й цюця), Одарка — Одарочка (і в ярмарку ніхто не зиркне на Одарку; усі Одарочки люблять подарочки), Оришка (кисла Оришка!), Фесья — Феська (без нашої Фесі тут не обійдеться; язиката Феська і будинок рознесе). Очевидно, саме такі форми онімів надають вислову особливої експресивності та емоційності. Серед названих є варіанти частотживані й нині, тому зрозуміло, від яких онімів вони утворені (Стьопа, Федько, Галя, Леся, Одарка, Оришка), а є й такі, походження яких не зовсім прозоре. Так, оніми Мацько, Сенько, Яцю, Гапка, Луця, Фесья, як засвідчує словник-довідник власних імен людей, є варіантами до офіційних онімів Матвій, Арсен, Яків, Агапія, Лукерія, Феодосія.

Таким чином, онім у фольклорному вислові зазнає якісних перетворень, які зумовлюють його функціональне і семантичне зближення із загальною назвою, що пов'язане з дією екстралінгвістичних чинників. У вільному вживанні онім є індивідуально-розрізняючим знаком, який використовується для виділення об'єкта з ряду подібних, у складі ж прислів'я, приказки чи фразеологічної одиниці ця здатність онімів втрачається. Переосмислення значення оніма призводить до того, що він може виконувати багато функцій. Екстралінгвальні функції характеризують онім з точки зору його зв'язку з денотатом, інтралінгвістичні функції відображають специфіку його фонографічного вигляду, конкретність, індивідуальність, постійний експресивний потенціал. Оніми у фразеології виконують культурно-інформативну, соціально-інформативну, образно-експресивну та дейктичну функції.

1.Евгеньева А.П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII — XIX в.в. — М. — Л., 1963.

2.Карпенко Ю.А. Современное развитие русской ономастической системы // Актуальные вопросы русской ономастики. — К., 1988.

3.Мокиенко В.М. В глубь поговорки. — К., 1989.

4.Порпуліт О.О. Про ім'я Іван в українських чарівних казках: фольклор як

компонент українознавства // Проблеми вивчення українознавчих дисциплін у вузах Одеси. — Одеса, 1999.

5.Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми. — К., 1991.

6.Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру. — К., 1990.

7.Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. — К., 1989.

8.Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. — К., 1986.

9.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. — К., 1973.

10.Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.

11.Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. — К., 1988.

12.Хроленко А.Т. Семантическая структура фольклорного слова // Русский фольклор. Вопросы теории фольклора. — Л., 1979. — Т. 19.

13.Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. — Ужгород, 1970.

О. Ю. Карпенко

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Новий бестселер Джонатана Келлермана називається “Dr. Death” — “Доктор Смерть”. У романі Dr. Death — це поширене серед людей прізвисько відомого лікаря Елдона Г. Мейта (Eldon H. Mate), жорстоке й підступне вбивство якого й розслідується в цьому детективному творі. Елдон Мейт напівпідпільно, але дуже делікатно, гуманно й шляхетно здійснював евтаназію, тобто допомагав невиліковно хворим за їх бажанням піти з життя. Страшнувате прізвисько Мейта уживали все ж не так з острахом, як з повагою. Промовистим у творі є не тільки це прізвисько, а й фактичне іменування забитого лікаря. Ім'я Eldon етимологічно пов'язане з ельфами [8:131] —веселими духами природи в давньо-германській міфології, а прізвище Mate означає буквально “товариш, приятель” [1, 2:28]. Власне, Келлерман пішов на спрощення прізвиська Mates, що має зовсім іншу генезу [9:310-311].

Винайдений Е. Мейтом апарат типу крапельниці лікар називав Humanitron, а включали його самі хворі, яких він називав Happy Travelers [12:10] —щасливими мандрівниками. Довідавшись про страшну смерть Мейта, люди називали його the Angel of Death, Mercy Personified [12:1] — ангелом смерті, самим милосердям. Звичайно, були й такі, що говорили інакше. Зокрема об'єднання

інвалідів, зване Still Alive — “Ще й досі живі” — визнавало Елдо-на Мейта реінкарнацією Гітлера [12:66].

Відношення до Мейта — це відношення до дуже складної про-блеми евтаназії. Були й людожерські накази Гітлера, який шля-хом евтаназії домагався чистоти арійської раси, знищуючи калік і психічно хворих. Була й благородна відвага лікаря Джека Кеворк-яна, який, імовірно, став для Келлермана прототипом Мейта: він теж мав прізвисько **Доктор Смерть**, теж користувався для еван-тазії крапельницею власного винаходу, теж за евтаназію грошей з хворих не брав [6:9]. У романі Мейта вбили, у житті Кеворкяна засудили. Церква і лікарські асоціації проти евтаназії, якась части-на суспільства (з Келлерманом включно) — за.

У таких обставинах власному імені художнього твору легко ви-рости до концепту. Йдеться не тільки про прізвисько **Доктор Смерть**, що стає символом і прапором цілого суспільного руху. Властивостей концепту набуває й іменування Eldon Mate. О. С. Ку-брякова у редактованому нею відомому когнітивному словнику зазначає: “Якби б було потрібно назвати ключове поняття когні-тивної лінгвістики [...], ним було б поняття концептуалізації” [5:94]. А концептуалізація — то “один з найважливіших процесів пізна-вальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка до неї надходить, і призводить до утворення концептів, кон-цептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини” [5:93]. Сприймаючи, пізнаючи віртуальний світ художнього твору, читач (реципієнт) фактично одразу ж підно-сить до рівня концептів онім Dr. Death, пов’язуючи його з відпо-відним апелятивом death “смерть”. Проникаючися висловленими письменником думками, зображеними подіями, переданими емо-ціями, читач поступово формує концепт антропоніма Dr. Death, уже досить відмінний від концепту, вираженого апелятивом death, і чітко розмежовує ці два концепти. Поступово від концептуаль-ного ряду танатології прізвисько Dr. Death переходить у концеп-туальний ряд антропонімії. Тому, не втрачаючи своїх танатоло-гічних зв’язків, концепт Dr. Death захоплює до свого складу та-кож і ймення Eldon H. Mate, що стає іншим виявом того ж антро-понімічного концепту.

Щось подібне відбувається і з іншими (але — не з усіма) влас-

ними назвами, що складають онімний простір художнього твору. Концепти як “кванти” знань становлять собою інформацію “про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об’єкти світу” [5:90]. Взагалі більшість фахівців, що займаються когнітивною лінгвістикою, так чи так зближує концепти з поняттями, а власні назви, як то добре відомо ономастам, поняттями не є. Однак концептами, квантами знань вони, безперечно, є. Серед онімів слід розрізняти концепти загальномовні, які відомі всім носіям мови (наприклад, **Шевченко, Буковина, Одеса** в українській мові), і концепти групові, “кланові” — аж до індивідуальних. Для людини, яка не знає, хто така **Нефертіті**, цей онім, зрозуміло, не є концептом. Розглядаючи методику аксіологічного аналізу, Т. Космеда навела два приклади, докладно описавши концепти **воля** та **Петербург** — апелятив і власну назву [4:155-163].

У художньому творі безперечними концептами є власні назви, що знані усім, зокрема наймення відомих географічних об’єктів та історичних осіб. Зрештою, на те вони і є історичними особами, що були відомими широким колам носіїв мови. Т. Космеда, говорячи про українські концепти-оніми, зазначає: “безпосередньо українську культуру характеризують такі концепти-власні назви, як **Чигирин, Київ, Дніпро, Прип’ять, Десна** [...], концепти-антропоніми — **Франко, Леся Українка, Марко Вовчок, Г. Сковорода** [...], у духовно-моральній свідомості українця виділяються й, наприклад, такі концепти-персонажі літератури, як **Катерина, Чіпка, Микола Джеря, Захар Беркут** [...]. Вони давно набули суто національного характеру” [4:155].

Наймення персонажів набувають рис концептів національного характеру лише з помітним часовим відрізком свого літературного буття, якщо твори, де живуть ці персонажі, стають класикою, одержують національну чи світову славу. Ясно, що Dr. Death, як і детектив Milo Sturgis та психолог Alex Delaware, що розкрили таємницю смерті Мейта та знайшли його вбивцю (точніше, зробив це Алекс Делавер), не є національними концептами англійського світу на відміну, приміром, від детектива Шерлока Холмса. Келлерман написав цікавий, справжній бестселер, але подальша його доля в літературі невідома. Більшість бестселерів через 10-15 років потрапляє у Лету. А написане Артуром Конан Дойлем — уже класика.

Проте концептами груповими зазначені персонажі — і не тільки вони — стали безумовно. Групу, для якої імення Dr. Death (і Elton Mate), Dr. Delaware, Milo Sturgis набули статусу концептів, складають люди, що прочитали роман “Dr. Death”, і ще вужче — люди, яких захоплює серія романів Келлермана про Алекса Делавера. Отже, не варто думати, що концепт — то така річ, що всі, як одні, нею володіють. У межах одної мови навіть мовні картини світу можуть бути різними [2:31], не те що окремі їх кванти — концепти. Обсяг знань у різних людей різний. Отже, й кількість, склад концептів — квантів тих знань — теж дуже відмінні. Особливо це стосується власних назв, яких у кожній мові — безліч (тут рахунок іде на мільйони) і знання яких тому дуже різняться від людини до людини. Відзначимо, що індивідуальна картина світу (яка “формується на основі концептів — ментальних сутностей ідеального порядку, що є абстракціями досить високого рівня”) являє собою єдність “особистого” і “народного”, що “картини світу у людей співмірні, оскільки вони мають спільне ядро, що є “народним” [7:214-215].

Процес концептуалізації власних назв художнього твору — один з обов’язкових компонентів входження читача у віртуальний світ цього твору. Якщо взяти звичайного читача — не прискіпливого до деталей дослідника твору і не учня чи студента, що має цей твір вивчити за програмою, — то що відкладається передусім у його сприйнятті твору? Сюжет, особливо динамічний сюжет детективу, та імена персонажів як центри (чи магніти), навколо яких концентрується уява, інформація про дійових осіб твору. Хтось полює за романами про адвоката Мейсона, хтось — за романами про Ніро Вульфа. Чималу групу вболівальників має й Дж. Келлерман із своєю серією романів про Алекса Делавера. Delaware в усій серії і Dr. Death у розглядуваному творі — головні онімічні концепти роману. Тут мова йде про концепти, створені натхненням письменника. Назви California, San Francisco, New York, Mexico, Amsterdam, Tokyo тощо, що є відомими читачеві усталеними географічними концептами, дозволяють легко локалізувати дії чи думки персонажів, а антропоніми, приміром, Princess Di чи Rembrandt зі стійкими аксіологічними параметрами дозволяють оперувати ними як еталонами. Подібними національними чи

загальнолюдськими онімами-концептами автор користується як званою читачам даністю для злиття створеного ним віртуального світу художнього твору з реальним світом реального життя.

Створені ж авторами віртуальні онімічні концепти включають для нього увесь онімний простір твору, а для читача, як правило, далеко не увесь. Запам'ятовується, а тим самим концептуалізується головне — головні чи хай і не головні, але яскраві персонажі, часто вживані та істотні для твору породжені чи дібрані авторською уявою власні назви інших онімних розрядів.

У романі “Dr. Death” окрім трьох уже названих персонажів концептуалізуються імення ще кількох діючих осіб. Ось, приміром алюзія-самоіронія Алекса Делавера “Yeah, right. And I’m Dirty Harry” [12:106] — “Так,вірно. А я **Брудний Гаррі**” у романі концептом не стає, хоч це імення є провідним концептом кінофільму “Dirty Harry” (1971) про полісмена, який нещадно боровся з криміналом кримінальними методами, керуючись тезою “мета виправдовує засоби” (жанр cop-thriller). Натомість навіть для не дуже уважного читача у романі “Dr. Death” зростають до рівня концептів принаймні це п’ятеро персонажів.

Це прихильниця Елдона Мейта і співучасниця роботи його гуманітрона (винаймала для того на своє ім’я автобус) Аліса Зогбі. Прізвище Zogbie нібито нічого й не говорить, але воно дібане так, що лиш одним приголосним звуком відрізняється від слова zombie — зомбі, оживлений мрець. А ім’я Alice узятю чи не спеціально для перегуку з уславленою героїнею Льюїса Керрола (користуємося написанням імені, усталеним традицією — А. Гудманян рекомендує **Лувіс** [3:73]): “Want me to come along to meet Alice in Deathland?” — говорить Стерджіс Делаверу [12:73] — “Хочеш, щоб я пішов з тобою побачитися з **Алісою в Країні Смерті**?” Маємо пряму й прозору алюзію до “Аліси в Країні Чудес” — “Alice in Wonderland”. Аліса Зогбі пішла за Елдоном Мейтом у Країну Смерті, як Аліса з чарівної казки Керрола пішла за кроликом у жилетці в Країну Чудес. До речі, Зогбі й убита була слідом за Мейтом тими ж безжальними руками: Deathland усе-таки...

Це синочок Елдона Мейта — художник і наркоман. Його справжнє ім’я — Eldon H. Mate Junior — Елдон Г. Мейт Молодший. Але коли дружина старшого Мейта залишила його, активно

заперечуючи його еутаназійні принципи, син пішов разом з нею і відтоді став зватися Donny Salcido — **Донні** (демінутив під Елдон) Салсідо — за прізвищем матері. Як художник він обрав собі псевдонім Zero Tollrance — **Зеро Толлренс**. У романі не раз відзначається незвичність цього останнього наймення: “artist with the improbable name of Zero Tollrance” [12:67]; “Tollrance, like that’s a real name” [12:73]. Річ у тому, що цей псевдонім — лише краплину переінакшений лозунг zero tolerance — “повна неприпустимість” (буквально: “нуль толерантності”). Колишній мер Нью-Йорка Р. Джуліані зробив це мотто своїм гаслом у боротьбі з правопорушниками, зокрема стосовно негрів, бо раніше їм, щоб не бути звинуваченим у дискримінації, поліція нерідко прощала те, за що карала білих. А Донні скерував своїм псевдонімом це гасло проти батька і його заняття еутаназією. Він написав, як то стало модним серед художників, картину-перегук. Об’єктом перегуку обрав славнозвісний груповий портрет Рембрандта “Урок анатомії доктора Тульпа” (оригінал зберігається в Гаазі), причому і доктору Тульпові, і анатомованому трупу надав портретної схожості зі своїм батьком, доктором Мейтом. Цю схожість він зберіг навіть у портреті (теж перегуку) Мерілін Монро... [12:68].

Це Річард Досс, який гадав, що Елдон Мейт убив його жінку (насправді вона покінчила самогубством) і весь час погрожував Мейтові, навіть наймав для того кілерів. Зрозуміло, що після смерті Мейта саме Досс став головним підозрюваним. Ім’я та прізвище цей персонаж має цілком звичні, непромовисті. Генетично Richard означає “сміливий володар” [8:300], а Doss — відтопонімне утворення, а саме усічення з Dossett, яке виникло шляхом асиміляції з Dorset, що є назвою графства в Англії [9:151-152]. Але тут є істотне для твору але. Існує англійське жаргонне слово doss, що означає “ліжко в нічліжці” [1, 1:404; 10:335], тобто погане ліжко. А дружина Річарда пішла з життя саме тому, що спокусилася лесбійством, що завдало їй тяжких психічних і фізіологічних страждань і зрештою призвело до того, що вона наклала на себе руки, зімітувавши при цьому гуманітрон Мейта. Сам Річард Досс був енергійним, грубим, самозакоханим і успішним бізнесменом. Онімічно про нього говорить назва його компанії — “RTD Properties”. RTD — ініціальна аббревіатура його повного ймення Richard T. Doss [12:34, 35].

Це Леймерт Фаско, колишній працівник ФБР, доньку якого вбив той же негідник, що й Елдона Мейта. Leimert Fusco [12:403] теж непромовисте наймення, хоч зв'язок прізвища Fusco з прикметником fuscous “темнуватий” нібито натякає на поведінку носія. Раніше Фаско працював у не дуже відкритій інституції, тепер потаємно шукає вбивцю. І таки знайшов — практично одночасно з Алексом Делавером і застрелив з засідки негідника, коли поліція прибула для його арешту.

Це зрештою вбивця, антипод Елдона Мейта. Убивця теж був лікарем, але передусім — маніяком, що одержував насолоду від убивства. Він ховається, заплутує сліди, міняє місця роботи і разом з тим — свої імена. Останнє — Пол Улрік (Paul Ulrich), раніше було Майкл Берк (Michael Burke). Було й Шарвеню (Sharveneau), і Гуї Мітчелл (Huey Mitchell). Якщо Майло Стерджіс у розмові про нього користується лише ім'ям Paul, то Алекс Делавер з його аналітичним складом розуму, називаючи злочинця, підкреслює не те, що вже все про нього відоме — вже він **Пол**, а заглиблюється в його імена-маски: “Michael Burke/Paul Ulrich”, “Ulrich/Burke” [12:399, 400]. Імена, що їх міняв лікар-убивця, не є промовистими, як і повинно бути для того, хто таїться. А що виразно окреслюється з цього антропонімічного конгломерату, то це його різномовність. Поряд з виразно англійськими антропонімами Burke, Mitchell є й такі, що можуть бути визнані за німецькі (ім'я Michael залежно від його озвучення як Майкл чи Міхаель може бути як англійським, так і німецьким; прізвище Ulrich, хоч воно й існує в такій формі як варіант англійського прізвища Ulrik, усе ж має переважно німецьке забарвлення), французькі (Sharveneau; французьким, так само як і англійським чи німецьким, можна вважати ім'я Paul [11:467]), іспанські, точніш — латиноамериканські (ім'я Huey). Мерзотник так приховував не лише своє ім'я, а й свою національність: не розкривав, звідки він родом. Письменник таким антропонімічним прийомом відмовляється від адресації цього свого персонажа конкретному народові.

Пол Улрік — чорна сторона проблеми евтаназії. Він дуже любляв працювати із невиліковно хворими і прискорював їх смерть. Між ділом убивав і цілком здорових. Це теж Джонатан Келлерман узяв із життя. Як є лицар евтаназії Джек Кеворкян, так є й судові

процеси над медпрацівниками, що вбивали заради вбивства. Наприклад, у вересні 2002 р. преса повідомляла, що в Нідерландах, у Гаазі, судять медсестру Люсі де Берк (який дивовижний, неймовірний збіг з одним із прізвищ-псевдонімів Пола Улріка!), що протягом 1997-2001 рр. убила 13 чоловік, у тім числі чотирьох немовлят. Трохи раніше, в 2000 р. в Англії 15 пожиттєвих ув'язнень отримав лікар Гарольд Шіпмен за 15 убивств. Пізніше розслідування довело, що насправді протягом 1974-1998 рр. Шіпмен убив 209 чоловік. Його теж називають Доктор Смерть, але ні краплини чогось спільного з літературним Доктором Смертю Елдоном Мейтом чи з реальним Доктором Смертю Джеком Кеворкяном у цього морфініста нема. Він став відповідником літературного Пола Улріка.

Письменницька майстерність Дж. Келлермана і висока суспільна вагомість проблематики роману спричинились до того, що провідним онімічним концептом цього твору якраз і стало згадане антропонімізоване позначення — Доктор Смерть, Dr. Death. Поза тим на рівень концептів у романі для середнього читача вийшли ще антропонімічні позначення вісьмох персонажів. У творі також використано значну кількість національних та загальнолюдських онімічних концептів, що існують незалежно від наявності чи відсутності їх у даному романі. Можна думати, що приблизно така ж картина концептуалізації власних назв притаманна не тільки цьому роману і взагалі не тільки творам детективного жанру. Передусім концептуалізуються наймення провідних персонажів. Авторські, запроваджені письменником топоніми чи інші розряди власних назв стають концептами художнього твору за умови їх істотності — як топонім **Глунов** у М. Є. Салтикова-Щедріна чи зоонім **White Fang** у Дж. Лондона.

1. Большой англо-русский словарь / Под рук. И. Р. Гальперина. — М., 1979. — Т. 1-2.

2. Букринская И. А., Кармакова О. Е. К вопросу о языковой картине мира / / Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть. Мат. конф. — Симферополь, 2001.

3. Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови: У 3-х кн. — Ужгород, 1999. — Кн. 3.

4. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки. — Львів, 2000.

5. Краткий словарь конгнитивных терминов / Под ред. Е. С. Кубряковой. — М., 1997.

6. Мозговая Т., Черная И. Эвтаназия: желанная смерть или убийство // Сегодня. — 2002, 4 февраля.
7. Разан А. П. Концепт “жизнь” в произведениях американских поэтов-романтиков и реалистов // Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть. Мат. конф. — Симферополь, 2001.
8. Рыбакин А. И. Словарь английских личных имен. — М., 1973.
9. Рыбакин А. И. Словарь английских фамилий. — М., 1986.
10. Collins English Dictionary and Thesaurus. — Glasgow, 1994.
11. Dauzat A. Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France. — Paris, 1951.
12. Kellerman J. Dr. Death. — N. Y., 2000.

Н. Г. Иванова

**ПРОИЗВОДНОЕ СЛОВО В ФОНОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ
ОНИМА-КОРРЕЛЯТА**

Фоновое пространство представляет собой не очерченную чёткими границами некую сумму экстралингвистических знаний. Если в тексте фиксируется отномастическое новообразование, то какой бы словообразовательной сложности оно ни было, сколько бы деривационных шагов ни отделяло его от исходного слова словообразовательного гнезда, идентификация его значения всегда начинается с исходного слова гнезда, то есть с онима, с имени собственного. Когда читатель выделяет оним из новообразования, он тем самым апеллирует к собственному довольно обширному багажу фоновых знаний.

Не любой оним избирается поэтом для образования нового слова, а лишь тот, который известен большинству представителей языкового коллектива. Обычно фоновое пространство таких имён собственных настолько знакомо, привычно, что без труда происходит переход от предварительной стадии экспликации к её началу.

Вне коммуникативного задания оним обладает имплицитной семантикой, состоящей из необозримого числа семантических сущностей, называемых пресуппозициями. Смысл пресуппозиции “основывается на предварительном опыте носителей языка, условиях, в которых протекает речевое общение, и в целом на знании говорящими и слушающими окружающей действительности” [6:57].

Взаимосвязь дискурса и релевантной пресуппозиции может быть прямой и непрямой. Прямая связь предполагает, что в фоновом пространстве онима, вернее, в его части имеются пресуппозиции, связанные с функционированием онима только в прямом значении.

Прямые пресуппозиции занимают главенствующее положение по отношению к переносным, или непрямым пресуппозициям, более того, не прямые пресуппозиции вырастают на основании прямых.

Метонимические отношения между прямой и непрямой пресуппозициями могут осложняться сопутствующими дополнительными переосмыслениями. Например, импликационные связи пресуппозиций (часть-целое) сопровождается конверсивная импликация оценочного значения. В стихотворении В. Шефнера “Сальери” говорится о том, что общепринятая, устоявшаяся точка зрения, будто Сальери отравил Моцарта, является в действительности лишь легендой:

Он Моцарта не отравлял,	Пусть небыль о мёртвом Сальери
Он был в своей Вене оболган,	Скорей порастает быльем —
Молвой осужден без суда,	Живут ещё в мире сальери,
Надолго, надолго, надолго, —	Живых мы, живых узнаём!
Но всё-таки не навсегда.	[8: 36-37].

Появление возможности конверсивной импликации в непрямой пресуппозиции, релевантной для новообразования сальери (мн.ч.) обусловлено несколькими степенями идентификации релевантной пресуппозиции онима Сальери. Дискурс “Он Моцарта не отравлял” делает релевантной пресуппозицию: “Ложно, что Сальери отравил Моцарта”. И если последняя сопровождается негативной оценкой, то пресуппозиция дискурса не только снимает отрицательную оценочность, но восстанавливает мелиоративное значение, связанное с творчеством Сальери.

Это значение имеется в таких, например, ядерных пресуппозициях фонового контекста онима Сальери: Сальери — талантливый, известный композитор, дирижёр, педагог; среди учеников Сальери были Л. Бетховен, Ф. Шуберт, Ф. Лист [7:1157]. В пресуппозиции, релевантной для новообразования, сохранятся мелиоративное значение: сальери — “талантливые, одарённые музыканты”.

Прямая и не прямая пресуппозиции онима могут быть связаны

метафорическими отношениями. Например, отмифонимические новообразование сезамисто в дискурсе: “дверь открылась царственно, сезамисто” [4:173], обусловлено не прямой пресуппозицией, которая в результате действия симилятивной связи образовалась от прямой: “Сезам — сказочная гора, в которой спрятаны несметные богатства”. Общая семантическая часть (сказочность) делает возможным появление не прямой пресуппозиции: Сезам — это всё, что сказочно, нереально, волшебное. Новообразование сезамисто как бы материализует, воплощает волшебность, являясь очень удачным поэтическим развитием фразы “Сезам, откройся!” из “Тысячи и одной ночи”. В этой фразе Сезам воспринимается как географический объект, в действительности никогда не существовавший.

Выбор релевантной пресуппозиции для экспликации новообразования, как мы отмечали, в конечном счёте всегда зависит от дискурса. Особенно ярко это наблюдается, когда создаются так называемые квазиоксюморонные сочетания:

Но скажу,	забираются в звёздный простор,
Колизей,	Но на зрителей и гладиаторов
без иронии —	Разделяется мир до сих пор.
Я от страха порой холодею.	Гладиаторов не обижу —
Только внешнее безнероние	Их жалею всей шкурой, нутром,
В мире этом —	Ну, а зрителей ненавижу,
сплошном Колизее.	В каждом зрителе жив Нерон.
Расщепляют, конечно, атомы,	[4: 379-380].

Прямая пресуппозиция онима Нерон (“Нерон — римский император, правление которого отличалось жестокими репрессиями”) на основе симилятивной связи (общая часть — жестокость) обуславливает появление не прямой пресуппозиции (“Нерон — жестокий человек, равнодушный к страданиям других людей”), которая входит в значение производящей основы -нерон-. Данную пресуппозицию сопровождает отрицательное значение, которое будто бы снимается антонимической семантикой форманта без-, но тут же восстанавливается дискурсом (внешнее безнероние). Квазиоксюморонное сочетание необходимо для появления экспрессивного значения в дискурсе.

Зачастую дискурса недостаточно для того, чтобы определить

непрямую пресуппозицию, релевантную для отономастического образования, — тем не менее экспликация семантики нового слова осуществляется без труда. В этом случае дискурс “перекладывает” часть своих функций на формант, словообразовательная семантика которого выполняет функции дискурса и для производящего онима и для экспликации нового слова, например:

Мне дорог Фет,
Хоть есть поэты лучше,
Но,
как на расплодившихся
котят,
С тоскою натыкаюсь я
на кучи
Мурлыкающих сереньких фетят.
[3: 174].

Семантические компоненты “множественность”, “незрелость” форманта — ят(а) эксплицирует не прямые пресуппозиции, составляющие семантику новообразования фетята. Сема “множественность” обуславливает уместность производной пресуппозиции: фетята — те, кто подражает творчеству А. Фета, — которая связана метонимическими отношениями с прямой: Фет — известный русский поэт. Сема “незрелость” симулятивно связана с упоминавшейся не прямой пресуппозицией онима общей семантической частью “незрелость”. Таким образом, полная экспликация семантики новообразования поддерживается дискурсом и уточняется формантом: фетята — “те, творчество которых отличается незрелостью, подражанием Фету”.

Особого внимания заслуживают пресуппозиции двух онимов, которые слиты в одном новообразовании. Такие слова представляют большую редкость, так как: 1) образуются по окказиональному словообразовательному типу, 2) в их семантике пресуппозиции собственных имён вступают в сложные симулятивные отношения. Например, при помощи междусловного наложения создано оттопонимическое новое слово Евросима (Европа — Хиросима):

И увидит,
Нажав хиросимскую кнопку,
Новый майор Фирби,
Как превратится Европа
в мёртвую
Евросиму.
[5: 16].

Отношения прямых пресуппозиций онимов уникальны, так как подобны отношениям агента (Европа) и референта (Хиросима), представленных в элиминированном виде (Евро-, –росима). В новом слове представлены компоненты, необходимые для расшифровки симулятивной связи между пресуппозициями онимов. Поскольку такие слова отличает свернутость семантики, их поддерживает дискурс, в котором имеются “полные” онимы.

Если семантическая сжатость онимов достигает инициального типа, то отономастическое новообразование сопровождается образные, звуковые ассоциации, опирающиеся на графические: Отпевали сенатора ХХ, отпевали ещё живого... Он замученно улыбался, тёзка хохмы и тёзка века... (Примечание поэта: сенатор Хьюберт Хемфри был известен в Америке под инициалами Х.Х. Друзья, зная о его смертельной болезни, устроили званый ужин — прощание с ним) — [2: 98-99]. Сенатор ХХ — тёзка хохмы, тетка века (ХХ в.).

Определяя релевантную пресуппозицию онима, мы апеллировали к фоновому контексту, который известен читателю. Читатель был знаком с онимом, и звуковая сторона его была привычна. Но дискурс может быть построен с учётом знания онима. Он становится основанием, пружиной для порождения образных ассоциаций, связанных с онимом. “Чем непривычнее для нас слово, — пишет Д.Н. Шмелев, — тем заметнее становится его звуковой состав, тем чаще мы соотносим его с другими словами именно по звуковому сходству, разлагаем слово на звуковые отрезки, как-либо ассоциирующиеся со знакомыми нам единицами языка” [9: 202].

В стихотворении А. Вознесенского “Храм Григория Неокесарийского, что на Б. Полянке” наблюдаем омофоническую перестройку собственного названия, которое на основе звуковой ассоциации преобразуется в цепочку нарицательных обозначений:

Название “неокесарийский”	И ввёл подсолнух керосинный,
Гончар по кличке Полубес	И синий фон, лук серийный,
Прочёл как “неба косари мы”	И разрыв-травы в изразец.

[1:173].

“При установлении новых, не свойственных слову, как таковому, сближений, говорящие могут изменять звуковую форму слова, как бы “проясняя” его внутреннюю форму, а тем самым внося в слово дополнительные экспрессивно-смысловые оттенки” [9:203].

В зависимости от качества содержательных компонентов пресуппозиции делятся на ядерные (чаще всего это пресуппозиции энциклопедического и дефиниционного характера) и периферийные.

Фоновое пространство представляет собой гибкую структуру, которая может трансформироваться, актуализируя не только ядерную, но и самую “неожиданную” (с точки зрения внекоммуникативного задания) периферийную пресуппозицию.

Релевантная пресуппозиция содержит семантические компоненты денотативного и коннотативного плана.

Фоновое пространство привлекается при экспликации новообразования в том случае, если семантический коррелят последнего обладает индивидуальными значениями, которые не исчерпываются парадигматическими и синтагматическими связями данного слова и близки к экстралингвистическим ситуациям и оценкам.

1. Вознесенский А. Соблазн: Стихи. — М., 1978.
2. Вознесенский А. Дубовый лист виолончельный: Избр. стихотворения и поэмы. — М., 1975.
3. Евтушенко Е. Утренний народ: Новая книга стихов. — М., 1978.
4. Евтушенко Е. Избр. произведения. В 2-х т. — Т.1. — М., 1980.
5. Евтушенко Е. Мама и нейтронная бомба // Новый мир. — 1982. — №7.
6. Плотников Б. А. Основы семасиологии. — Минск, 1984.
7. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 3-е изд. — М., 1984.
8. Шефнер В. С. Северный склон: Книга новых стихов. — Л., 1980.
9. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики: На материале русского языка. — М., 1973.

Ю. О. Карпенко

АНТИЧНА МІФОЛОГІЯ ЯК ПОЕТИЧНА ЗБРОЯ

В українській літературі оніми античної міфології в більшій чи меншій мірі використовувалися завжди. Але по-різному. Якщо не торкатися давніших часів і почати від “Енеїди”, то там вона, входячи в сюжет твору, загалом висміюється, має знижене стилістичне забарвлення. Епігони І. П. Котляревського цей напрямок значно посилили, довівши його до абсурду. Пізніше традиційно високий сенс античних міфонімів почав повертатися. Нагадаємо хоча

б ім'я **Прометей** у поемі Т. Г. Шевченка “Кавказ”. А у Лесі Українки антична міфологія одержала широке представлення і високе, дзвінке звучання. Недарма парафраза “донька Прометея” є одним з популярних позначень самої поетеси. Усю цю динаміку античної міфології в українській літературі блискуче описала Л. Т. Масенко [4]. Антична міфологія живе й активно працює і в сучасній українській літературі. М. Р. Мельник докладно й змістовно розповіла, як багато важить цей безсмертний шар онімії в творчості Ліни Костенко [5].

Дана стаття — спроба з'ясувати місце і функції онімів античної міфології у творах чотирьох поетів, кожен з яких є гордістю українського народу й української літератури, — Василя Симоненка (1935-1963), Василя Стуса (1938-1985), Олега Ольжича (1907-1944) і Євгена Маланюка (1897-1968). Вивчено тільки по одній збірці кожного поета [3; 7; 8; 12], але автор намагався провести це вивчення з максимальною ретельністю.

І перше, ніж викласти одержані результати, хочу сказати кілька слів про саму античну міфологію, точніше — про її життя в сучасній українській (і не тільки українській) мові. Тут можна з певним спрощенням виділити три групи міфологічних онімів та аеплятивів (без спрощення це групування вийшло б значно обсяжнішим, але то були б, власне, підгрупи все тих же трьох груп).

Істотна кількість слів, що вийшли з античної міфології, вже порвала чи значно послабила зв'язок з нею. Нині ці слова сприймаються носіями мови просто як існуючі, переважно без будь-якого зв'язку з античною міфологією. Де богиня кохання **Венера**, а де **венеричні хвороби**! Чи хто нині, вживаючи слово **лабіринт**, пов'язує його із спорудою Дедала для страховиська Мінотавра на острові Крит? Чи хто в слові **хаос** бачить тепер давньогрецьке міфологічне уявлення про “темне й життєдайне джерело всебуття” [10:209]? Пор. у В. Симоненка (говорить репортер — “виродок”): “Мій талант — це мускули машинні, голова — лабораторний **лабіринт**”¹ [8:228-229]; у В. Стуса: “пройдемо **лабіринтом** бід до сво-

¹ У збірнику надруковано: “лабораторний лябіринт”, але тут маємо відзначене в коментарях “деяке пристосування до правопису 1929 року” [8:306]. Дозволю собі це пристосування усунути, бо Симоненко писав лабіринт.

го речення” [12:161]; у Ольжича: “віримо твердо, що творчий дух переможе **хаос** і розклад, звідки б цей не походив і як не проявлявся” [7:180]; у Є. Маланюка: “Крізь грім доби, крізь **хаос** гри Мінливих хвиль, ти бачив Рим І вседержавну владу мислі” [3:252]. Втім, у Маланюка ужиток слова хаос може перегукуватися з його міфологічним сенсом: “Степ підвівся і втілювався в древній **хаос**, І посунув на нас в гостроверхих татарських шапках” [3:82].

Значно послаблений, але для чималої кількості носіїв мови ще усвідомлюваний зв’язок з античною міфологією має ще одна група слів, наприклад **муза**, **титан**, **гігант**. Для давніх греків **муза** — то одна з дев’яти дочок Зевса і Мнемозіни, богиня одного з видів мистецтва, а для сучасності — “творче натхнення” або “творчість поета” [11, 4:822]. Так само міфологічний **титан** — одне з божеств старшого покоління, народжене Ураном і Геєю, а сучасний — “людина, що відзначається надзвичайною, величезною силою розуму, таланту, винятково видатна, героїчна особа” [11, 10:127], а також ще два омоніми (метал і кип’ятильник), що родоводом теж пов’язані з міфологічним титаном. **Гіганти** — теж діти Урана і Геї, але іншої породи — дикі велетні, що вели тривалу й жорстоку боротьбу з олімпійськими богами, поки не були переможені. А тепер **гігант** — просто велетень зростом або духом. До речі, лише це останнє слово з п’яти названих вище в академічному тлумачному одинадцятитомнику зовсім не має міфологічного варіанта значення, хоч воно з міфологією зберігає помітно тісніший зв’язок, ніж слова **лабіринт** та **хаос**. Пор. у О. Ольжича: “Встає, наче поросль, струнка і густа, Страшне покоління **титанів**” [7:88]; у В. Симоненка: “Народе мій! **Титане** непоборний, що небо підпирає голубе!” [8:64]; “ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте **гігант**” [8:260]; у Є. Маланюка: “Добрідень, польовая Беатріче, Селянська **музо** цих достиглих піль!” [3:93]. У Маланюка, найбільш “міфологічного”, як побачимо нижче, з чотирьох зіставлених поетів, і ця лексема може мати досить виразне античне забарвлення: “Не жар ліричних малярій, Не платонічні очі **Музи**, — Скінчився вік наш, кустарі, Під рокоти космічних музик!” [3:47].

У зв’язку з відривом (повним чи неповним) від свого джерела — античної міфології — розглянута досить обсяжну групу

міфонімів у подальшому розгляді до уваги не беремо. Враховуються тільки міфоніми двох інших груп. Одна з них, за загальним рахунком уже друга, функціонує в сучасних мовах тільки у зв'язку з окремим фактом чи окремою рисою міфологічного персонажа і переважно вживається разом з вказівкою на цей факт, рису, подію: **Танталові муки, Сізіфова праця** тощо. Пор. у В. Стуса: “Ти вся — в дощі. Ідуть дощі століть, осклілі краплі по щоках стікають. А очі ляку все чогось чекають і **Аріаднину** шукають **нить**” [12:68]; у Є. Маланюка: “О, люта пам’яте, безсонна **Аріадно**, Ти сучиш **нить** свою, складаючи нещадно Кровоточиві літери в рядки” [3:251]. Аріадна нині пов’язується зі своєю ниткою (так називають спосіб виходу із скрутного становища) — і все. Переважно мовці, що вживають цей вислів, не знають більше нічого — ні хто така Аріадна (донька Міноса, коханка Тесея, згодом дружина веселого бога Діоніса), ні обставини появи її **ниті**, частіше **нитки** (кубок ниток, що його Аріадна дала Тесеєві, допоміг цьому герою вийти з Лабіринту після перемоги над Мінотавром). Стус і Маланюк, зрозуміло, знали, бо інакше взагалі не вжили б цього міфоніма. А ось читачі можуть і не знати. М. Неврлий, що підготував збірку С. Маланюка досить дбайливо, пояснює це ім’я [33:434]. Збірка В. Стуса, упорядкована А. І. Лазаренком, відверто кажучи, кепсько, взагалі обійшлась без коментарів, пояснивши лише згадані в текстах В. Стуса прізвища.

Тут доцільно уточнити: і у Стуса, і у Маланюка **Аріадна** вже зовсім не міфологічна, а сьогоденна, стаючи поетичним виразовим засобом. В одному випадку це ім’я є прикладкою до іменника-звертання **пам’яте**, а **нить** стає рядком вірша. У другому, у В. Стуса, йдеться про більш абстрактний, але не менш трагічний сенс “вихід з безвиході”, якого очі шукають, але не знаходять. А краплина античності, збережена обома поетами, надає текстові особливої емоційності, підносить його до високої поезії.

Власне, в цьому ключі розшифровуються мало не всі вжитки античних міфонімів трьох із розглядуваних поетів. Окремо тут стоїть творчість О. Ольжича, у якого переважають прямі, а не переносні вжитки онімів. Це спостереження стосується не лише онімів другої групи (типу Аріаднина нить), а й третьої, останньої, що обіймає основний масив грецької та римської міфології и вклю-

час назви не за якоюсь однією рисою їх носіїв, а за їх сутністю (**Афродіта** — богиня кохання, **Марс** — бог війни тощо). Міфологічність імен переважно залишається їх поетичним ореолом, а за змістом вони називають — у гармонії зі своїм міфологічним наповненням — речі сучасні, потрібні поетові в даному творі.

З урахуванням сказаного, тобто без назв першої групи, які можна вважати античними міфонімами лише з генетичного погляду, розглядувані збірники наших чотирьох великих поетів розподіляються наступним чином.

Найменше міфонімів — тільки один — у збірнику В. Симоненка “Берег чекань”. Поет використав його блискуче, можна сказати — геніально: “Юність вчать — наука їй не шкодить, Але рветься зойк у мене з уст: Хай до неї й близько не підходить Із своєю міркою **Прокруст!**” [8:75]. Пор. і в “Щоденнику” “Я виступаю... проти лицемірів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію, в **прокрустове ложе** для науки, мистецтва і любові” [8:262-263]; запис зроблено 8.10.1962. Цей міфонім під пером Симоненка став нищівним ударом по Системі. Міфонім належить до другої групи: розбійник-потвора Прокруст біля Афін приміряв подорожніх до спеціального ложа: хто був довший — відрубав ноги, хто коротший — розтягував за допомогою молотка. Точна, влучна, вбивча паралель до поширювачів “єдино правильного” марксизму-ленінізму. Я мав “щастя” пізнати це в свої студентські роки і зокрема при вивченні (обов’язковому!) примітивних праць Сталіна з мовознавства. А щодо міфологічного **Прокруста**, що по-грецьки означає “витягувач”, то це закріплене традицією прізвисько бандита, якого насправді звали **Дамаст** [10:174]. Ні це фактичне ім’я, ні інші його прізвиська-епітети **Проконт** “вкорочувач” [9:464] та **Поліпемон** “той, хто примушує страждати” [1, 2:1348, 1388], ні те, що Тесеї знищив Прокруста його ж способом: поклав на його ложе, яке виявилось замалим, та й відтяв ноги — нічого цього вже більшості мовців невідомо, а **Прокрустове ложе (ліжко)** знають усі.

Відповідь на питання: чому так мало? — дає, можна думати, адресація й стилістика творів В. Симоненка. У самвидавівській статті “Симоненко — ідея”, що дійшла на Захід “через залізну завісу” [8:306], добре сказано про поета: “Сам він, наче корінь, ви-

йшов з землі, з органічною любов'ю до неї і свого селянського роду” [8:285]. Варто зважити й на слова Івана Кошелівця, що написав велику й змістовну передмову до збірника: “На відміну від Ліни Костенко чи Івана Драча, Симоненко не був підкресленим модерністом, який входить в літературу тільки з своєю поетикою, що має виразно відрізнити його від інших” [8:17]. Поет намагався висловити наболіле прямо і просто. Коли пишеш “Некролог кукурудзяному качанові” чи послання “Курдському братові” — не до антики. У поета й історичних осіб античних часів згадано лише двоє. Причому згадано по-симоненківськи, з вибуховою силою. Один онім — **Спартак** — в узагальненій і осучаснюючій множині і в найсильнішій позиції, в самому кінці вірша (у такій позиції в нього вжито й міфонім **Прокруст**) “Леся Українка”: “Ти — хвора дівчина — серед глухої ночі, Врізаєш в вічність огненні, пророчі Слова з прийдешніх соняшних віків, Щоб ті слова хитали чорні трони, Щоб їх несли з собою легіони Нових, непереможних **Спартаків**” [8:71]. Ні, своя поетика, що відрізняє його від інших, у В. Симоненка все ж була! Друге ім'я — у “Щоденнику”. То просто нездійснений план. Але як же він поданий! “Треба написати поему про **Герострата**. Це зараз дуже актуально. **Земля кишить Геростратами**” [8:264].

Більше античних міфонімів — сім — у збірнику В. Стуса. Майже половина їх — в одному вірші, до речі — теж у його кінцевій частині: “І, білоустий, я кажу: помри, блукачу дня, зі свічкою своєю. Бо дибиться Гора Терпінь. Під нею — умри і встань, повержений **Антею**, **Стікс** чорною пойнявся течією, і жде **Харон** погідної пори” [12:187]. У Стусових вірших, написаних у жорстоких, нелюдських гулагівських умовах, мотиви смерті звучать нерідко. І завжди — в контексті Шевченкового: “караюсь, мучюсь, але не кають”. А старий дід **Харон**, що перевозив померлих на тому світі через річку **Стікс**, у поєднанні з радянським звертанням **товариш** набув нечуваної саркастичної потуги у вірші, що фігурував як одне з головних звинувачень поета в судовій розправі над ним. Ось початок вірша: “Колеса глухо стукотять, мов хвиля об пором. Стрічай, **товаришу Хароне**, і з лихом, і з добром” [12:274].

Не менший сарказм вкладено поетом і в ім'я латинського бога **Януса**, який у Древньому Римі мав багато різних і поважних

функцій і зображався з двома обличчями, що зрештою й визначило його сучасне сприйняття: **дволикий Янус** — “лицемірна людина” [10:213-214]. Тобто Янус увійшов, за нашим групуванням, до другої групи античних міфонімів: “**Дволикий Янус** — кожне людське горе і сльози серця — тільки лотоки чи радості, а чи біди — байдуже” [12:173]. В обох випадках сарказм і так само — інші почуття адресуються, зрозуміло, не античним міфонімам, а з допомогою цих міфонімів — дійсності, у якій живе поет і яку він заперечує. Адже не божество, а сучасник, представник Системи “Товариш ім’ярек чатує — всі шпари заткав” [12:84]. Система видавалась непоборною. А ось упала. І не в останню чергу — завдяки Стусові й таким, як Стус.

Навіть **Ікар** — герой, що летів разом з батьком Дедалом на зроблених ним крилах і надто близько піднісся до сонця, що й призвело до катастрофи й загибелі юнака, стає лише виразником гірких Стусових почуттів: “У небо, у надвиш, у стужу прелюту, до сонця, **Ікаре**, ти, рабе розкривь, отам і здобудеш останню покуту, розпалиш, як горно, нагірний свій біль” [12:85]. До речі, шматок цього вірша (від наведених слів) у збірнику повторений ще раз, уже як окремий твір [12:156]. Такі недогляди упорядника трапляються і в інших випадках [пор. 12:86 і 94].

Якщо долучити до наведених даних фразеологізм **Аріаднина нить**, про який уже мовилось, та новаторське сполучення **атлантові музики**, то це й уся антична міфологія розглядуваного збірника В. Стуса. Останнє сполучення потребує коментарів, а можливо й дискусійних інтерпретацій: “Від рамена — крик, високий зойк — у дві гінки долоні, неначе рури, мов многоколонні голосники **атлантових музик**” [12:212]. **Крик, зойк, голосники, музики** — це звукова трансформація неймовірної м’язової напруги титана **Атланта** (до речі, брата Прометея), що мусив за велінням Зевса, як покарання за участь у боротьбі титанів проти олімпійських богів, підтримувати небо [9:59]. Зрозуміло, й цей образ лише використовує Атланта, але стосується не його самого, а страждання поета. Наведений текст — кінець вірша, а його початок: “На Колимі запахло чебрецем” [12:212].

У пошуках виразності автор не цурається й слов’янської міфології, що з’являється в пейзажних замальовках як символ древності

й святості рідної землі: “Блукає старезний **Волос** привидом із вертепу. Та прозимом осінь віє, німує земля **Сварога**, і сонце божеволіє, бо ж холодно і волого” [12:230]. Пор.: “Натужний бурштиновий голос Колишеться, немов би чад Офір, яких заправив **Волос** З прагнущих долі навздогад” [12:65]. Відмінність ужитку слов’янської міфології від античної полягає в тім, що у Стуса **Сварог** і **Волос** — це такі вони, ці боги, а не щось інше. Античні міфони́ми — завжди щось інше, яке лишень символізується, виражається за допомогою античних онімів.

У збірнику О. Ольжича античних міфонімів приблизно стільки ж, як у Стуса — дев’ять. А якщо взяти до уваги, що упорядник Микола (Мікулаш) Неврлий зазначив на звороті титульної сторінки — “Повне зібрання творів поета”, тоді як збірни́к В. Стуса дуже й дуже неповний, то можна вивснювати, що В. Стус ужив античних міфонімів, очевидячки, більше, ніж О. Ольжич. У кристальних і лаконічних віршах Ольжича поет епічного скерування полюбляє пряме, а не фігуральне слово і, як археолог, дуже полюбляє сиву давнину. Ці обставини зумовили зовсім не такий, як у Симоненка й В. Стуса (і Є. Меланюка), ужиток античних міфонімів. У Ольжича вони вживаються в прямому значенні: **Атена** — це таки **Атена**, точніше — її скульптура (за прийнятим в Україні правописом — Афіна), а **Кіприда** (епітет Афродіти; від острова **Кіпр**, біля якого вона народилася з морської піни) — це таки **Кіприда**. Символічний сенс може майорити десь на другому плані, але він не стає основним значенням оніма: “Заходить сонце. Кане тишина. Холодна алябастрова **Атена**. Не повернула втомлена луна Лже-патетичний оклик Демостена” [7:56]; “А на острові в морі, кажуть, Пружногруді жриці **Кіприди** Так солодкі пестощі знають, Що вмирають мужі від щастя!” [7:158]. Є в поета й римський відповідник богині кохання — у вірші, що називається “Сонна **Венус**” [7:99]. Вірш — опис картини, найімовірніше — Нікала Пуссена, яку поет міг бачити в Дрезденській галереї і яка називається по-французьки “Venus endormie”, по-німецьки — “Ruhende Venus”. Звідси й незвична в українській мові форма **Венус**, а не **Венера**, і специфічний опис деталей: “П’янка сопілка **фавна**, що вона З гушавини метеликами лине; Співають дзвінко сонячного дня Птахи і листя, вітер і хмарини”.

Міфоніми в текстах Ольжича часто з'являються парами, як у наведеному випадку (**Венус** і **фавн**. Пор. ще: “О, дяка, Неземна, Прегарна! Та ж буде все лише твоїй хвалі: І мудрий устрій римської землі, І **Поле Марса**, і холодна **Карна**” [7:166]; “Змагання пориву і стрілу Не вмере у століттях далеких, Щоб плакала **Андромаха** І вже вирушав **Гектор**” [7:112]. Міфоніми й тут означають самих себе, не зазнаючи семантичних трансформацій. Однак усе ж ступінь їх символічності зростає. У першому з наведених уривків **Неземна, Прегарна** — це **Лукреція** (у поета — Люкреція), мужній твердий чин якої захоплював мужнього і твердого Ольжича: у нього є два вірші з назвою “Люкреція”. Вірна дружина римського громадянина Тарквінія Коллатина, Лукреція заподіяла собі смерть, коли її звалтував Секст, син останнього римського царя Тарквінія Гордого (508-507 рр. до Р. Х.). Цей чин Лукреції призвів до повстання римлян проти панування етрусків і скинення царя, що відкрило шлях майбутньому розвитку Риму і “мудрому устрою римської землі” [9:324]. Ілюстрацією цього мудрого устрою і слугують два римські теоніми — імена бога війни **Марса** (це ім'я включене в топонім **Поле Марса**, точніше **Марсове поле**, лат. *Campus Martius*, де в Римі відбувались народні збори, спортивні змагання й військові паради) та богині фізичного розвитку і захисниці дітей **Карни** [6, 1:624; 10:120]. До речі, богиня Карна виявилася настільки маловідомою, що М. Неврлий у коментарях заступив її індуїстською **кармою**, яку теж витлумачив неадекватно [7:228]. У вірші Ольжича **карма** ні до чого, а **Карна** в парі з **Подем Марса** говорить про гармонійний фізичний розвиток. В іншому вірші з тою ж назвою називаються інші, але схожі наслідки чину Лукреції і втілюються вже в іменах двох історичних осіб, а не міфонімів: “Проста чесноту юної землі... Що **Брутові** і **Цезарю** дасть сили. Щоб полонили море кораблі І легіони сушу полонили” [7:105].

Другий же наведений уривок, з **Андромахою** і **Гектором**, — теж про безсмертя героїчного чину. Плаче кохана дружина, але Гектор виходить на захист рідної Трої — на битву і на загибель. І чин його “Не вмере у століттях далеких”, надихаючи інших.

Ще один античний міфонім Ольжича — **Лета**, річка забуття у царстві мертвих. Це єдиний у поета міфонім другої групи, що існує

нині тільки як показник забуття, переважно у фразі “канути в Лету”. Втім, Ольжич у жартівливому альбомному вірші використовує його з трохи іншим семантичним наповненням: “А виходь, коли не сила, За безжурного поета: Буде пити, як горилия; Та згадок про нього й **Лета** Не загладить, Олю мила... Навіть **Лета**. Отаке то!” [7:168]. Не в альбомі, а в збірці чи бодай на газетній шпальті Ольжич такого вірша не вмістив би. Як автор цієї статті вже мав нагоду зазначити, “усе те, що називається мовними засобами виразовості, має в поета один керунок, одну напрямну: боротьба, бойовий чин” [2:116].

Звернення до міфологічної онімії у Ольжича не обмежуються античністю. Він, як і В. Стус, оперує й слов'янським язичницьким патеonom. Пор. ремінісценцію зі “Слова” у вірші про Данила Галицького: “До дна Каялу вилято далеку, Та **Див** вже знову на верхах дерев” [7:108]. Поет приймає й існування у слов'ян бога **Коляди**, який є безперечною вигадкою дослідників міфології. Звучить тим не менш гарно: “Деся він іде, **Коляда**, десь ступає широко. Місяць — і вкриють галявини радісні вруна...” [7:42]. У віршах поета згадується й скандинавське верховне божество: “Ти, що мечеш всі стріли — **Один**, Тільки ласка — стріла твоя злотна” [7:46].

Для мене залишилась незрозумілою онімія прекрасного і польжичевому залізного вірша “Тридцять днів”. Дія нібито в Африці: “Та в долині **Нума**, злого бога, Нас обпали силою всією”, “Двох царівен ми везли для **Тота**, Для царя, як лев, страшного в злості” [7:117]. Коментар М. Неврлого: “**Долина Нума** — долина легендарного злого бога в Африці”, “**Тот** — легендарний цар люджерського африканського племені” [7:226] явно вилучений з тексту самого вірша і фактично нічого не пояснює. Може, все ж ідеться про єгипетського бога мудрості й письма **Тота** (але він схильності до вбивств не виявляв) та **Нумідію** — країну, що лежала на захід від Древнього Єгипту? Бо реальний бог **Нум** був не злим, а верховним, і не в Африці, а у самодійців — ненців, сількупів та інших народів далекої Півночі [6, 2:227].

О. Ольжич, що і в своїх археологічних розвідках, і в своїх віршах любляв глибоке доісторичне минуле, має й такий міфологічний образ: “Щодень, щоніч, то менша віддаль. Легкий похід без вороття! **Наш бог** — **маленький чорний ідол** В наметі нашого вож-

дя” [7:45]. А взагалі треба констатувати, що міфонімів та й онімів у цілому в Ольжича мало. Це зумовлено, гадаю, поетикою його залізного лаконізму. Правильно сказав Улас Самчук: “На відміну від свого батька з його співучою лірикою, Ольжич хотів бути маломовним, простим, кам’яним...” [7:205]. Мабуть, підсвідомо діяла і його звичка революціонера-конспіратора, пор.: “Сховати — що найдорожче: Сховати їх імена” [7:74].

У розглянутих збірках трьох поетів — свої античні міфоніми у кожного. Жодного повторення! Міфонім, наявний в одній із збірок, ні разу не зустрівся в іншій. Це пояснюється як багатющим арсеналом античної міфології, так і індивідуально-авторськими пріоритетами. Зате закоханий в антику Є. Маланюк, який ужив у аналізованому збірнику 27 античних міфонімів, у півтора рази більше, ніж усі три поети (у вивчених збірках) гуртом, іноді вживає ті ж міфоніми, що й В. Стус та О. Ольжич.

Адже й рідний край для Маланюка — **Степова Еллада**. І міфоніми він брав з ресурсів Еллади. Римських — тільки два: **Марс** і **Венера**: “Риму козацького сивий **Марсе!**” [3:130] — це про гетьмана Мазепу, причому саме латинський теонім зумовлюється чільним образом Риму. А **Венера** з’являється взагалі не в божественному контексті, а в гнівному осуді суспільного непотребу як основа авторського okazіоналізму: “І всі раптом побачать Очима, повними гніву, Що то все тільки розхлюпана пазуха **кіновенери** Та порожня гума презервативу” [3:266]. Грецька богиня кохання **Афродіта** з’являється у Маланюка тех серед прокльонів. Але тут ідеться все ж про те, що він, проклинаючи, любить, а не про те, що з погордою відкидає: “І на тобі — прокляття всіх прокльонів, Так будь же проклята ще раз, полужива, Елладо Скитська, Елладо Степова, **Сарматських Афродит, кирпатих Аполлонів!**” [3:83].

Уже з наведених прикладів видно, що Є. Маланюк уживає античні міфоніми зовсім не так, як О. Ольжич. У Маланюка вони не рівні собі, а позначають певні властивості, є символами, поетичними виразниками тих чи тих понять, пов’язаних з їх міфологічними функціями: **Марс** — це Мазепа, **кіновенера** — це те, що нині іменується кінозіркою і має ще більш розхлюпану пазуху, **Афродіта** — сарматка (І то знову символ, бо йдеться про українку), **Аполлон** — кирпатий (теж українець!). Поет проклинає “Сарматських

Афродит, кирпатих Аполлонів”, так, як батько лаяв би дітей, тобто — дбаючи про них, з любов’ю до них.

У такому дусі функціонують у віршах Є. Маланюка й інші античні міфони́ми: “і вона росте і квітне — буйна **стєпова Деметра**” [3:133]; “Ось пурпуром **Цітери** — сором і на щоках, і на чолі” [3:111]; “Та не соромлюся довіку пам’ятати Блакитний день волинської землі. Співучу Ікву в шумі водоспаду, Пруживий мармур ледь смаглявих тіл, і Вас, **пів-Артемїду, пів-наяду**, Що, плывучи, здіймає срібний пил” [3:140]. І, тому ж адресатові: “Доба скрегоче і рикає Кризь порошок, полум’я і дим. Лиш ти, **волинська Навсикає**, На Ікві, в липні золотім, Лиш ти ввижаєшся частіше, Іонським мармуром ясна” [3:133].

Геліос у поета — просто сонце (а не бог сонця), хоч і пов’язане з Елладаю: “**Геліос** хрестить вогнем вдруге. І ладом Еллади Світ просвітляється...” [3:211]. А коли поет говорить про Україну і про “сонцем п’яну кров”, **Геліос** сполучається з **Дажбогом**, слов’янським богом сонця: “Південний бог в Твоїм сафірнім морі Знайшов нову купель. І Геліос, що — ясність і число, Ось став осліплім з ярості Дажбогом, І шалом соняшним клекоче зло В Тобі, небого” [3:178]. А в іншому вірші, де йдеться про варягів, про Рюрика з братами, що прийшли на Русь, Дажбог (в архаїзованому записі) вже одержує скандинавські міфологічні зв’язки: “А люд — ні елліни, ні скити — З цих візантійських україн... Як їх надхнути, розбудити, Щоб став їм **Даждбогом — Одін?**” [3:87]. Між ділом у наведених рядках, здається, формулюється ще одна гіпотеза постановки назви **Україна**.

Тут варто зазначити, що в творах Є. Маланюка представлена добряча половина слов’янського пантеону: “В космічнім рокотанні зір, О, **Сонце**, отче злої тварі, — Даремна кров твоїх офір **Перуновій** прадавній ярі!” [3:43]; “Це ж тисяча-яка засиніла весна? У котре ж це гряде **Ярило** із дарами?” [3:66]; “І спогад золотіє, як кохались У бурях квітня, в ворожбі **Купала**...” [3:209]; “Синьоокий, **стрибожий** вітер, Мов комонна стать козака” [3:85]. Нагадаємо, що **Стрибог** — то таки бог вітру. І тут, і в інших випадках слов’янські боги фігурують у Маланюка як реалії рідної древності. Хоч то і язичництво, а поет його шанує, бо воно своє. Лише оцей поетичний пістєт, створюваний контекстом, надає сло-

в'янським міфонімам емоційних конотацій. Але переосмислень тут нема.

Інша річ — антична міфологія. Вона має таке ж високе звучання, але слугує переважно знаками, символами інших речей. До вже наведеного вище додам кілька прикладів. Напівміфічна пророчиця **Сибіллі** (у нас **Сивіла**, також у множині **сивіли**, бо їх було декілька) виступає у поета в орудному порівнянні до суб'єкта **тиша**: “й тиша Все шамкотить **Сибіллою** беззубо” [3:159]. В іншому випадку цей онім з'являється в загальному значенні “пророк”: “Знов захід буряний. Недобрий. Знов пророкує кров'ю літер [...], Що тільки вищий свист **Сибіллі** Лунатиме в сліпім безмежжі” [3:40]. Об'єктом заперечного порівняння виступає й зір Ніоби, зіставляваний з очима Мазепа: “Ні, не порожній **зір Ніоби** — Зимні телескопичні очі Бачать майбутнього буряні доби” [3:130]. Обидва страждали, але **Ніоба** лише плакала за загиблими дітьми, а Мазепа боровся. І **Андромаха** з'являється в порівняльній функції: “Тоді очима, сповненими страху, Не повтори немудру **Андромаху**” [3:90]. Це — кінець вірша, зверненого до коханої. Ліричний герой сповіщає, що і їх майбутній син “буде воїн”, і сам герой зламає “марний стилос”, коли “ударить грім”. Можна пересвідчитись, що **Андромаха** у С. Маланюка одержує те ж експресивно-семантичне забарвлення, що і в О. Ольжича. І водночас бачимо істотну різницю між епічним скеруванням у Ольжича і ліричним — у Маланюка.

Маланюк нерідко ім'ям античного божества заступає назву “професії” цього божества. Пор.: “**Немезіда**? Судьба? Нагорода? Рівноваги нещадний закон?” [3:245]. Богиня людської долі й божої кари **Немезіда** у цьому контексті означає просто “покарання”. А богиня перемоги **Ніке** в обох її згадках означає “перемога”. Але поет орієнтується не просто на богиню, а на її скульптурне зображення кінця IV ст. до Р. Х., встановлене на острові Самофракія на честь перемоги македонського царя Деметрія Поліоркета над єгипетським флотом. Це зображення — Ніке Самофракійська (власне, її пізніша римська копія) — нині зберігається, вже з відбитою головою, в Луврі. Ця обставина — відсутність голови — накладає істотні конотації на сенс “перемога” у текстах Маланюка: “О, ніби **Ніке з Самотраки**, Твоя смертельна перемога: З одірваною головою, Безумна і посмертно-біла, Вона несе над полем бою Своє сліпе

й крилате тіло” [3:127]; “**Безголовая Ніке**, осяяна славою смерти, Безвлад крил необорних і вірність сліпої руки” [3:134].

Іменем же богині місяця **Селени** Маланюк називає сам місяць: “Затріпотіли зорі й вплив місяць. ...Чому звемо ми “місяцем” її, Богиню таємниці й непокою, **Селену** чарівну, **Астарту** тьмяну, Буття нерозділимого праматір, Правічну й нерозгадану **Іштар**?” [3:194]. **Астарта й Іштар**, які не були богинями місяця, стали претендентами на його позначення завдяки складним асоціаціям поета. **Астарта** — це головна богиня фінікійців, а інше звучання етимологічно того ж слова **Іштар** — богиня ассіро-вавілонська [10:42]. Але Астарта була й богинею кохання та покровителькою планети Венери [6, 1:115]. Ті ж функції притаманні й Іштар [6, 1:595]. Селена й сама мала прямі стосунки до закоханих [6, 2:424]. Ну а місяць — сонце закоханих — міцно пов’язаний з коханням і в українському фольклорі, і в українській поезії. Ось так, через любов, за Селеною у Маланюка поєднуються з місяцем Астарта й Іштар.

З усіх гомерівських героїв Є. Маланюкові найбільш імponує Одисей, що біографічно й емоційно є цілком зрозумілим. Одисей і ліричний герой віршів (фактично — авторське Я) ототожнюються: “Так **Одісеєм**, стомленим до дна, Лихим безмежжям чужини глухої, Вдивляються у острів той, що гоїв Солодким видом ясного сна” [3:139]; “Шлях **Одісея** перейдено, І десь скінчиться міт сторіч: День однооким **Поліфемом** Всіх звабить у печеру — ніч” [3:190]. Образами з осучасненим змістом стали й інші персонажі “Одісеї”. Тут — **Поліфем**, циклоп-людоджер, від якого Одисей ледве врятувався (маємо цікаву асоціацію: **сонце**, що заходить, — одноокий **Поліфем**); в іншому місці з’являється вже згадувана “волинська **Навсікая**”, у Гомера — царівна, яка знайшла непритомного Одисея на березі моря й закохалася в нього. У Маланюка є й вірш про Одисея, хоч і без згадки його імені, де персонажі нібито відповідають своєму гомерівському сенсу:

Так довго був двуликий і двоякий...
Ось — путній вітер в сонці золотім,
І ловлять ніздрі рідний дим **Ітаки**,
І бачуть очі свій родинний дім.
Каліпсо обіцяла вічну юність,

А Навсікая — та несла, як дар,
Безсмертну радість, серця многострунність,
Під снігом цноти — молодости жар.
Все проминув ти. Все здмухнув, як попіл,
Щоб ось віддять під тінню рідних віт
Себе — єдиній, вірній **Пенелопі** —
Як пізній плід невичерпаних літ [3:230].

Але і в цьому прекрасному вірші пізнього Маланюка за міфологічними реаліями Гомера стоїть теж міфологічна для 1958 р., коли був написаний вірш, реалія Ітаки-України. Лиш посмертно Маланюк зі своєю безсмертною поезією повернувся до рідної Пенелопи — української душі. Колись Маланюк писав, що Микола Зеров “невтомно й незламно закликав: *ad fontes*, до джерел, до джерел не смертельної й невичерпальної греко-римської Антики цілющого ліку на всеросійську барбарію і найпевнішої зброї проти неї ж” [3:314]. У різних кількостях, з різним, але завжди високим стилістичним забарвленням і функціональним навантаженням ця невичерпальна зброя активно використовувалась як Євгеном Маланюком, так і поетами-борцями Василем Симоненком, Василем Стусом, Олегом Ольжичем. Слід лиш зробити істотне уточнення: боротьба з “всеросійською барбарією” скеровувалась проти зажерливої імперії царів та генсеків і ніколи, для жодного з чотирьох поетів — не проти російського народу, російської поезії.

1. Дворецкий И. Х. Дневнегреческо-русский словарь. — М., 1958. — Т. 2.
2. Карпенко Ю. О. Національний аспект мови О. Ольжича // Міжнародна наук. конф. “Українська національна ідея: Минуле, сучасне, майбутнє”: Матеріали доповідей. — Одеса, 1995.
3. Маланюк Євген. Земна Мадонна. Вибране. — Братислава; Пряшів; Лондон, 1991.
4. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові // Мовознавство. — 1987. — N 5.
5. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко: Дис. ... канд. філол. наук. Рукопис. — Одеса, 1999.
6. Мифы народов мира. Энциклопедия. — М., 1980 — 1982. — Т. 1-2.
7. Ольжич Олег. Цитаделя духа. Повне зібрання творів поета. — Братислава; Пряшів; Лондон, 1991.
8. Симоненко Василь. Берег чекань. — 2-е вид. — Мюнхен, 1973.
9. Словарь античности. Пер. с нем. — М., 1989.

10. Словник античної міфології / Відп. ред. А. О. Білецький. — 2-е вид. — К., 1989.

11. Словник української мови. — К., 1970-1980. — Т. 1-11.

12. Стус Василь. І край мене почує. Поезії. — Донецьк, 1992.

Т. І. Крупеньова

МІФОНІМИ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ “ЛІСОВА ПІСНЯ”

У “Лісовій пісні” Леся Українка виразила свій народ, його ментальність, його поетичну душу. Фольклор і рідна місцевість з раннього дитинства полонили письменницю, вона збирала і твори декоративного мистецтва, і волинські мелодії для композитора М.В.Лисенка, і разом з чоловіком К.Квіткою записувала й публікувала народні пісні з нотами — вийшло кілька таких видань, починаючи з першого у 1902 р.

Конфлікти “Лісової пісні” — це протиставлення носіїв здорового, природного начала, що міститься в казково-фольклорних персонажах лісових істот, і людей з їх духовною обмеженістю, ницістю, прагматизмом, облудністю. Деякі дослідники вважають, що такий конфлікт був відповіддю поетеси на навальний наступ духовної реакції з її проповіддю власного благополуччя в своєму обмеженому болітці, з оспівуванням примітивізму й самозаспокоєння.

Аріадна Стебельська слушно говорить, що “суть драми — це не етнографія і не міфологія”, а “вічні, життєві, суґубо трагедійні, універсальні конфлікти” [9:253]. “Одежа” вічних конфліктів у “Лісовій пісні” — саме етнографія, міфологія. І мовознавці та етнографи з завзяттям розглядають не проблеми, скажімо, Дочасності і Вічності, Матерії та Ідеї, відбиті в драмі-феєрії, а проблеми української демонології, обговорюють етнографічні та етимологічні аспекти назв **Мавка**, **Перелесник**, **Потерчата** і т.д., іноді не дуже беручи в голову, що це не записи етнографа, а високохудожнє полотно.

Фахівці сперечаються щодо наявності легенд про мавок на Поліссі і нібито там їх не знаходять [1:34]. Але ж поетеси не йшлося про те, щоб змалювати демонологічну своєрідність однієї місце-

вості. Орієнтуючись у красвиді на конкретне “чудове озеро в лісі — Нечимне, біля Скулина”[4:150], вона водночас намагалася якнайширше охопити все, що її приваблювало в українській демонології. І якщо пишуть, що Леся Українка “дотворила” **Перелесника** [7:64] чи “Того, що в скалі сидить”[1:34], то просто не володіють люди відповідною інформацією, докладно описаною хоча б у дуже змістовній розвідці Й.О.Дзендзелівського[5:164-166].

Інша річ, що художні образи, змалювання демонологічних істот — авторські. Т.Борисюк цілком слушно відзначила, що Леся Українка “створила по суті авторський міф про Мавку”[1:33]. У Лесині Мавки нутрощів не видно, хлопців вона не заманує і не залоскочує до смерті[11:223]. У народних повір’ях мавки — “високого росту, обличчя мають кругле, а довге волосся опускають на плечі і прикрашають квітами. Одяг їхній тонкий, прозорий, падаючи недбало вздовж тіла. Їхніх бистрих очей не гріє людська душа”[2:26-27]. У Лесі Українки — це “символ прекрасної мрії, поезії, краси”, це романтичний образ [4:165]. А що назва лісової русалки **мавка** походить від праслов’янського слова **навь** “мрець” — то твердо встановлена лінгвістична істина [5:156-160]. Леся Українка зробила загальну назву **мавка** власною — **Мавка** і, спираючись на українські народні легенди, її опоетизувала.

Різні форми і різні напрямки поетизації одержали і всі інші включені в “Лісову пісню” демонічні істоти. Оскільки сенс їх назв належить загалом до з’ясованих (передусім у спеціальній праці Й.О.Дзендзелівського), зупинимось лише на деяких дискусійних моментах і на специфіці їх авторської поетизації в тексті драми.

Відзначимо в цьому плані такі ономастично істотні моменти.

1. Леся Українка оперує в “Лісовій пісні” фігурами нижчої демонології, тобто такими міфологічними поняттями, що існують у множині. І мавок, і русалок, і водяників, за народним повір’ям, є багато. Їх назви — то позначення виду, породи демонічної істоти. Отже, ці назви — загальні. Поетеса робить їх власними, виводячи в своїй драмі одного конкретного, індивідуалізованого представника цих істот чи одну конкретну їх групу (Потерчата, Злидні). У ряді випадків при власній назві існують фонові згадки про множинний чи апелятивний статус даних міфологем. Пор. “Я — **Мавка** лісова”, “**Мавко!** Ти з мене душу виймеш!”[10:216,225] — “про

мавок чув не раз, але ще зроду/ не бачив сам” [10:216]; “Не бійся, то **Русалка**. / Ми подруги, — вона нас не зачепить”[10:233] — “Ти, клятий баламуте, / ще знатимеш, як зводить **русалок!**”[10:208]; “Мавка ... з жахом дивиться на **Мару**”, “Зникай, **Маро!** Іде моя надія”[10:268,269] — “Се що за **мара?**”, “Ось тобі полинь — / згинь, **маро**, згинь!”[10:228,229]: у першому випадкові, при написанні ймення **Мара** з великої літери йдеться про конкретного демона, точніше божество смерті, пор. апофонічні форми **морити**, **мерти**, **смерть** та інше ім’я цього божества **Марена** [5:161-162], а в другому, при написанні **мара** з малої літери, мовиться про чіткіше не окреслюваний привид, примару, нечисту силу [3:2,405]; **Мара** є прикладом вищого слов’янського божества, що зазнало семантичної девальвації і перейшло у нижчу демонологію; “Вже тут навколо хати й **Злидні** ходять”[10:274]; при виділенні з групи: “**Один Злидень** кидається їй на груди”[10:275] — “бодай так вас самих посіли **злидні**” [10:277]: лексема **злидні** є древнім сполученням прикметника **злий** та іменника **день** у множині[6:2,266], тобто це сполучення початково означало “погані дні, поганий час”, далі “бідність”, а потім зазнало персоніфікації, тобто — міфологізації, яка, можливо, народилася з фразеологізмів-проклять на зразок бодай **злидні** побили (обсіли, посіли); “**Дитинчата-Потерчата**,/ засвітите каганчата!”, “Русалка в очереті зорить за **Потерчатами**, що миготять бігунцями, спалахують, блимають, снуються, перебігають”[10:237,239]; при виділенні одного з двох Потерчат у технічних позначеннях реплік: **Перше Потерча**, **Друге Потерча** [10:237] — “і бідним сиротяткам-потерчатам каганчики водою заливає”[10:206]: в останньому випадкові йдеться про всіх потерчат, а не лишень тих двох, що є персонажами твору, тому назва тут уже загальна, а не власна.

2. Серед народних номінацій нижчого демонологічного рівня має значне поширення явище табу. Тісно пов’язуючи назву з об’єктом, люди побоюються вимовити назву, щоб не з’явився небажаний сам об’єкт. Табуйовану назву заступають описовою номінацією — евфемізмом. Два таких евфемізми Леся Українка використала як основні наймення персонажів “Лісової пісні”, увівши їх у “Список діячів”. Це “Той, що греблі рве” і “Той, що в скалі сидить”. Поетеса не придумала цих назв і не вибудовувала їх за ана-

логією, а взяла з народних легенд. Й.О.Дзензелівський наводить величезний список подібних евфемістичних позначень, переважно орієнтованих на номінацію **чорта** чи більш абстрактної **нечистої сили** і виявлених у південно-західних українських говорах. Серед них є й номінації “тот, що у скалі”, “тот, шчо рипи рве”, “тот, що в берді сидит” [5:164-165]. Уточнимо, що **рипа** — то стрімкий берег чи урвище, також яр, а **бердо** — крута гора, велика скеля чи теж урвище [3:4,17;1,50].

Для одної з цих двох описових назв поетеса паралельно вживає й пряму: “з-під, землі з’являється темне, широке, страшне **Марище**” й заявляє: “Чи ти мене не знаєш? — “**Той, що в скалі сидить**”[10:268]. Тут негативну експресію виражено спеціальним суфіксом згрубілості. В інших випадках цей демон іменується або прямо **Мара**, або описово, пор.:”Невже пустив / тебе назад “Той, що в скалі сидить”[10:271]. Між іншим, якби Леся Українка вибудувала назву “Той, що в скалі сидить”, а не взяла її готовою з народних переказів[4:152], то вжила б притаманну їй літературну форму **скеля**, а не діалектно забарвлену **скала**.

Описово (щоб не накликати) називає мудрий дядько Лев персонажа, вказаного в “Спискові діячів” як **Пропасниця**: “Поки дійдем, ще й **тая** нападе — / не тута споминаючи — цур-пек — / а потім буде душу витрясати...” Але коли **тая** таки напала, він, проголошуючи замовляння, називає її повним прямим іменем: “**Щіпле-дівце, / Пропасниче-Трясовице!** / Иди ти собі на куп’я, на болота, / де люди не ходять, де кури не піють”[10:228]. Описово, але вже з художніх, а не забобонних причин, називає її і Леся Українка: “виринає **біла жіноча постать**”[10:228]. Це персоніфікована лихоманка, що має в народних повір’ях, як і інші хвороби, свої імена, пор. ще згадку її Куцем: “а Потерчата збіжжя погноїли, / **Пропасниця** їх досі б’є...”[10:274]. О.В.Юдін назбирав близько сотні імен (та їх варіантів) лихоманок у російських замовляннях, основним найменням визнав форму **трясовица**[12:243], але інших ужитих дядьком Левом номінацій не зафіксував. З них прозорою є форма **Пропасниця** (пор. **пропасти**), що слугує в українській мові і загальною назвою лихоманки [3:3,475]. Форма ж **Щіпле-дівце**, ужита в тексті в кличному відмінку, належить до загадкових. Й.О.Дзензелівський її оминув, говорячи про Пропасницю-Трасовицю[5:169]. Най-

імовірніша реконструкція називного відмінка — **Шіпля-дівця**. Тут **дівця** — ушляхетнюючий додаток, бо хвороби наділялись шанобливими іменами, а для **Шіплі** словник Б.Д.Грінченка вказує однокореневі лексеми, що стосуються хвороб: **шіпатися** — “чухатися”, **шіпавий** — “шолудивий, вкритий паршами”, **щіпавка** — “сверблячка”[3:4,498]. Тому ймення **Шіпля**, гадаємо, слід розуміти як “сверблячка”.

Евфемістичною є й розгорнута назва чорта **Куць**, що добре видно у зіставленні з позначенням його дружини — **чортиця**. **Куць** — то народна евфемістична назва чорта [6:3,165] з жартівливим відтінком: буквально “короткохвостий”. І назва **Куць** не утворення з суфіксом **-їь** [5:116], бо тоді було б **Куч**, пор. молодець — молодечий. Це просто короткий, нечленний прикметник, що нині функціонує у членній формі **куций**. При цьому назва закономірно зберігає українське м’яке **ц’**. Здатність до варіювання імен демонічних істот використав і Перелесник, що залицяється до всіх демонічних істот жіночої статі. Мавка його відсилає до іншої: “А там же / твоя **Русалка Польова, що в житі**”[10:224]. У “Спискові діячів” та в ремарці ця Русалка іменується коротше: “З жита раптом виринає **Русалка Польова**”[10:252]. А сам Перелесник, уже в другій дії, уживає таку номінацію: “Хтів я одвідати **Русалоньку, що в житі**”[10:266]. Маємо виразний вірець того, як звичай табування, що має світосприймальну генезу, стає в Лесі Українки художнім засобом, що має генезу поетичну.

3. Демонічні персонажі “Лісової пісні” належать переважно до нижчого рівня міфології, ієрархічно-п’ятого [8:2,451]. Вищих рівнів сягають лише **Доля** — третього та **Мара**. Це активно використала Леся Українка з художньою, зображальною метою. У діях та розмовах демонічних істот драми раз у раз з’являються фігури вищого, четвертого міфологічного рівня, де зосереджені повелителі, провідники цих істот — Лісовий цар, Водяний цар, Морський цар (він же — Чудо-юдо) та ін.

Так, “Той, що греблі рве” поважно поянює Водянику, чому він не буває на озері влітку: “Тоді я в морі, діду. / Мене на поміч кличе **Океан**, / ... / Як **цар морський** покличе — треба слухать” [10:207]. А Русалка, відмовляючи віддати Водянику вінець перловий, говорить: “Ні! / то дарував мені **морський царенко**”[10:209]. Мавка ж

сама зіставляється з **лісовою царівною** — у плані заперечному: “А ти хіба вже **лісова царівна**, / що так рядиш, хто має в ліс ходити, / хто ні?”[10:259], у плані стверджувально-зіставному: “Ні, я хочу / для тебе так завітчатися пишно, як **лісова царівна!**”[10:236]. Ще одна фігура четвертого міфологічного рівня з’являється в обіцянках — зальотах Перелесника: “Щоб тобі здобути лісову корону, ми **Змію-Царицю** скинемо із трону”[10:225], а також у запевненні Мавки: “Хай **Змія Цариця** / мене скарає, якщо се неправда!”, на що дядько Лев реагує із знанням справи: “От, тепера вірю, / бо знаю, се в вас присяга велика” [10:241]. Такі міжрівневі міфологічні перетини оживлюють оповідь, надають їй водночас і природності, і ще більшої чарівності.

4. У “Лісовій пісні” історичні особи не згадуються, але дуже вдало використані їх міфологічні еквіваленти. Як у реальному житті час від часу згадуються відомі люди, так у міфологічно виповненому бутті “Лісової пісні” згадуються відомі казкові постаті.

Вони з’являються, коли Лукаш просить дядька Лева “якої байки нагадати”. Слово **байка** вжито тут у древньому сенсі “розповідь, казка”, який не фіксується ні у Б.Д.Грінченка, ні в академічному 11-томному словнику, пор. діал. **баяти** “розповідати”[6:1, 157]. Йдеться про відомих персонажів відомих казок: “А ти б якої хтів? / Про **Оха-Чудотвора?** Про **Трьомсина?**” І далі: “Ну, то слухай: / Я про **Царівну-Хвилю** розкажу”[10:229]. У процесі цієї незакінченої розповіді (бо дядько Лев заснув) виринають і інші “історичні особи”, тобто знані казкові персонажі: “єсть там дивний-предивний край, / де панує **Урай**”, “Отож у найкращої зорі та знайшовся син / **Білий Палянин**”, “Порадь мене, **Зірнице-мати**, / де мені пари шукати” [10:230].

Цей нібито не дуже пов’язаний із сюжетом “Лісової пісні” епізод додає драмі глибини, засвідчує казково-історичну тяглість цього чарівно-казкового світу, робить його більш рельєфним, об’ємним. Зображувана казкова сучасність має своє казкове минуле.

Ще тісніше казковий світ “Лісової пісні” пов’язується із світом реальним. Дядько Лев і Лукаш — з одного боку, Мавка — з другого. Взагалі, Мавка у поетеси — це як місток між двома світами, світом казки і реальності. І зовнішністю, і поведженням, і в мов-

ленні вона подана в динаміці, в русі, вона різна як сама природа: то вабить первісною зеленню вбрання, то бує барвами літа, то журбою осені й трагічною сніжно-білою зимою. Образ Мавки — яскраве свідоцтво того, як геніально зуміла поетеса проникнути у світ природи. Імена драми-феєрії “Лісова пісня” знаходяться у постійній рівновазі — гармонії з плином сюжету, а своєрідність імен з переплетенням реалій і фантастики сама собою породжує дивну гармонію поєднання незвичайного з буденним, звичним, щоденним, висвічуючи й викриваючи, відсікаючи все потворне, все, що заважає цій гармонії. І Мавка стає звичним і близьким нам образом, а ім'я її — символом краси й вірності, ніжності й безкорисливого кохання. При усій своїй близькості до природи, вона вбачається живою й реальною дівчиною, наділеною красою душі й щирістю почуттів.

У драмі-феєрії поетеса усіма художніми засобами, в тому числі й оніміїними, сприяла наближенню здорового начала до дуже непростого життя своїх сучасників.

1. Борисюк Т. Фольклор і міфологія в “Лісовій пісні” Лесі Українки // Народна творчість та етнографія. — 1991. — №2.

2. Гнатюк В. Знадоби до української демонології / Етнографічний збірник. — Львів, 1912. — Вип.1-2.

3. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. — К., 1958-1959. — Т.1-4.

4. Денисюк І.О., Міщенко Л.І. Дивоцвіт: Джерела і поетика “Лісової пісні” Лесі Українки // Правда іскра Прометя. Літературно-критичні статті про Лесю Українку. — К., 1989.

5. Дзедзелівський Й.О. Лексика демонології у драмі-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня” // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. — К., 1973.

6. Етимологічний словник української мови. — К., 1982-1989. — Т. 1-3.

7. Кордун В. Фольклорно-міфологічна образність у структурі “Лісової пісні” Лесі Українки // Народна творчість та етнографія. — 1983. — № 3.

8. Мифы народов мира. Энциклопедия / Гл. ред. С.А.Токарев. — М., 1980. — Т.1; 1982. — Т. 2.

9. Стебельська А. “Лісова пісня” — серце творчості Лесі Українки // Збірник наукових праць Канадського НТШ. — Торонто, 1993. — Т. 33.

10. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. — К., 1976. — Т.5: Драматичні твори: 1909-1911.

11. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. — К., 1993.

12. Юдин А. В. Ономастикон русских заговоров: Имена собственные в русском магическом фольклоре. — М., 1997.

Е. В. Босва

ОНИМНИЙ ПРОСТІР ФОЛЬКЛОРНОЇ ДРАМАТУРГІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У Олександра Олеся ми виділяємо три драматичні етюди, створені на фольклорному матеріалі — “Над Дніпром” (1911 р.), “Хвесько Андибер” (1916 р.) і “Ніч на полонині” (1941 р.). Неповторність Олесевої творчості визначається найрізноманітнішими творчими знахідками й проявами на різних рівнях художнього тексту. Так, взаємопроникнення елементів символізму в драматургію фольклорну й навпаки, на нашу думку, є однією з особливостей художнього світу О.Олеся, тих особливих чарів і привабливості, що визначають його твори для театру.

Онімний простір у цих драмах з їх тяжінням до народної творчості — легенд про русалок і мавок (“Над Дніпром” і “Ніч на полонині”), народних дум (“Хвесько Андибер”) безпосередньо веде до Лесиної “Лісової пісні” й “Потонулого дзвону” Г.Гауптмана.

Фольклорні сюжети, фольклорні образи й персонажі в цих драмах органічно сполучаються з елементами символіки, отже й говорити про фольклорну драматургію в творчості Олеся можна лише наголошуючи на цій особливості — органічній сполуці символіки й фольклору. В них найтіснішим чином переплітаються стильові ознаки романтизму й символізму, побудовані вони “за принципом міфологічного сприйняття дійсності та з використанням символічних образів-метафор, надприродні сили тут співіснують з реалістичними персонажами. Драматург залучає фольклорну образність і поетику в модерну сферу світовідчування, де конфлікт “кохання-зрада” розв’язується ірраціональним способом” [4: 3].

Народно-поетичне сприйняття дійсності, безперечно, стає в драматургії Олександра Олеся особливо привабливою й оригінальною складовою його текстів, привносить могутній романтичний струмінь у художнє тло творів. У них поєднуються персонажі реальні й міфічні, персоніфікуються явища дійсності, відбувається магічна дія природи на людину.

Онімне полотно будується в тих же яскравих символістських тонах, а персонажі фольклору додають цій символістській драмі

особливих фарб. Онімний простір у драмах “Над Дніпром” і “Ніч на полонині” побудований за принципом поіменованого любовного трикутника, лише в останній драмі додається ще один поіменований персонаж — **Степан, колишній вівчар**. Митець називає іменами і реальних персонажів, і міфічних істот. Реальні — **Андрій, Марина** (“Над Дніпром”), **Іван, Марійка, Степан** (“Ніч на полонині”); міфічні — **русалка Оксана** (“Над Дніпром”). У любовному трикутнику в “Ночі на полонині” один персонаж — міфічний — **мавка**, в яку закохується **Іван**, начебто не має імені, та драматург утворює її ім’я за допомогою онімізації, додаючи до цього позначення — **І** і супроводжувальну прикладку з означенням у препозиції — **гірська красуня**. Ось як цей персонаж введений у вступну ремарку: *Мавка І — гірська красуня*.

Мають свої короткі характеристики у вступних ремарках й інші персонажі у драматичній поемі “Ніч на полонині”: **Іван — молодий вівчар; Марійка — його наречена; Степан — колишній вівчар; лісовий чорт І, закоханий у Мавку-красуню**; у п’єсі “Над Дніпром” такий супровід має лише один безіменний персонаж — **русалка-ворожка**.

Однак, такі супроводжувальні лексеми-характеристики у лаконічному вигляді мають не всі персонажі. Так, у драмі “Над Дніпром” не мають лексичних розгорток персонажі **Андрій, Марина, Дніпро, Кобзар**; у “Ночі на полонині” — **Лісовик**. Персонажі **Лісовик** і **Кобзар**, як і **Мавка**, автор онімізує, утворюючи власні імена із загальних іменників, а топонім **Дніпро** персоніфікує — у драмі “Над Дніпром” в середині II дії подається ремарка з описом цього персонажа:

“Русалки одбігли вбік. Виходить з води старий Дніпро-козак: чуприна, довгі сиві вуса. За ним козаки в блакитних і зелених убраннях” [3, 2: 36].

Персоніфікований топонім перетворюється на дійовий персонаж і відповідно поводить себе в художньому тексті: йому належать слова монологів, під час дійства на сцені, очевидячки, він не має своє місце в мізансценах з відповідним переміщенням і рухами, мімікою; *козаки* звертаються до нього, називають *батьку*. Текст у II дії побудований в такий спосіб, що паралельно вживано назву **Дніпро** і персоніфіковано, і як звичайний топонім; про це

свідчать ремарки — на початку дії і подальші, у тексті; і в той же час **русалка-ворожка** звертається до нього і називає його **дід Дніпро**.

“Ясна ніч над Дніпром.
Русалка-ворожка (на березі)
Дід Дніпро розплющив очі,
Чоло зморщує чогось,
Серед ночі шаблю точе
І гуде крізь зуби щось.
Хто тебе розсердив, сивий,
Стогін хвиль чи береги?..
Заспокойся — спи щасливий:
Тихо, ясно навкруги” [3, 2: 32].

У тексті, щойно наведеному, наявні слова — *стогін хвиль*, а в наведеній перед цим ремарці *козаки в блакитних і зелених убраннях*. Можливо, це персоніфіковані *хвилі* як варта **діда Дніпра**, недарма він звертається із закликом до бою з кригою, що скувала його води: “*Орлами-вітрами / Летіть по землі. / Зніміться високо / На крилах летіть. / Розлийтеся широко, / Луги затопіть. / Синійте, співайте / Про красну весну...*” [3, 2: 37]. В усякому разі, **старий дід Дніпро** в оточенні **козаків**, що складають його почесну варту й військо, сприймається містким символом роздолля й волі.

Так Олександр Олесь, відштовхуючись від народно-поетичної творчості, творить у її руслі свої казкові образи, казкові ситуації, сполучаючи символістські принципи побудови тексту з романтизованою оповіддю в дусі народних сказань про **сивого Дніпра**, улюбленої й шанованої в Україні ріки й широко вживаного символу.

Онімний шар значно поповнюється за рахунок численних випадків онімізації, причому підряд, паралельно митець вживає й загальну назву і її онімний варіант: так, в авторській мові — у ремарці вживано загальну назву — **кобзар**, а в мові **козаків** вона онімізується:

“ /До кобзаря/.
Гей, Кобзарю, що з тобою,
Чом не гостриш свою зброю
Засмутився, зажурився,
На березу похилився” [3, 2: 38].

Онімізується й **Мавка-красуня** в драматичній поемі “Ніч на полонині”. Серед великого гурту фантастичних істот саме ця дістає власне ім’я завдяки графічному способу — написанню з великої літери, що повністю відповідає її сюжетній ролі — повноправного члена любовного трикутника. А **мавок** на полонині — безліч, і драматург у ремарках-позначках перед репліками діалогу знаходить найрізноманітніші способи для їх виділення, розрізнення з численного кола. Це стосується не лише мавок, а й інших казкових істот, і як приклад ми наведемо лише ці позначки до їх діалогу на початку IV картини: *хор русалок, мавка X, мавка У, стара потвора, мавка У, стара потвора, мавка У, стара потвора, мавка X, музика I, мавка II, мавка К, русалка, мавка У, мавка А, мавка С, мавка К, мавка С, мавка О, мавка С, мавка О, мавка К, мавка С, молодий чортик, молода мавка, чорт II, молода мавка, чорт II, молода мавка, чорт II, молода мавка, мавка Л* тощо. Далі введено ще **мавку-подругу**, а **Мавка-красуня** скрізь іменуватиметься **Мавка І**.

Іван, називаючи свою кохану іменем, засмучено картає її за смерть **Марійки, нареченої**:

“Іван (засмучений, схиливши голову, в задумі)

Ой Мавко, Мавко,
Файна та мила,
За що ж мою ти
Дівчину вбила?” [3, 2: 245].

І далі:

“Мавка-подруга

Чого блукаєш десь марою?

Іван

Я не знайду ніде спокою,
Удень ходжу я на могилу,
Вночі шукаю Мавку милу.

Мавка-подруга

Та Мавка тут ось, під вербою,
Сльозами сходить за тобою...” [3, 2: 246].

Мавка сама усвідомлює себе *мавкою*, не раз наголошуючи на цьому **Іванові**: “Що мавка я — хіба не знав?”; “Чи винна я, що народилась / В цій лісі мавкою на світ?” [3,2: 248]. **Мавка І**, входячи в стосунки з людьми, покохавши Івана, у тексті драми одержує не лише

повноправний онім, а й начебто перетворюється на реальний персонаж і діє за тими ж законами реалій життя у тексті, а читач/глядач починає сприймати її як реальний персонаж. На нашу думку, онімні фарби номінацій фантастичних персонажів з любовного трикутника “залежать від народного бачення цих істот, їх зовнішності, оточення, якостей, що їм приписуються, і драматурги так або інакше віддзеркалюють це в художньому просторі своїх творів” [1: 73]. Це стосується і **Мавки** та **русалок** в “Лісовій пісні” Лесі Українки, і **Мавки** та **Русалки I** — **Оксани** з гуртом русалок та мавок у фольклорних драмах Олександра Олеся, і **Раутенделейн** в “Потонулому дзвоні” Г. Гауптмана — скрізь так або інакше драматурги обігрують фольклорну основу образів та імен своїх героїнь.

Магія онімної “три” О. Олеся проймає усі рівні художнього тексту, та ситуації любовного трикутника такі життєві, що **Мавка** у “Ночі на полонині” сприймається нарівні з **Марійкою** як її рівноправна суперниця, а контрасти паралельного вживання цих імен лише підкреслюють цю єдність; особливо це прослідковується на закінченні твору:

“Іван (з того місця, де вчора ліг спати, крізь сон...)

Мені ні вмерти, ані жити...

(Кричить).

Покинь, покинь мене душити!

(Схоплюється й протирає очі).

О Боже мій! Що сталося нині?!

Чи все приснилося мені?

І де ж це я? На полонині?!

Марійка вмерла? Вмерла!! Ні!

(Кричить).

Гей, Мавко, Мавко! Зле мені!” [3, 2: 250]

Порівняємо: у драмі “Над Дніпром” присутні дві русалки — **русалка Оксана** і **русалка-ворожка**, і обидві поставлені майстром у вступній ремарці на перші місця, що має підкреслити їхню важливість як головних персонажів. Наділяючи одну з русалок іменем **Оксана**, драматург у тексті підкреслює її близькість до людського середовища — це вона втопилася, це колишня дівчина **Оксана**, яку зрадив **Андрій**, втопилася, отруївшись, і перетворилася на **русалку**.

Розділені відстанню в десятки років, обидві драми дуже близькі за своїм антропонімічним рішенням, за онімною “грою”, за численними явними та прихованими онімними нюансами й натяками, що тримають їх на грані фантастики-реальності, міняючи ці поняття місцями й сполучаючи воедино, додаючи безіменні фарби, незвичні ситуації в реаліях життя і реальне у фантастичному. Тут відбувається, по суті, не перегук, а сполука, єдиний сплав, який, на нашу думку, тому так важко піддається членуванню, що стає неподільною єдністю, перетворюючись у високохудожній контекст. І в цьому одне з чільних місць — стишено, ненав’язливо, але надзвичайно вагомо — займають антропоніми при усій їх невеликій представленості. Але, як і кожна художня деталь, онімна деталь економить зображувальні засоби і є ознакою лаконічного, економного стилю [2: 40].

Напрочуд реальною видається дума-п’єса “**Хвесько Андигер**” з антропоніміконом, виписаним у традиційних українських народних тонах, з типово народними іменами, прізвищами, прізвиськами і формами імен.

В рукописах зазначається: “Комедія на одну дію”, “Інценізована козацька дума”. Головний герой твору — **Хвесько Андигер**, образ якого і власне іменування митець взяв з народної думи “Козак нетяга Фесько Ганжа Андигер”, сюжетну колізію й персонажів драматург малює в яскравих фарбах народно-поетичного бачення, де завжди верх бере персонаж, подібний до козака Голоти з однойменної думи, до Феська Андигера. А дуки — срібляники, які дозволяють собі насміхатися, лишаються в дурнях, вони ж бо цінують лише гроші й силу, не розуміють козацьку душу.

Онімне тло будується автором так, наче повністю повторюється ономастикомом народної думи. У супроводі народної пісні входить **козак-нетяга Хвесько Андигер**, і слова дуже близькі до народної думи:

“Тей, гуляв, гуляв бідний козак-нетяга
Сім год і чотири
Та потеряв з-під себе три коні воронії.
На козаку, бідному нетязі,
Три сиром’язі,
Опанчина рогозоя,

Поясина хмельовая,
На козаку бідному сап'янці –
Видко п'яти й пальці.
А ще на козаку, бідному нетязі, шапка бирка
Зверху дірка!
Дощем покрита,
А вітром на славу козацьку підбита” [3, 2: 128-129].

Тричі у невеличкому тексті зустрічаємо словосполучення з центральним стержнем **козак** і супроводом-означенням **бідний** у позиції і постпозиції і двічі — з прикладкою **нетяга**. Такий номінаційний ряд дуже близький до народно-поетичного онімного витвору і є підґрунтям до повороту в сюжеті — багаті шати й засипаний червінцями стіл кардинально міняє ставлення до **Хвеська Андибера**. Його пізнають, і драматург наводить повне іменування козака — тричленне, що супроводжується відокремленою прикладкою у постпозиції й контрастним протиставленням у барокових тонах:

“Ой не есть же се, братці, козак бідний, нетяга,
А есть се Хвесько Ганжа Андибер,
Гетьман запорозький” [3, 2: 132].

Онімна творчість драматурга в цьому творі, повторюючи номінаційні фарби народної творчості, вибудовується так, щоб яскравіше підкреслити сюжетний поворот — *узнавання в бідному козакові запорозького гетьмана*. Олесь поглиблює національне фоновування імені з народної думи — **Фесько** стає у митця **Хвеськом**. А для *бідного козака-нетяги*, що виявився *гетьманом*, добираються вже інші характеротворчі лексеми, посилені повторами:

“Настя
Для **ясновельможного пана гетьмана**
В мене есть кинви блискучі,
Єсть меди стародавні пахучі,
Для **ясновельможного пана гетьмана**
Єсть у мене килими під ноги,
Як стомились ніженьки з дороги” [3, 2: 139].

Посоромлені **дуки-срібляники**, що насміхалися над **бідним козаком**, тепер називають його **панібрате** і вшановують:

“Всі злякано-здивовано встають і вклоняються.

Війтенко

Ясновельможному гетьманові слава!

Всі

Слава, слава!” [3, 2: 138-139].

З чисто народним гумором **козак-гетьман** частує дорогими напоями свої шати, “боти сап’янові”, а **діти-козаки, друзі-молодці** за чуби виводять дуків з хати.

Ономастикон п’єси, вибудований у традиційних народних тонах, дозволяє говорити про широчінь художньої палітри майстра, його ретельну й обумовлену роботу з номінаційним оформленням персонажів, уміння наслідувати народні принципи створення номінаційного ряду й створювати влучні й точні нюанси, що поглиблюють сюжетні повороти. Добір імен персонажів — **Гаврило, Настя, Хвесько** створюють народний фон і загальну аранжировку п’єси “*Хвесько Андибер*” — онімну, де “грає” кожний з цих елементів, національних за всіма параметрами; типово українські прізвища **Довгополенко, Війтенко, Золотаренко** мають на додаток своїх основних компонентів ще й прізвисько, що зайвий раз підкреслює їх розповсюдженість і національний колорит; оніми **Горовая і Андибер** — додаткові штрихи на цей національний іменник. Безперечно, витримуючи всі нюанси в своєму антропоміконі, драматург домагався правдивої передачі народних іменувань для своїх персонажів.

Символічні риси, так щедро представлені в усіх аналізованих творах, і побудованих з використанням фольклорної тематики, у думі-п’єсі “*Хвесько Андибер*” відсутні — драматург потребує інших художньо-лексичних фарб для цього сюжету й даних персонажів, тому в ономастиконі наявні лише риси, спільні з народно-поетичною творчістю. Імена виграють в контекстуальній площині драм О.Олеся всіма барвами, і майстер вишукано вписує варіант у потрібну сюжетну ситуацію, відшукує відповідні ситуації замітники.

Розмаїтість онімів у драматургії Олександра Олеся, найрізноманітніші способи введення імені в контекст творів, супровідний лексичний фон, узгоджені з вимогами текстотворення, з усіма контекстуальними рівнями, — все це свідчення високої майстерності

драматурга, його чуття добору онімів, їх вживання й сполучення, вишуканості стишеного онімного малюнка, що перемежається контрастуючими акцентами онімної “гри”. Все діє в єдиному ключі, а пошуки нових форм виразності в драматургії позначаються в онімному просторі лаконізмом і доречністю вживання імен, їх узгодженням з вимогами контексту.

1. Боєва Е. В. Онімна творчість Олександра Олеся в контексті світової драматургії: взаємозв'язки і паралелі поезики // Література. Фольклор. Проблеми поезики: Зб.наук.праць. — К.: Твім інтер, 2002. — Вип. 10.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. — М., 1988.
3. Олесь Олександр. Твори в 2-х т. — К., 1990. — Т.1-2.
4. Олійник Оксана. Крізь шати повсякденності: Особливості символістської драми Олександра Олеся // Січ. — 1994. — № 4-5.

Г. В. Шотова-Ніколенко

ФУНКЦІЇ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ Ю. І. ЯНОВСЬКОГО “МАЙСТЕР КОРАБЛЯ”

Неоромантичний, світлий твір про молодість та мистецтво “Майстер корабля” був своєрідним літературним вибухом на тлі реалізму кінця суворих 20-х років. Сама манера письма та композиція роману досить незвичайна: оповідач, живучи у майбутньому, пригадує свою молодість, друзів, кохання. Та й імена героїв загадкові та екзотичні, незвичні для української традиції: **То-Ма-Кі, Сев, Тайах, Баджін, Стелла, Зекія, Сін-Бао, Майк, Генрі**. Ще два герої мають імена, узяті від апелювативів: **Директор** та **Професор**. Тільки одного героя звать власне українським ім'ям — **Богдан**. Такий різноманітний іменник роману є своєрідним стилістичним засобом, який робить цей твір незвичайним, загадковим, навіть трохи недомовленим, як то й личить неоромантичному твору.

Усього в романі зустрічаються 26 антропонімів, серед них 5 найчастотніших належать головним героям. Ці антропоніми не мають варіативності. За частотою вжитку вони розташовуються наступним чином: 1) Сев — 154, 2) Богдан — 83, 3) Тайах — 73, 4) Професор — 52, 5) Директор — 28. Всі ці герої мають своїх про-

тотипів, адже “Майстер корабля” — автобіографічний роман Юрія Яновського.

Є ще один головний герой — оповідач, що теж є одним із головних персонажів твору. Його ім'я особливо незвичайне — **То-Ма-Кі**. Воно зустрічається тільки 4 рази на початку роману. А впродовж твору герої звертаються до нього апелюючи: **редактор, дружочок**. Сам же себе він називає, зрозуміло, займенниками: “Я кажу в мікрофон декілька слів майстрові фільмотеки. Зачекайте хвилинку, **То-Ма-Кі**, чую я голос майстра — електричні розряди тепер заважають передавати фільм” [8:8]. “**То-Ма-Кі** — це звучить так мене — **Товариш Майстер Кіно** — найвище звання для кінематографіста” [8:9]. Тобто, можна сказати, це ім'я-звання, яке стало артистичним псевдонімом. Свого справжнього імені оповідач не розкриває, як не розкриває й багато чого іншого.

Найчастотніше ім'я роману — **Сев**. Воно зустрічається тільки так — Сев і не має ніяких експресивних демінутивних форм. Можна припустити, що це скорочена форма від імені Всеволод чи Северин, а скоріше це своєрідна аббревіатура слів: **Сашко, енергійний, веселий**. Неважко в цьому героєві впізнати Олександра Довженка — палкого, гарячого, нестримного режисера. На сторінках роману Сев постає як вольова, горда, емоційна людина. Він замріяний у сюжеті свого нового фільму і закоханий у таємничу балерину Тайах. Ім'я Сев зустрічається в тексті роману з прикметником **любий** та з іменником **художник, режисер**; так до нього у своїх спогадах апелює оповідач: “ — **Любий Сев** — хочеться мені почати, — нарешті й про вас ітиме мова”; “**Любий Сев**, — кортить мені казати, — я пам'ятаю й досі ваше сприймання життя”. “**Художник Сев** — мій перший друг”; “Весело підскакуючи, я майже вибіг на гору і раптом зупинився, пригадуючи, до кого йду. — До **високого режисера**, — відповів я сам собі...” [8:34-35].

А матрос Богдан характеризує Сева так: “Сев **гаряча** дуже людина” [8:109]. Герой Сев виступає на сторінках роману як неординарна особистість, яка дуже захоплена своєю працею. І ця праця у нього дорожча над усе. Як сказала Тайах про То-Ма-Кі і Сева: “Ви якісь **дивні** люди, нічого подібного я не бачила в себе на півночі. Я почуваю вашу молодість, як морське повітря” [8:40].

Ім'я **Богдан** теж безваріантне, з'являється несподівано в романі.

Богдана знаходять головні герої Сев, То-Ма-Кі, Тайах непритомного в хвилях моря. Можна навіть сказати, що це промовисте ім'я — він даний Богом героям роману: “Ми побачили, як хвиля несе щось на собі... Екземпляр людини, що її викинуло море, був навдивовижу живучий... Тепер перед нами стояв блідий матрос, чорнявий і смаглявий із затьмареними синіми очима” [8:51]. “Я — **Богдан** — пропищав він, коли ми його підняли нести” [8:52].

Богдан невтомно розповідає про свої мандрівки та пригоди в заморських країнах. Практично весь роман побудований на його розповідях. Він одразу ж стає загальним улюбленцем. Він весела та захоплена мандрівками людина, але за всіма його розповідями прихована велика туга за Батьківщиною, не дарма його ім'я суто українське — **Богдан**.

Ім'я **Тайах** (73) іноді заступається іншим — **Монкі** (3), як її часом називає Сев. Прототипом Тайах є італійська балерина Іта Пензо. Як зазначає В.Панченко, “Десь у середині 20-х років в Одесі гастролювала балетна трупа, в якій виступала артистка Іта Пензо, танцюючи на сцені оперного театру, зокрема в балеті Сергія Василенка “Йосиф прекрасний” [4:42].

Впродовж роману автор називає цю балерину ім'ям Тайах: “Танцівниця названа так за виконуваною партією в балеті на біблійний сюжет про Йосифа. Це ім'я, добре відоме в мистецтві і літературі, належало матері єгипетського фараона Ехнатона, свекрусі Нефертіті” [5:53]. Дійсно, балет Сергія Василенка “Йосиф Прекрасний” ставився в Одеському театрі опери і балету у 1926 році. Головні ролі виконували: Йосиф — Д.Дмитрієв, Тайах — І.Пензо, Потифар — В.Ліхачов [2:223].

В балеті С.Василенка Тайах, фараонова дружина, спокушає Йосифа Прекрасного, і в цій ролі автор вперше побачив Іту Пензо. Коли Сев перепитує То-Ма-Кі: “**Тайах** її звуть?... Я чув це ім'я, але при чому тут “Йосиф Прекрасний?” Там є така цариця, що спокушає. / Оце вона там і є.” [8:39].

Сев називає її іронічно **Монкі** від англ. monkey — мавпа: “Тайах весело сміється і лукаво поглядає на мене і на Сева. — А взагалі ви нагадуєте прекрасну мавпочку, — додає Сев серйозно, — вона гризе горішок на дереві і влучає звідти горішком. — **Монкі** (monkey), — так це звучить англійською мовою” [8:40]. Богдан

називає Тайах “рижою відрою”: “Між іншим — приїхала вже ваша рижка відра, бо вона весь час ходила тут по вулиці, розшукуючи вас” [8:104]. Тайах — чарівна, загадкова, пристрасна жінка, яка зачарувала двох романтиків. Вони її кохають, але по-різному. То-Ма-Кі сприймає її як “египетську царицю”, що спокушає, недарма впродовж твору він її називає тільки Тайах, а Сев сприймає її як земну жінку. У Тайах теж різне відношення до двох героїв. З То-Ма-Кі в неї довірливі, дружні відношення: “**Дружочок, любий!** — скрикнула Тайах, підбігаючи до авто” [8:113]; “**Дружочок!** Почала писати в Мілані, сьогодні приїхала до Берліна” [8:87]; “Через ріжок іде надпис: “**Милому, ідеальному другові з Севом**” [8:18], а з Севом — цілком земні стосунки закоханого чоловіка і жінки: “Монкі, ви мене любите? Слово честі, не знаю, Сев” [8:133].

Взагалі, якщо простежити події роману, то Тайах залишається з матросом Богданом. До речі, один з епіграфів роману, рядки якого взяті Ю.Яновським з твору англійського драматурга і поета Чарльза Дібдіна (1745–1814), котрий в свій час прославився своїми віршами про море [9:328], свідчить про це: Але завше я пив лиш за те, що любив, / Лиш за “Вітер, що дме, корабель, що пливе, / **За дівча, що любить матроса!**”.

Онім **Професор** — загальна назва, вжита у функції власної. Можна це вважати стилістичним засобом — назва Професор говорить сама за себе, позначаючи мудру, знаючу людину. “В особі мудрого і проникливого Професора, знавця старовини і мистецтва, вгадуються риси художника В.Кричевського” [4:42]. Цей герой постає як знавець історії Міста (тобто Одеси), порадник для молодих кінопрацівників.

Вже на перших сторінках роману дізнаємося від автора: “Я півроку зневажливо топтав тротуари, поки взнав від **Професора**, що цей камінь привезено з Італії, і що це — закам’яніла лава Везувію” [8:14]. То-Ма-Кі веде довгі бесіди з ним, слухає його поради: “Ми вийшли від Професора, зігріті теплом цієї людини” [8:53]. В нього є багато корабельних книжок і власне рукопис китайського корабельного майстра, який він подарував То-Ма-Кі. Професор є теж загадковою особистістю, можна його назвати чаклуном: “У мене перемішалось все: корабель, книжка, божок, Тайах, чудні

плетені паруси з книжки й ті тисячі років, які незримо перебували в кімнаті Професора” [8:118].

Директор — теж загальна назва, яка перейшла у власну в контексті роману. Прототипом Директора “став колишній матрос Павло Нечес, який у той період очолював одеську кінофабрику, — колоритний характер, відкрита натура, послідовний у нелюбові до адміністративної “дипломатії”, керівник, який мав неабияке чуття на таланти і вмів довіряти їм” [4:42]. Назва **Директор**, зрозуміло, цілком прозора.

Отже, всі головні герої роману мають своїх прототипів. Герої другого плану прямих прототипів не мають (Баджин, Ганка, Поля, Муха, Стелла, Син-Бао, Зекія, Майк, Генрі). Тільки згадуваний у розмові між Директором та То-Ма-Кі **Михайль** є реальною особою — поетом-футуристом Михайлем Семенком (1892-1937): “**Михайль** — мій колишній метр. А загалом він ватажок лівих поетів нашої Країни. Футурист, що йому завжди бракувало якоїсь дрібниці, щоб бути новим” [8:16-17].

Можна висновувати, що антропонімічна система роману “Майстер корабля” незвична. Вона рясніє екзотичними іноземними іменами, що є своєрідним стилістичним засобом автора неоромантичного твору. “Романтичні твори використовують імена, які принципово не схожі на імена оточуючих, чим “заявляють” про деяку просторово-часову віддаленість дії від сучасності” [7:30].

Також існує істотний зв’язок між жанром твору та підбором імен в творі [7:31]. В романі майже нема прізвищ: герої твору мають тільки імена, ці імена є підкреслено безваріантними. Безваріантність імен в романі зумовлена їхньою структурою. Майже всі імена в творі іншомовні або якимось трансформовані, а це значно звужує їх словотвірні спроможності. Проте справа не лише в цьому. Імена в творі — як знаки, мітки персонажів — усталені і незмінні. Це відповідає поетиці романтичного напрямку.

Герої роману живуть і працюють в артистичному середовищі, тому і імена в них пов’язані з мистецтвом, **То-Ма-Кі** — Товариш Майстер Кіно. До речі, в 20-х рр. XX ст. було дуже модно називати персонажів незвичними іменами, іменами-аббревіатурами, адже з’являлися нові літературні течії (футуризм, наприклад); “у нас зробилося модним запозичувати європейські імена і вигадувати

нові” [7:42]. **Сев** — теж закодоване ім’я, яке можна вважати абрєвіатурою, **Тайах** — давньоєгипетське ім’я, апелятиви **Професор** і **Директор** взагалі позначають посаду. Отже всі ці антропоніми несуть певний експресивний код.

Твір “не раз містифікує читача” [4:43] своїм надто особистим, “зашифрованим своєрідним кодом лірики” [6:100] змістом. Це “незвичайний, можливо, не у всьому збагнтий ще й зараз роман” [3:162] має таку ж незвичну закодовану систему антропонімів.

1. Бажан М. Майстер залізної троянди // У зб. Лист у вічність. — К., 1980.
2. Балетная энциклопедия. — М., 1981.
3. Новиченко Л. Від учора до завтра. — К., 1983.
4. Панченко В. С. “Майстер корабля” Ю. Яновського (до творчої історії) // Рад. літературознавство. — 1985. — №11.
5. Острик М. Ю Яновський: рання творчість, “Вершники” // Рад. літературознавство. — 1983. — №11.
6. Смолич Ю. Розповідь про неспокій тривас. — К., 1969.
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
8. Яновський Ю. І. Твори: В 5т. — К., 1983. — Т.2.
9. Encyclopaedia Britannica: in 24v. — Chicago, 1959. — Volume 7.

А. В. Соколова

РОМАНИ Г. ТЮТЮННИКА “ВИР” ТА В. ЗЕМЛЯКА “ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ”: АНТРОПОНІМІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ (СУФІКСАЦІЯ ПОВНОЇ ФОРМИ ІМЕНІ)

Серед суфіксальних варіантів власних особових імен виділяється група здрібноло-пестливих утворень від повної основи імені. Суфікси, поєднуючись з іменем, творять ряди його суфіксальних варіантів, які слугують засобом ідентифікації особи: Хведор-ець, Фед-ечко, Фед-ко [8: 75]. У XVI ст., як і тепер, не всі суфікси були однаково продуктивними. Велика продуктивність суфікса –ко відзначалася ще в давньоруській мові. В той період він частіше поєднувався з повними християнськими іменами [20: 72-73]. Суфікс –ко у власних іменах нерідко виступає у поєднанні з іншими суфіксами, утворюючи складні форманти -уш-ко, -юш-ко, -нюш-ко, -ош-ко, -еч-ко, -оч-ко та ін. [8: 77].

Демінутивний суфікс –икь теж виступає у сполученні з іншими

суфіксами, створюючи складні форманти –чикъ, -никъ, -цикъ: Martinczik, Наумчикъ, Iwanczik [8: 81]. У XIV — XV ст. утворення з суфіксом –икъ, -чикъ виступають досить рідко [5: 14-15; 18: 54-55]. Однак у сучасній українській мові здрібніло-пестливі утворення з суфіксом –ик є продуктивними [9 : 222; 10: 54-55; 19: 69].

Особливим різновидом групи суфіксів з –к є формант –ок (ъ), що утворює незначну кількість квалітативів чоловічого роду від іменних повних основ: Дмитрокъ (Митрокъ), Лаврокъ, Павлокъ, Петрокъ [16: 94]. Одиначні варіанти християнських імен з суфіксами –усь, -ей, -ихъ засвідчуються патронімічними, присвійними назвами, від яких вони утворені: Яцко Андрусович [8: 91]. У сучасних українських говорах зустрічаються утворення з непродуктивними суфіксами –ус, -ей: Андрус, Василей, Костей [19: 74; 18: 69; 12: 105].

Суфіксальні похідні від повних форм імені були виділені вже Б.Грінченком у списку імен, доданому до його словника, наприклад: Андрієчко, Богданець, Василичко, Васильчик, Ганнуся, Данилочко, Іванцьо, Климцьо, Миколайчик, Павлонько, Петрусь та інші [3: 548-563].

У словнику Л.Г.Скрипник і Н.П.Дзятківської “Власні імена людей” демінутивні утворення представлені ширше у покажчику скорочених та здрібніло-пестливих варіантів імен: Андрієнько, Андрієчко, Андрійчик, Андрієць; Богданочко, Богданчик, Богданонько, Богданцьо, Василенько, Василечко, Василик, Васильчик, Васильцьо, Васильок і т.д. [14: 193-218].

Отже, виникнення суфіксальних варіантів власних імен людей є живим словотвірним процесом, засобами якого передаються розмаїті афективно-емоційні нюанси [2: 58].

В реальному ономастиконі власне ім'я виконує в основному інформативно-номінаційну функцію, тому варіативність їх проявляється досить обмежено. Однак, як зауважує Л.І.Андрєєва, у літературного антропоніма всі випадки ситуативного варіювання є мотивованими [1: 159]. Саме ситуація потребує вибору певної, одної з багатьох формул іменування, певного стилю у спілкуванні, що є характерним для комунікації описуваного типу. За словами О.В.Суперанської, звичайно користуються розмовною мовою, вільною від обмежень, що накладаються нормуванням,

і сповненою великим емоційним навантаженням, що відбивається і на формах імені [15: 132]. Яскравою експресивністю вирізняються демінутиви, які використовуються саме в неофіційній сфері спілкування.

У романі Г.Тютюнника “Вир” ужиток зменшено-пестливих форм, утворених від повної основи імені, досить обмежений. Антропомодель належить п’ятьом персонажам і засвідчується 16 антроповжитками (0,2% від загального числа антропонімів роману): Ганнуся, Миколка, Оксеночко, Охрімчик, Петрусь.

Демінутивна суфіксація повної форми імені використовується переважно у мові персонажів, для іменування відсутніх осіб та у ситуаціях прямого спілкування — звертання.

Зменшено-пестливий відтінок значення [13: 54], який належить демінутивам, робить їх продуктивними при іменуванні батьками дітей. Ось як мати звертається до сина: “Збирайся, *Охрімчику*, дорога моя дитино, та понесеш батькові вечеряти до млина” [17: 31]. Інтимно-пестливої оцінки набуває форма *Оксеночко*, яку вживає дружина персонажа: “Олена догнала його, вчепилася за рукав: — Як же я буду одна з дітьми, *Оксеночку*?” [17: 362]. Експресія залежить від семантико-стилістичних якостей суфіксів, що беруть участь у творенні імен [11: 60], а також від контексту.

В авторському мовленні антропомодель функціонує тоді, коли автор, іменуючи своїх персонажів, дивиться на них очима героїв твору: “Деякий час троянівці їхали в тихій жалобі. Усі думали про те, що жив чоловік — і нема. А який гармоніст путящий! Чи хрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без *Петруся* не обійдеться“ [17:370].

Іменування дітей, підлітків близькими родичами у дистактній ситуації вказує на вік іменованого: “*Миколка* вас повезе. Менш підозреній” [17: 356]. Крім зменшеної форми *Миколка* комунікант використовує повну форму *Микола* для персонажа, який є підлітком. Це вказує на особливість, незвичайність ситуації: “Спийняй, *Миколо*, я вже вертаюся” [17:357].

Таким чином, антропомодель “демінутивна суфіксація повної форми імені” характеризується яскравою експресивністю і функціонує у неофіційному спілкуванні. На використання суфіксальних демінутивів впливають близькі стосунки персонажів у романі,

які викликають ужиток зменшено-пестливих варіантів власного імені. Власне, ця антропомодель спеціалізується на позначенні дітей, тоді як демінутивна суфіксація гіпокористик та усічених імен не має такого вікового обмеження. Суфіксована ж повна форма імені докладається до дорослих лише як виняток, для виразу особливої експресії, коли дорослі суб'єктивно оцінюються як діти. Поза тим модель охоплює і ті випадки, коли повне ім'я надто коротке, щоб його ще усікати *Оксен-очко, Петр-усь*.

Демінутивні утворення від повної основи імені у романі В.Земляка “Лебедина зграя” належать лише п'яти персонажам, проте їх кількісний ужиток становить 70 разів (6,8% від числа усіх антроповжитків). Це такі форми імен, як Явтушок, Лук'янцьо, Лук'яньо, Мальвочка, Тихонець, Федорця, а також позначення у множині — Марфусі, Явтушки. Найвищий ужиток форми Явтушок (221 раз) засвідчує втрату цим іменем пестливості, що доводиться його частотним використанням у мові автора та усталеним уживанням в однорідному соціальному середовищі. Є.Ф.Даниліна зауважує, що від частого вживання експресивність пестливих форм стирається і вони починають вживатися як нейтральні. Однак і нейтральні, вони не замінюються повними (паспортними) іменами, а продовжують використовуватись багато років [6: 157]. У творенні форми *Явтушок* використовується продуктивний суфікс -ок “із демінутивно-гіпокористичним функціонуванням” [9:233]. Нейтральне забарвлення імені *Явтушок* виявляється у мові розповідача, при звертанні до персонажа, у багатьох дистактних ситуаціях. Пор.: “Вранці *Явтушок* прибіг до батька домовитися про сани на одну ніч. Батько відразу ж погодився, бо ж улітку *Явтушок* інколи позичав Валахам свого воза, якого після кожних позичок оглядав якнайдоскіпливіше, чи, бува, не завдано йому якої шкоди” [7: 200]; “Це я, Чорногоре, — *Явтушок*? — Він самий” [7: 250]. Стійка закріпленість за персонажем форми *Явтушок* яскраво підкреслюється у стандартній ситуації офіційного характеру: “Коли Рубан вичитав із списку Явтуха Голого, то за нього відповіла Прися. — *Явтушок* тут, аякже, — сказала вона, бажаючи бодай цим підкреслити його велику порядність і послухняність перед властями” [7: 227].

Суфіксальні демінутиви *Лук'янцьо* і *Лук'яньо* у романі належать

одному персонажу, однак функціонують у тексті твору по-різному. Форму *Лук'янець* ужито лише 1 раз, а *Лук'яньо* 37 разів. Демінутивне з походження утворення *Лук'янець* використовується комунікантом у ситуації звертання до брата: “- А ти видів, де Явтушок уместився? Я мало не осліп, коли його ноги опливли золотим маревом. Варто йому було простягти руку, як він уже там. Я міркую, що саме враз діставати сьогодні, поки Явтушок конає на возі. Як ти гадаєш, *Лук'яню*?” [7: 45]. Як бачимо, такий ужиток форми *Лук'янець* має експресивне забарвлення. Варіант же *Лук'яньо* має в романі майже цілком нейтральне забарвлення. З тексту твору довідуємося, що ця форма уживалася спочатку близькими персонажамі людьми: матір'ю, братом: “Данько упрів, як миша (від безнадії), а *Лук'яньо* (так його називав брат у хвилини великої розпуки) загубив окуляри в ямі й без них осліп” [7: 46]; “-Клич того навіженого, — без зла в голосі попрохала мати, а про себе подумала: “На котромусь кінському ярмарку зашмагають його дядьки батогами, й тобі, *Лук'яньо*, доведеться забрати його прах додому... Яке ганьбисько!” [7: 38]. Ужиток форми *Лук'яньо* у інших ситуаціях вказує на її нейтралізацію: “*Лук'яньо* побіг ще по воду — вже для себе; Явтух одсипався на возі, явтушенята качалися в лузі на полотні. *Лук'яньо* зачерпнув води і поніс на коромислі на гору, Явтух перекинувся на другий бік, обличчям до Соколюків” [7: 85]; “-Ти ще не знаєш, *Лук'яню*, які бувають чудові люди” [7: 196]; “Пріся сказала про нього: — Бідний *Лук'яньо*, зовсім зморився... От що робить посада з людиною” [7: 255].

Отже, уживання форми *Лук'яньо* у романі засвідчує, що вона фактично втратила своє стилістичне забарвлення і стала нейтральною. Це зокрема доводить дистактна ситуація ужитку форми *Лук'яньо* поряд з повною формою імені *Дарина*: “-Ви так дерлися на гору, що я ледве наздогнав вас. Забув спитати — мої як там? *Лук'яньо*, *Дарина*... Живі?” [7: 258].

Використання емоційно-експресивних форм імені як художнього засобу розкриває у романі ступінь стосунків між персонажами: “То були вірші про патронат, про дівчину *Федорцю*, про перші почуття до неї” [7: 118]; “Дядько ж носив свою *Мальвочку* на руках, не давав узятися їй за студену воду...” [7: 11]. Ужиток зменшено-пестливої форми *Тихонець* вказує на почуття мовця до

іменованого: “-Подумай про уста, мій голубе. То людоньки, не жарт, то сила велика. А ми тут що? Вітри чатуємо, і тільки. Молю бога за тебе, *Тихонцю*, а вже при тобі і я не пропаду” [7: 98]. Використання такої форми імені при звертанні, на думку В.В.Громової, відіграє значну, а іноді вирішальну роль у створенні емоційно-інтимного мікроклімату [4: 34].

Розглянуті нами ужитки антропоформули показали, що функціонування у романі В.Земляка “Лебедина зграя” зменшено-пестливих форм імені концентрує емоційно-експресивну інформацію передусім у ситуаціях звертання. Уживання моделі у неофіційній сфері, у розмовно-побутовому спілкуванні яскраво передає стосунки персонажів, їх почуття. Однак систематичність ужитку форм *Явтушок*, *Лук'яньо* продемонструвала, як повно може вивітритись, стерти стилистичне забарвлення імені.

В.Земляк, уживаючи розглядувану антропомодель значно ширше, ніж Г.Тютюнник (6,8% проти 0,2%), відобразив процес емоційного вивітрювання даної моделі у різних ситуаціях спілкування та в мові автора, подібно до того, як Г.Тютюнник відбив цей закономірний у мові процес на прикладі іншої експресивної моделі (*Інокеша* та ін.) Українська антропонімічна демінутивна суфіксація яскраво продемонструвала у двох аналізованих творах свою щедрість. Серед утворень двох авторів збіглися суфікси *-ус* (*Ганнуся-Марфуся*), а також *-очк* (*Мальвочка*), який поширено в Г.Тютюнника на чоловіче ім'я: *Оксеночко*. Решта утворень належать до різних словотвірних типів, бо мають різні суфікси: *-ка*, *-чик*, *-усь* у Тютюнника і *-ок*, *-ець*, *-ця*, *-цьо* та *-о* у В.Земляка. Тут, звісно, проявилися індивідуально-авторські уподобання, але діалоги також і безмежжя вибору.

1. Андреева Л.И. Семантика литературного антропонима //Русская ономастика. — Рязань, 1977.

2. Белей Л.О. Словотворче варіювання власного імені людини //Семасіологія і словотвір. — К., 1989.

3. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. — К., 1909. — Т.4.

4. Громова В.В. Особенности употребления личных имён в романе М.А.Шолохова “Тихий Дон” //Язык и стиль прозы М.А.Шолохова. — Ростов-на-Дону, 1981.

5. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV — XV ст. — К., 1958.

6. Данилина Е.Ф. Категория ласкательности в личных именах и вопрос о так называемых “сокращенных” формах имён в русском языке //Ономастика. — М., 1969.

7. Земляк В.С. Лебедина зграя //Твори: В 4 т. — К., 1984. — Т.3.

8. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. — К., 1984.

9. Ковалик І.І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення) //Територіальні діалекти і власні назви. — К., 1965.

10. Кракалія Л.В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів //Мовознавство 1974. — № 2.

11. Михайлов В.Н. Экспрессивные свойства и функции собственных имён в русской литературе// Филологические науки. — 1966. — № 2.

12. Никончук М.В. Про словотворчу специфіку Житомирсько-поліських говірок. — Питання словотвору східнослов'янських мов: Матеріали міжвуз.респ. наук.конф. — К., 1969.

13. Подольская Н.В. Словарь русской ономатической терминологии. — М., 1988.

14. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. — 2-е вид. випр. й доп. — К., 1996.

15. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.

16. Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI-XV вв. // Историческая ономастика. — М., 1977.

17. Тютюнник Г.М. Вир: Роман. — К., 1979.

18. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена). — Ужгород, 1970.

19. Шило Г.Ф. Власні особові імена в усному мовленні// Усне побутове літературне мовлення. — К., 1970.

20. Skulina N. Staroruskie imiennictwo osobowe. — Warszawa etc.,1973-1974. — Cz.1-2.

16. Іншомовні елементи в ономастиці України: Матеріали наукового семінару: 12-13 вересня 2001 р. — К.: Київ, 2001. — 133 с.

Щорічні вересневі ономастичні семінари, що їх проводить відділ ономастики й термінології Інституту української мови НАН України, стали вже традиційними. Семінари є тематичними, і матеріали їх публікуються окремими збірниками. Семінар 2001 р. був присвячений іншомовним елементам серед українських власних назв. Більшість із 17 доповідей, матеріали яких вміщено до збірника, мають етимологічне скерування: автор так чи так інтерпретує від одної до двох десятків власних назв. Ці матеріали можна розділити на три групи: 1) тлумачення назви, що вважається іншомовною — В. А. Бушаков, С. О. Вербич, Н. В. Марченко, Р. І. Осташ, О. О. Приймак; тут особливо виділяються етнімічні статті Н. А. Коваленко про таврів (хоч авторка не використала дуже інтригуючу роботу О. М. Трубачова) та її вчителя О. С. Стрижака про чеченців; остання робота має глибоке тлумачення і привабливу емоційну наснагу; 2) слов'янська інтерпретація назви, яку раніше вважали іншомовною — І. В. Єфименко, О. І. Іліаді, О. П. Карпенко, В. П. Шульгач; тут особливо виділяється своєю обґрунтованістю остання праця, у якій доводиться слов'янська генеза ряду гідронімів Верхньої Наддніпряниці, які в відомій монографії В. М. Топорова й О. М. Трубачова віднесені до балтизмів; в тому ж напрямку працює й О. І. Іліаді; 3) міжслов'янські онімічні взаємини — статті Л. Р. Осташ та Я. П. Редькви; остання містить не зовсім чіткі формулювання.

Етимологічний внесок цих доповідей є загалом вагомим і цікавим. Водночас чи не в кожній статті-довіді є дискусійні чи просто малоймовірні речі. Етимологія — дуже важка справа, особливо в царині ономастики. Наприклад, уже 100 років поширений в Українських Карпатах термін і похідні від нього гідроніми й ороніми **сигла** україністи вважають румунізмом. Але румунські вчені бачать тут слов'янське (якщо не українське) слово, бо в румунській мові воно етимологізації не піддається. Очевидячки це — спільна

спадщина дослов'янська й дороманська (імовірно — давньоєвропейська).

Решта статей — праці В. В. Лучика, І. Д. Фаріон та О. В. Абакумова — містять неетимологічні ономастичні узагальнення різного типу. В. В. Лучик зробив першу серйозну спробу точного, у відсотках, визначення іншомовного шару в різних ономастичних розрядах. У своїх роздумах учений послідовно стоїть на цілком справедливій позиції: ім'я **Петро** — іншомовний елемент, а утворення вже в межах української мови по батькові **Петрович**, прізвища **Петренко** — то вже свої, незапозичені слова. Тому, між іншим, слушне твердження, що творення ойконіма **Буда** від апелятива **буда** є актом деривації, заперечує тим самим думку, що німецьке походження апелятива засвідчує й німецьке походження похідного ойконіма (Н. В. Марченко). Німецьким за походженням є апелятив. А від нього в українській мові, українцями утворено вже питомих ойконім.

Доповідь І. Д. Фаріон “Національне й універсальне в антропонімі” змістовно розв'язує ряд проблем ментальності антропоніма, його властивості бути одним із визначальних способів індивідуалізації етносу. Ця доповідь, одна з найсильніших у збірнику, дещо знецінюється певною її екзальтованістю. Доповідь же О. В. Абакумова “Артополот і Артанія” має досить слабкий зв'язок із своєю назвою. Власне, сказано, що гідронім **Артополот** перерегується з тріадою руських столиць (за арабськими джерелами), а саме названою першою **Артанією**. Далі в це питання автор ніяк не заглиблюється, використовує форму назви **Артаб** і викладає дуже цікаві (але й дуже гіпотетичні) міркування про росів-“корпорантів”, про Диру, Хазарію та скіфів. У додатку вміщено коротеньке повідомлення Л. Б. Костик про прийменникові мікрогідроніми (проблема “своє — іншомовне” тут не зачіпається).

Загалом збірник треба з радістю привітати, а семінарові побажати довгих років життя.

17. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України. — Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. — 327 с.

Д. Г. Бучко виконав дуже корисну, трудомістку й потрібну роботу, побудувавши зворотний словник ойконімів на підставі найповнішого з існуючих довідника адміністративно-територіального поділу України станом на 1 вересня 1946 р. (К., 1947). На жаль, не включено так званих старих назв, які фактично є справжніми, народними, бо в 1944-1946 рр. відбулися масові перейменування, в основному ідеологічного скерування. Немає в словнику й Криму, бо в 1946 р. він адміністративно не включався до складу УРСР.

Але те, що в словнику є — 41755 назв! — слугує надійним, зручним у користуванні джерелом широкого спектру топонімічних досліджень. Те, що колись доводилося вишукувати в довіднику 1946 р. мозольно, тижнями (і то, не виключено, з пропусками), тепер можна побачити зразу — все зібрано до купи за зворотним порядком (за прямим алфавітним порядком усі ці назви вміщено в зазначеному довіднику).

Інверсійний словник, запропонований Д. Г. Бучком, значно поживає ономастичні дослідження. Треба лише, щоб дослідники знали про існування цього словника і мали до нього доступ.

18. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. — К.: Київ, 2001. — 189 с.

Нова праця невтомного українського ономаста В. П. Шульгача — етимологічний аналіз близько 1100 ойконімів Волинської області України. Фактичний матеріал для аналізу автор узяв з довідника адміністративно-територіального поділу Волинської області на 1 липня 1981 р. (Львів, 1981). Це, здається, означає, що назви, відсутні в цьому довіднику, у словник В. П. Шульгача не потрапили. А були ж зниклі, об'єднані, вилучені з облікових даних поселення. Довідник України на 1 вересня 1946 р. помітно повніший. Лише на двох звірених сторінках (22, 42) описаного вище словника Д. Г. Бучка, що його укладено за довідником 1946 р., я знайшов 10 ойконімів Волинської області, яких немає в словнику В. П. Шульгача: Перша Дубова, Друга Дубова, Емилів-

ка, Камилівка, Киселівка, Кошелівка, Кужилівка, Межилівка, Потокова, Туркова.

Але та ойкомінічна маса, що в словник В. П. Шульгача потрапила, описується і, головне, етимологізується дуже кваліфіковано. Автор глибоко пізнав закономірності топонімоторення і добре їх продемонстрував у своєму словнику. Наприклад, ойконіми на **-че**, про які наговорено багато різного, вчений однозначно й доказово виводить з антропонімів на **-ець** (див. **Жабче** та ін.). Лише в одиничних випадках В. П. Шульгач змушений обмежитися фразою “назва неясна”. Як то маємо і в інших працях ученого, завжди наводяться ойконіми-відповідники з інших теренів України і всієї Славії (переважно за М. Фасмером). Тепер можна сказати, що Волинська область стала одним з небагатьох регіонів України, ойконімія яких описана повно, систематично й ґрунтовно.

Словник містить також два дуже цікавих додатки — про відтопонімні прикметники та про назву **Волинь**. У першому В. П. Шульгач змістовно й компетентно показав, як розвивалися прикметники, похідні від ойконімів, у ситуації спонтанній, вільній від суспільного втручання. Тільки за фонетичними та словотвірними нормами мови, приміром, від **Жабче** маємо прикметник **жабецький**, від **Гільче** — **голецький**, так само від **Городище**, **Гоща** — орфографічне **городищський**, **гощський**, орфоепічне **городиський**, **госький**.

Усе це — абсолютно правильно. Однак сумнівно, що майбутній нормативний словник відтопонімних прикметників має формуватися тільки на цих засадах. Адже історичні мовні закономірності можуть вступати в протиріччя з закономірностями прагматичними, якщо вони порушують принцип економії мовних зусиль та принцип ієрархії мовних одиниць. У сукупності “топонім — похідний прикметник — катойконім” ієрархічно вищою одиницею є топонім. І похідні від нього слова своєю формою не повинні відбігати занадто далеко, бо тоді їх важко тримати в свідомості при купі. Ось від **Баку** в пам’ятках є фонетично закономірне **бацький**. Проте вживаємо ми утворення **бакинський**. Так само з інтерфіксом, спеціально для того й виникло в мові морфемою, що дозволяє долучити прикметниковий суфікс до топоніма-іменника без істотного порушення його фонетичної структури, слід усе ж

уживати історично незакономірні форми **жабченський, гільченський, городищенський, гощанський** тощо.

Щодо назви **Волинь** автор учинив дуже мудро. Для цього надзвичайно складного своєю структурою та етимологією топоніма В. П. Шульгач наводить виписки з найавторитетніших праць, де пропонуються різні інтерпретації цієї назви. Наведено уривки творів М. Фасмера, Г. Хабургаєва, В. Нерознака, Р. Мароєвича, Л. Куркіної, О. Трубачова. Найпривабливіше пояснення запропонував, як на мене, незабутній О. М. Трубачов, вічна йому пам'ять. Але й воно залишається в сфері припущень, бо якщо **Перынь**, похідне від **Перун**, вчений витлумачив блискуче, то для нібито похідного **Вольнь/Вельнь** знайти бога Велуна фактично не вдалося, довелось реконструювати. Розмаїтість інтерпретацій лише засвідчує, що назва **Волинь** залишається темною, що, власне, підтвердив В. П. Шульгач, не висловивши з цього приводу власної думки.

Загалом волинський словник В. П. Шульгача можна впевнено кваліфікувати як помітний крок уперед у розвитку цього талановитого вченого і як визначний успіх української ономастики.

Юрій КАРПЕНКО

Наші автори

АНДОНЬСВА Оксана Ігорівна — студентка IV курсу філологічного факультету ОНУ.

БОСВА Евеліна Володимирівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Південноукраїнського держ. пед. університету.

ВЕРБИЧ Святослав Олексійович — кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу термінології та ономастики Інституту української мови НАН України.

ЗАСУХІНА Інна Олександрівна — студентка-заочниця VI курсу філологічного факультету ОНУ.

ЗУБОВ Микола Іванович — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства ОНУ.

ІВАНОВА Наталія Георгіївна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови ОНУ.

КАРПЕНКО Олена Юріївна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови ОНУ.

КАРПЕНКО Юрій Олександрович — доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ОНУ.

КРУПЕНЬОВА Тетяна Іванівна — кандидат філологічних наук, ст. викладач кафедри української філології Південноукраїнського держ. пед. університету.

КОВАЛЕВСЬКА Тетяна Юріївна — доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови ОНУ.

ЛИТВИНЧУК Леся Валеріївна — асистент кафедри української мови Житомирського держ. пед. університету.

МИКИТИН Марія Львівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ОНУ.

ПАВЕЛКО Світлана Петрівна — ст. викладач кафедри української мови ОНУ.

ПЛАШ Марина Йосипівна — ст. викладач кафедри російської мови, заступник декана філологічного факультету Ужгородського національного університету.

РОМАНЧЕНКО Алла Петрівна — викладач кафедри української мови ОНУ.

СОКОЛОВА Алла Василівна — здобувач кафедри української мови ОНУ.

ХАРИТОНОВА Марина Михайлівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови ОНУ.

ШОТОВА-НИКОЛЕНКО Ганна Василівна — аспірантка кафедри української мови ОНУ.

ШУМАРІНА Тетяна Федорівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови ОНУ.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ЗМІСТ

М. І. Зубов

Давньоруський етнонім фрязи: одна богословська конотація 3

М. И. Пилаш

Отглагольные прозвищные имена в “Актах Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.” 13

Л. В. Литвинчук

Спостереження над антропонімією Житомирщини першої половини XVII ст. 20

С. О. Вербич

Топоніми Бойківщини в конспекті І. Вагилевича (етимологічні спостереження) 28

Т. Ю. Ковалевська

Класифікаційні ознаки онімних асоціатів 37

Т. Ф. Шумарина, М. М. Харитонова

Ономастическая и апеллятивная номинация с позиций криминалистической скриберологии (классификационный аспект) 43

С. П. Павелко

Неофіційні жіночі найменування в антропоніміконі Гуцульщини ... 50

М. Л. Микитин, І. О. Засухіна

Динаміка особових імен студенток філологічного факультету українського відділення денної форми навчання ОНУ ім. І. І. Мечникова 62

А. П. Романченко, О. І. Андоньєва

Своєрідність функціонування онімів у фразеології 72

О. Ю. Карпенко

Концептуалізація власних назв у художньому творі 80

Н. Г. Иванова

Производное слово в фоновом пространстве онима-коррелята 88

Ю. О. Карпенко

Антична міфологія як поетична зброя 93

Т. І. Крупеньова	
Міфоніми в драматичній поемі Лесі Українки “Лісова пісня”	108
Е. В. Босва	
Онімний простір фольклорної драматургії Олександра Олеся	115
Г. В. Шотова-Ніколенко	
Функції антропонімів у романі Ю. І. Яновського “Майстер корабля”	123
А. В. Соколова	
Романи Г. Тютюнника “Вир” та В. Земляка “Лебедина зграя”: антропонімічні спостереження (суфіксація повної форми імені)	128
Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією [16-18]	135
<i>Наші автори</i>	140

Записки з ономастики

3-324 Вип. 6: 3б. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. —

Одеса: Астропринт, 2002. — 144 с.

Укр. та рос. мовами.

ISBN 966-549-865-7.

4602000000-172

3 549-2002 Без оголош.

ББК 81.031.4я5

УДК 801.311/313(066)

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З ОНОМАСТИКИ**

Випуск 6

Збірник наукових праць

Українською та російською мовами

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*

Технічні редактори *Р. М. Кучинська, М. М. Бушин*

Здано до набору 16.10.2002. Підписано до друку 11.12.2002. Формат 60x84/16

Папір офсетний. Гарнітура "Таймс". Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,37. Тираж 300 прим. Зам. № 772.

Видавництво і друкарня "Астропринт"

(Свідоцтво ДК № 132 від 28.07.2000 р.)

65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Тел.: (0482) 26-98-82, 26-96-82, 37-14-25.

www.astroprint.odessa.ua